

รายงานการวิจัย

ความสัมพันธ์ของไผ่กับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชน

ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

The relationship between bamboo and household economy :

At Ta Sao, Sai Yok District Kanchanaburi

ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย
วาทีต มณีนิล
สุกัญญา อ่อนละมูล
กรรณิการ์ สกุลณี

สนับสนุนโดย

มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี และ

โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบาย

การจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (โครงการ BRT)

RECEIVED	
BY <i>cm</i>	DATE <i>2017/52</i>

โครงการวิจัย เรื่อง ความสัมพันธ์ของไม้กับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชน
ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

The relationship between bamboo and household economy :

At Ta Sao, Sai Yok District Kanchanaburi

ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย และคณะ

สนับสนุนโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี และ
โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบาย
การจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (โครงการBRT)

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย ซึ่งร่วมจัดตั้งโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ รหัสโครงการ BRT R 451002

ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.วิสุทธิ์ ใบไม้ คุณรังสิมา ตัณฑเลขา ตลอดจนทีมงานจาก BRT ทุกท่าน ขอขอบคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้คำแนะนำเป็นอย่างดี อาจารย์ที่ร่วมในชุดโครงการ นักศึกษาผู้ช่วยวิจัยที่มีส่วนช่วยเหลือในการเก็บรวบรวมข้อมูล นายวิเชียร จำหริ่ม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 นายพิษณุ ตันกิติมงคล ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 และนายพนม นุชจ้อย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 ตลอดจนผู้ประกอบการอาชีพจักสานแข่ง ผู้รับซื้อแข่ง ชาวบ้านตำบลท่าเสาทุกท่านที่ให้ข้อมูลต่างๆ และขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา การพานิช รักษาการในตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี ที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัย และให้ความสำคัญต่อชุดโครงการวิจัยนี้เป็นอย่างดีตลอดมา

หวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้คงเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงาน องค์กร และชุมชน เพื่อใช้ในการวางแผนการพัฒนาทรัพยากรในชุมชน โดยเฉพาะชุมชนท่าเสาซึ่งมีพื้นที่ป่าประกอบไปด้วยไม้ไผ่จำนวนมาก เพื่อให้มีการบริหารจัดการในการใช้อย่างประหยัดและเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน

ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย

กรกฎาคม 2552

หัวข้อวิจัย : ความสัมพันธ์ของไฟกับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชนท่าเสา
อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

ชื่อผู้วิจัย : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย

สถาบัน : มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี

ปีการศึกษา : 2009

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาความสัมพันธ์ของไฟกับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชนในปัจจุบัน และเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานการอนุรักษ์และส่งเสริมในการปลูกสวนไฟ โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ มีกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ 3 กลุ่ม ได้แก่ครัวเรือนของชุมชนบ้านวังเขมร หมู่ที่ 9 จำนวน 10 ครัวเรือน จากครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งทั้งหมด 30 ครัวเรือน ชุมชนชนบ้านพุพง หมู่ที่ 5 จำนวน 10 ครัวเรือน จากครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งทั้งหมด 28 ครัวเรือน ชุมชนชนบ้านพุ่มวง หมู่ที่ 6 จำนวน 10 ครัวเรือน จากครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งทั้งหมด 25 ครัวเรือน โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และตลอดจนวิธีการสังเกตบุคคลที่เกี่ยวข้องตลอดทั้งผู้รู้ท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้านด้านไฟ

ผลการศึกษาพบว่า รายได้ของครัวเรือนที่มาจากการสานแข่งสูงกว่ารายได้ประเภทอื่นๆ ทั้ง 3 หมู่บ้าน ดังนี้

บ้านวังเขมร หมู่ที่ 9 มีรายได้รวมทุกประเภทจำนวนเงิน 1,342,792 บาท เป็นรายได้จากการสานแข่งจำนวนเงิน 1,037,952 บาท คิดเป็นค่าร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 77.30 เป็นรายได้ทั่วไปจำนวนเงิน 243,840 บาท คิดเป็นค่าร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 18.16 เป็นรายได้เฉพาะกิจจำนวนเงิน 61,000 บาท คิดเป็นค่าร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 4.54 และจำนวนแข่งที่สานได้ทั้งหมดเท่ากับ 40,320 ใบ

บ้านพุพง หมู่ที่ 5 มีรายได้รวมทุกประเภทจำนวนเงิน 1,164,158 บาท เป็นรายได้จากการสานแข่งจำนวนเงิน 859,176 บาท คิดเป็นค่าร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 73.80 เป็นรายได้ทั่วไปจำนวนเงิน 304,982 บาท คิดเป็นค่าร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 26.20 รายได้เฉพาะกิจที่ได้จากการเก็บเห็ดโคนและหาหน่อไม้เป็นเพียงเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนเท่านั้น และจำนวนแข่งที่สานได้ทั้งหมดเท่ากับ 32,568 ใบ

บ้านพุ่มวง หมู่ที่ 6 มีรายได้รวมทุกประเภทจำนวนเงิน 1,452,330 บาท เป็นรายได้จากการสานแข่งจำนวนเงิน 749,330 บาท คิดเป็นค่าร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 51.60 เป็นรายได้ทั่วไปจำนวนเงิน 647,000 บาท คิดเป็นค่าร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 44.55 เป็นรายได้

เฉพาะกิจจำนวนเงิน 56,000 บาท คิดเป็นค่าร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 3.85 และจำนวนแข่งที่
 สานได้ทั้งหมดเท่ากับ 32,568 ใบ

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพสานแข่งใน 3 หมู่บ้าน
 จำนวน 30 ครัวเรือน พบว่ารายได้จากการสานแข่งไม้ไผ่ สูงกว่ารายได้ประเภทอื่นๆ รองลงมาได้แก่
 รายได้ทั่วไป และรายได้เฉพาะกิจเท่ากับ 66.84, 30.20 และ 2.96 ตามลำดับ ปริมาณแข่งที่สาน
 จำนวน 98,443 ใบ และจำนวนไม้ไผ่ที่ใช้ในการสานแข่ง 147,665 ลำ แสดงว่าไผ่มีความสัมพันธ์ต่อ
 เศรษฐกิจครัวเรือนอยู่ในระดับสูง

และเมื่อพิจารณาการใช้ไม้ไผ่ของชุมชนท่าเสาใน 3 หมู่บ้าน จากประชากรที่
 ประกอบอาชีพจักสานแข่ง รายได้ที่เกิดจากการแปรรูปไม้ไผ่เป็นแข่งมีจำนวน 7,392,058 บาท ปริมาณ
 แข่งที่สานจำนวน 276,038 ใบ และปริมาณไม้ไผ่ที่ใช้ในการสานแข่ง 414,058 ลำ

สำหรับความสัมพันธ์ของไผ่ต่อวิถีชีวิตประจำวัน พบว่าทุกครัวเรือนนำไผ่มาใช้
 ประโยชน์มากมาย ตั้งแต่การนำมาประกอบอาหารทั้งคาวและหวาน นำมาทำเป็นส่วนประกอบของ
 ตัวบ้าน รั้วบ้าน คอกสัตว์ เครื่องใช้สอยต่างๆภายในครัวเรือน และเครื่องมือในทางเกษตร เป็นต้น
 นับได้ว่าไผ่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้ครัวเรือน และประโยชน์ต่อวิถี
 ชีวิตประจำวันโดยเฉพาะคนตามชนบท

Research Title : The relationship between bamboo and Household Economy At Ta Sao, Sai Yok District Kanchanaburi

Name : Asst.Prof. Teerapun Chokudomchai

Institute : Kanchanaburi Rajabhat University

Year : 2009

Abstract

The objectives of this study were to study the relationship between bamboo and household economy and to use this study as the fundamental information to encourage and to preserve the bamboo cultivation. The method of this study was qualitative method. The sampling groups were three household groups as the following: first, 10 households out of 30 households who had weaved widemouthed bamboo basket as their career from Moo 9, Ban Wang-Khmer community, second, 10 households out of 28 households who had weaved widemouthed bamboo basket as their career from Moo 5, Ban Pu-Pong community, third, 10 households out of 25 households who had weaved widemouthed bamboo basket as their career from Moo 6, Ban Pu-Muang. The deep interview and personal observation techniques on person who related to the study including local bamboo learned persons were used.

The result of this study presented that revenue of household coming from weaving widemouthed bamboo basket was higher than other revenues in all three communities.

Moo 9, Ban Wang-Khmer. The total revenue was 1,342,792 Baht .The revenue from widemouthed bamboo basket weaving was 1,037,952 Baht which was equal to 77.30 % of the total revenue. Common revenue was 243,840 Baht which was equal to 18.16% of the total revenue. Specific revenue was 61,000 Baht which was equal to 4.54% of the total revenue. The total number of widemouthed bamboo basket weaving was 40,320 pieces.

Moo 5, Ban Pu-Pong. The total revenue was 1,164,158 Baht .The revenue from widemouthed bamboo basket weaving was 859,176 Baht which was equal to 73.80 % of the total revenue. Common revenue was 304,982 Baht or 26.20% of the total revenue. Specific revenue coming from local mushroom, Koan mushroom, and bamboo shoot was for household benefits only. The total number of widemouthed bamboo basket weaving was 32,568 pieces.

Moo 6, Ban Pu-Muang. The total revenue was 1,452,330 Baht .The revenue from widemouthed bamboo basket weaving was 749,330 Baht which was equal to 51.60 % of the total revenue. Common revenue was 647,000 Baht which was equal to 44.55% of the total revenue. Specific revenue was 56,000 Baht which was equal to 3.85% of the total revenue. The total number of widemouthed bamboo basket weaving was 35,555 pieces

Considering the revenue of 30 households who had weaved widemouthed bamboo basket in the three communities, revenue coming from widemouthed bamboo basket weaving was highest. The common revenue was the second high revenue and specific revenue was lowest revenue. The percentage of the three kinds of revenue was 66.84, 30.20, and 2.96 sequentially. The number of widemouthed bamboo basket was 98,443 pieces and the number of bamboo tree used in widemouthed bamboo basket weaving was 147,665. It indicated that bamboo presented high relationship to household economy.

Deliberating the use of bamboo of people who had wickerwork as their career in the three communities from Ta-Sao community, revenue coming from widemouthed bamboo basket weaving was 7,392,058 Baht and the quantity of the widemouthed bamboo basket was 276,038 pieces, and the bamboo trees used for this purpose were 414,058.

The relationship of bamboo to daily life, every household gained high benefit from bamboo. They brought bamboo for cooking both for foods and desserts, for house composition, fence, and pen, for household equipment, and for agricultural tools. Bamboo was possibly claimed to be used to generate revenue for households and to bring benefits to daily life of countryman.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ฅ
สารบัญตาราง	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	1
1.3 ประโยชน์ของการวิจัย	2
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	2
1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย	2
1.6 ความหมายสำหรับใช้ในการวิจัย	3
1.7 กรอบความคิดในการวิจัย	3
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
2.1 ลักษณะทั่วไปของไฟ	6
2.2 ชนิดของไฟที่พบในประเทศไทย	7
2.3 ป่าไม้และไฟในจังหวัดกาญจนบุรี	11
2.4 ไฟในพื้นที่ชุมชนท่าเสา	12
2.5 รูปแบบของการปลุกไม้ไฟ	12
2.6 การใช้ประโยชน์จากไฟ	13
2.7 การใช้ประโยชน์จากไฟในเชิงเศรษฐกิจ	15
2.6.1 การใช้ประโยชน์จากไฟในรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ	15
2.6.2 การปลุกไฟเพื่อประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ	19
2.8 การจัดการป่าชุมชน	22
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	23
3.1 วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ	23
3.2 วิธีการดำเนินการวิจัย	23

3.3	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	24
3.4	ประชากรเป้าหมาย	25
3.5	ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง	25
3.6	เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	25
3.7	การวิเคราะห์ข้อมูล	26

บทที่ 4 ผลการวิจัย 27

4.1	ข้อมูลบริบทชุมชนตำบลท่าเสา	27
4.1.1	ลักษณะทางกายภาพ	27
4.1.2	ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ	29
4.1.3	ข้อมูลประชากร	30
4.1.4	สภาพเศรษฐกิจชุมชนในอดีต	30
4.1.5	สภาพเศรษฐกิจชุมชนในปัจจุบัน	30
4.1.6	การประกอบอาชีพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการตัดไม้ไผ่	32
4.1.7	ประเภทของไผ่ในเขตพื้นที่	33
4.2	สภาพทั่วไปของบ้านวังเขมร	34
4.2.1	ประชากร	35
4.2.2	การประกอบอาชีพ	35
4.2.3	รายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่	37
4.3	สภาพทั่วไปของบ้านพุงพง	40
4.3.1	ประชากร	40
4.3.2	การประกอบอาชีพ	40
4.3.3	รายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่	41
4.4	สภาพทั่วไปของบ้านพุ่มวง	44
4.4.1	ประชากร	43
4.4.2	การประกอบอาชีพ	45
4.4.3	รายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่	45

บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ 51

5.1	สรุปผลการวิจัย	51
5.1.1	สภาพบริบททั่วไปของชุมชน	51
5.1.2	การจักสานแข่งไม้ไผ่	52
5.1.3	รายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่	53

5.2 การอภิปรายผลการวิจัย	53
5.2.1 ความสัมพันธ์ของไฟในเชิงเศรษฐกิจครัวเรือน	54
5.2.2 ความสัมพันธ์ของไฟต่อวิถีชีวิตประจำวันครัวเรือน	54
5.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย	56

บรรณานุกรม	57
ประวัติผู้วิจัย	59
ภาคผนวก	60

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1	เส้นกราฟแสดงรายรับรวมกรณีที่เราคงที่
ภาพที่ 2.1	ไฟในชุมชนท่าเสา
ภาพที่ 2.2	เห็ดโคนที่ขึ้นในป่าไผ่
ภาพที่ 2.3	ปลูกรววกเพื่อใช้ในครัวเรือน
ภาพที่ 4.1	แผนที่ตั้งของตำบลท่าเสา
ภาพที่ 4.2	ไผ่รวก (<i>Thyrsostachys siamensis</i> Gamble)
ภาพที่ 4.3	การบรรจุทุกไม้ไผ่
ภาพที่ 4.4	แข่งไม้ไผ่ขนาดเบอร์ 2
ภาพที่ 4.5	การถักหูกแข่ง
ภาพที่ 4.6	การสานแข่งจากต้นแบบ
ภาพที่ 4.7	กราฟแสดงสัดส่วนรายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่ของครัวเรือน บ้านวังเขมร บ้านพุง และบ้านพุ่ม่วง ปี 2551

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1	รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่ง บ้านวังเขมร หมู่ที่ 9 39
ตารางที่ 4.2	รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่ง บ้านพุพงหมู่ที่ 5 43
ตารางที่ 4.3	รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่ง บ้านพุม่วงหมู่ที่ 6 47
ตารางที่ 4.4	รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่ง จากกลุ่มตัวอย่าง ใน 3 หมู่บ้าน 48
ตารางที่ 4.5	รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่งทั้งหมดใน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านวังเขมร บ้านพุพง และบ้านพุม่วง ปี 2551 49

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กาญจนบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งอยู่ในเขตผืนป่าตะวันตก (western forest complex) ที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งประกอบไปด้วยพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด ไม้เป็นพันธุ์ไม้ชนิดหนึ่งที่พบปริมาณมากและหลากหลายในป่าแถบนี้ ไม้มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตประจำวันของคนในชนบทมาก โดยการนำทุกส่วนของไม้มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานหรือปัจจัยสี่ที่มนุษย์ต้องการในชุมชนตามชนบทใช้ไม้เป็นส่วนประกอบของที่อยู่อาศัย ร้อยละ 80 ของบ้านเรือนประกอบด้วยไม้ ตั้งแต่เสาเรือน พื้นบ้าน ฝาบ้าน และส่วนประกอบตกแต่งภายในต่างๆ ไม้ใช้เป็นอุปกรณ์เครื่องใช้สอย ในครัวเรือน ใช้เป็นอาหาร ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ใช้เป็นยารักษาโรค ใช้เป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ การนำไม้มาใช้ประโยชน์ดังกล่าวถือว่าเป็นการลดต้นทุนในการครองเรือนได้อย่างมหาศาล และนอกจากนั้นไม้ยังมีความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจในครัวเรือน ที่สามารถสร้างรายได้ในรูปของผลิตภัณฑ์ต่างๆให้ครัวเรือนได้อีกทางหนึ่ง โดยการใช้ไม้เป็นวัตถุดิบ สามารถนำผลผลิตโดยตรงมาสร้างมูลค่าเพิ่ม (value added) เช่น การนำหน่อไม้สดมาบรรจุในป๊อป บรรจุในถุงพลาสติก หรือนำมาตากแห้งไว้จำหน่ายในช่วงผลผลิตน้อย ส่วนลำไม้ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มากมาย เช่น ใช้ทำนั้งร้านในการก่อสร้าง และใช้เป็นไม้ค้ำยันในสวนผลไม้ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าไม้เป็นไม้เศรษฐกิจที่มีการนำไปใช้ประโยชน์ได้หลากหลายที่สุดในทุกๆส่วน จากปริมาณไม้ที่มีจำนวนมากและหลากหลายชนิด ประกอบกับภูมิปัญญาของคนในชุมชนที่สั่งสมมา รวมไปถึงการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ไม้ในการนำมาใช้ประโยชน์ เป็นการสร้างงานและเพิ่มรายได้จากการใช้ประโยชน์จากไม้ให้คนในชุมชน จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าไม้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับคนไทยทั้งในเมืองและชนบทมาช้านาน จนเป็นสิ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์ความเป็นไทย นอกจากความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตประจำวันแล้ว ไม้ยังมีความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้อีกทางหนึ่ง

ในภาวะเศรษฐกิจและสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ความสัมพันธ์ของไม้ที่มีต่อชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับไม้ หรือการนำไม้มาใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ครัวเรือน ถ้าความสัมพันธ์ของไม้ที่มีต่อชุมชนอยู่ในระดับสูง แสดงว่ายังมีการนำไม้มาใช้ประโยชน์ในปริมาณมาก ชุมชนจะต้องร่วมกันบริหารจัดการในการอนุรักษ์และส่งเสริมการปลูกไม้ ให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของไม้กับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชนในปัจจุบัน
2. เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานการอนุรักษ์และส่งเสริมในการปลูกสวนไม้

1.3 ประโยชน์ของการวิจัย

1. ทราบระดับความสัมพันธ์ของไฟกับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชน
2. เป็นฐานข้อมูลให้แก่ท้องถิ่น เพื่อใช้ในการวางแผนอนุรักษ์ไฟ
3. ชุมชนในท้องถิ่นมีจิตสำนึกและมีความตระหนักถึงความสำคัญของไฟ
4. บุคลากรในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในงานวิจัย ซึ่งจะนำไปสู่จิตสำนึกในการอนุรักษ์และ
การใช้ประโยชน์จากไฟแบบยั่งยืน
5. ข้อมูลที่ได้สามารถบูรณาการกับงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวกับไฟ อันจะนำไปสู่การพัฒนา
ผลิตภัณฑ์ไฟในรูปแบบใหม่ตามที่ตลาดต้องการได้
6. เป็นการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ชุมชนตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ทำการวิจัยในพื้นที่ ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เนื่องจากพื้นที่ป่าบริเวณดังกล่าวมีสังคมไฟหลากหลายชนิดและมีปริมาณมาก ซึ่งกรมป่าไม้เตรียมที่จะประกาศเป็นป่าชุมชนในอนาคต อีกทั้งเป็นศูนย์ศึกษาธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ ภาคตะวันตก

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่ได้เป็นการสัมภาษณ์เชิงเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลความเป็นจริง และเพื่อหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมอันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนให้แก่ชุมชนต่อไป

วิธีการวิจัยมีขั้นตอน ดังนี้

1. การจัดประชุมปรึกษาหารือและวางแผนร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยชุดโครงการ ตลอดจน ผู้นำชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้ทราบวัตถุประสงค์ของโครงการ
2. สร้างมิตรภาพและความเข้าใจกับผู้นำชุมชนในพื้นที่ และทำการสำรวจสภาพทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการวิจัย
3. เขียนโครงร่างการวิจัยเพื่อขออนุมัติโครงการ
4. วางแผนกับผู้วิจัยร่วมในการสำรวจและเก็บข้อมูล การใช้ประโยชน์จากไฟที่ก่อให้เกิดรายได้ และศึกษาความสัมพันธ์ของไฟต่อวิถีชีวิตประจำวัน
5. พบผู้รู้ท้องถิ่นที่รู้เรื่องไฟ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ
6. ตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจกับผู้วิจัยร่วม
7. เรียบเรียงข้อมูลเพื่อจัดทำรายงาน เพื่อเสนอผลงานในรูปแบบฉบับสมบูรณ์
8. เผยแพร่งานวิจัยโดยการนำเสนอผลการวิจัยต่อชุมชนที่เกี่ยวข้อง และองค์กรอื่นๆ

1.6 ความหมายสำหรับการวิจัย

อุปสงค์ (demand) คือความปรารถนาของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่จะซื้อสินค้าหรือบริการจำนวนหนึ่ง ซึ่งสนับสนุนด้วยความสามารถในการชำระเงินได้

อุปทาน (supply) คือสินค้าหรือบริการจำนวนหนึ่งที่ผู้ผลิตหรือผู้ขายยินดีผลิตหรือเสนอขายในราคาที่ตนพอใจ

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึงสามัญชนคนธรรมดาที่ “ไม่ธรรมดา” อาศัยอยู่ในหมู่บ้านชนบท ได้รับการยอมรับยกย่องจากชาวบ้านทั่วไปว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญา มีความรู้ความสามารถในการอธิบายและแก้ไขปัญหาต่างๆ เป็นคนดีมีคุณธรรม เพราะภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เป็นองค์รวมของชีวิต

อาชีพการจักสานแข่งไม้ไผ่ หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งไม้ไผ่ ใน 3 หมู่บ้าน คือ บ้านวังเขมร บ้านพุพอง และบ้านพุ่มวง

ป่าชุมชน หมายถึงพื้นที่ป่าที่ได้รับการจัดการโดยประชาชนในท้องถิ่นหรือโคกกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชนตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

1.7 กรอบความคิดในการวิจัย

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยหลักเศรษฐศาสตร์เกี่ยวกับทฤษฎีการผลิตเป็นกรอบแนวคิดดังนี้

การผลิต (production) ในทางเศรษฐศาสตร์ หมายถึงการใช้ทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตใดๆ ในทางที่จะก่อให้เกิดสินค้าหรือบริการขึ้น ซึ่งการผลิตในที่นี้จะรวมถึงกระบวนการในการแปลงทรัพยากรหรือปัจจัยการผลิตด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์

ปัจจัยการผลิต ประกอบด้วย

1. ที่ดิน (land) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงพื้นแผ่นดินและทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ทั้งที่อยู่ใต้ผืนดินและเหนือผืนดิน

2. แรงงาน (labour) หมายถึงร่างกายและแรงความคิดของมนุษย์

3. ทุน (capital) เป็นส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการผลิตสินค้าหรือบริการ

4. ผู้ประกอบการ (entrepreneur) เป็นผู้ออกความคิดและตัดสินใจว่าจะผลิตอะไร จำนวนเท่าไร จะผลิตอย่างไร หรือเลือกที่ไหนเป็นแหล่งผลิต ซึ่งผู้ประกอบการจะต้องแบกรับภาระความเสี่ยงทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจนั้นๆ

เพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิต หน่วยผลิตหนึ่งอาจจะใช้ปัจจัยการผลิตในส่วนผสมต่าง ๆ กัน ตามชนิดของสินค้าที่ต้องการ ภายใต้เทคโนโลยีการผลิตที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ความสัมพันธ์ดังกล่าว เรียกว่า ฟังก์ชันการผลิต (production function) ซึ่งเป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผลผลิตที่ได้รับ กับปัจจัยการผลิตที่ใช้ไป แสดงในรูปของสมการได้ดังนี้ (ภราดร ปริดาศักดิ์, 2547)

$$Q = f(K, L, E, M)$$

โดยที่ Q คือ ปริมาณผลผลิตต่อหน่วยของเวลา

K คือ กระแสบริการจากปัจจัยทุน

L คือ กระแสบริการจากแรงงาน

E คือ กระแสของพลังงาน

M คือ กระแสของวัตถุดิบที่ใช้ในกระบวนการผลิต

ฟังก์ชันดังกล่าว เป็นเพียงการแสดงความสัมพันธ์ผลผลิตกับปัจจัยการผลิตเชิงกายภาพ เท่านั้น มีอาจบอกได้ว่าคุณภาพของสินค้าหรือปัจจัยการผลิตอยู่ในระดับใด จะนั้นในการศึกษาถึง กระบวนการผลิตทั้งหลาย จะอยู่ภายใต้ข้อสมมุติที่ว่าคุณภาพและลักษณะทางกายภาพในทุกๆ หน่วย ของปัจจัยการผลิตและผลผลิตชนิดหนึ่งๆ ไม่มีความแตกต่างกัน และอยู่ในระดับคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจมีปัจจัยอื่นอีกมากมายที่ต้องใช้ในขบวนการผลิต ซึ่งอาจแตกต่างกันไป ปัจจัยการผลิตที่มีบทบาท สำคัญคือ ปัจจัยทุน (K) และปัจจัยแรงงาน (L) ซึ่งการผลิตหนึ่งๆ ผู้ผลิตสามารถปรับเปลี่ยนปริมาณการ ผลิตได้ โดยเพิ่มการใช้ปัจจัยการผลิตบางชนิดในจำนวนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงตามระดับผลผลิต ได้ทั้งๆที่ ยังคงใช้ปัจจัยการผลิตบางชนิดในปริมาณเดิม

รายรับจากการผลิต (revenue) หมายถึงรายได้ที่หน่วยผลิตได้รับจากการขายสินค้าหรือ บริการโดยหน่วยผลิตนั้น รายรับแบ่งออกเป็นชนิดต่างได้ดังนี้ (ภราดร ปริดาศักดิ์, 2547)

1. รายรับรวม (total revenue : TR) หมายถึงจำนวนรายรับทั้งหมดที่หน่วยผลิตได้รับจาก การขายผลผลิตในจำนวนหนึ่งๆ รายรับรวมจะเท่ากับผลคูณของราคากับปริมาณที่ขายได้ แสดงในรูป สมการ ได้ดังนี้

$$TR = P \times Q$$

โดยที่ TR คือ รายรับรวม (Total Revenue)

P คือ ราคาสินค้า

Q คือ ปริมาณผลผลิต

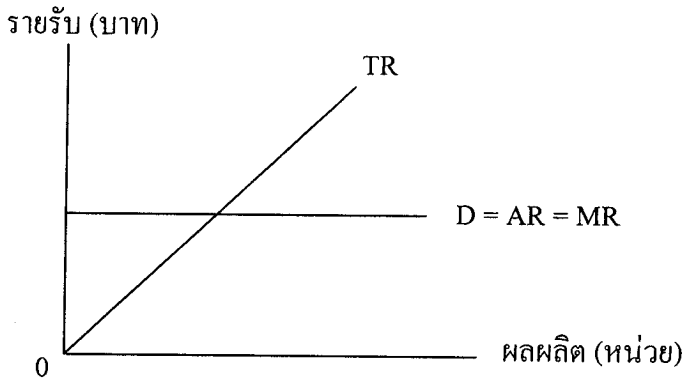
2. รายรับเฉลี่ย (average revenue : AR) หมายถึงรายรับเฉลี่ยต่อหน่วยของสินค้าที่ขาย ซึ่งเท่ากับจำนวนรายรับรวมหารด้วยปริมาณผลผลิต แสดงในรูปสมการได้ดังนี้

$$AR = \frac{TR}{Q}$$

3. รายรับส่วนเพิ่ม (marginal revenue : MR) หมายถึงส่วนเปลี่ยนแปลงในรายรับรวม เมื่อหน่วยผลิตเปลี่ยนแปลงการขายผลผลิตจากเดิมไปหนึ่งหน่วย แสดงในรูปสมการได้ดังนี้

$$MR = \frac{\Delta TR}{\Delta Q}$$

ลักษณะของรายรับ เป็นลักษณะราคาคงที่ หมายถึงรายรับที่หน่วยผลิตได้รับจากการขายผลผลิต โดยที่ไม่ว่าหน่วยผลิตจะขายผลผลิตมากน้อยเท่าใดราคาที่ขายได้จะคงที่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ รายรับในกรณีที่หน่วยผลิตเผชิญกับเส้นอุปสงค์ที่ชันนากับแกนนอน ณ ระดับราคาหนึ่งๆ ระดับราคานี้คือ ราคาตลาด หรือ ราคาดุลยภาพของสินค้าชนิดนั้นนั่นเอง แสดงว่าในกรณีนี้หน่วยผลิตนั้นเป็นผู้ขายตามราคาตลาด และสามารถขายผลผลิตของตนได้ไม่จำกัด โดยไม่จำเป็นต้องลดราคาแต่อย่างใด ลักษณะเส้นรายรับแสดง ดังรูปที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 เส้นกราฟแสดงรายรับรวมกรณีที่ราคาคงที่

ในกรณีที่หน่วยผลิตขายผลผลิตในราคาคงที่ ทุกระดับผลผลิต เส้นอุปสงค์ที่หน่วยผลิตเผชิญ (D) เส้นรายรับเฉลี่ย (AR) และเส้นรายรับส่วนเพิ่ม (MR) จะเป็นเส้นเดียวกัน คือเป็นเส้นที่ชันนากับแกนนอน

การศึกษาวิชานี้ จะทำการศึกษารายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งโดยที่ยังไม่ได้หักต้นทุนที่ใช้ในการผลิต

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ไผ่เป็นไม้ที่มนุษย์รู้จักนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันอย่างกว้างขวางมาช้านาน และยังนับว่าเป็นไม้เศรษฐกิจที่สร้างมูลค่าอย่างมหาศาลให้กับประเทศ แต่งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับไผ่นับว่ายังมีน้อย เมื่อพิจารณาจากปริมาณ คุณค่า และประโยชน์ที่ได้จากไผ่ ดังนั้นการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ของไผ่กับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชน ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรีนี้ นับว่าเป็นงานวิจัยชิ้นหนึ่งที่น่าจะเกิดประโยชน์โดยตรงต่อชุมชนที่ได้ใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ ในการศึกษาวิจัยได้กำหนดขอบเขตของเนื้อหาการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ โดยนำเสนอตามลำดับดังนี้

2.1 ลักษณะทั่วไปของไผ่

ไผ่เป็นพืชที่มีประโยชน์ต่อชีวิตประจำวันของคนชนบท จนเรียกกันว่าเป็นพืชของคนจน (poor man s plant) มีความสำคัญต่อชีวิตเป็นที่สองรองจากข้าว ไผ่เป็นพืชที่ออกดอกครั้งเดียวแล้วตาย (monocarpic plant) เมื่อออกดอกเรียกว่าออกขุย ไผ่จะออกดอกเมื่ออายุ 30-120 ปี แล้วแต่นชนิด อาทิ ไผ่ป่า ไผ่ซาง อายุ 32 ปี ไผ่บงคำ อายุ 35-40 ปี ไผ่หอม อายุ 60 ปี และลำไผ่ที่ตายหลังจากออกดอกแล้ว จะมีอายุการใช้งานได้นาน ทนทานต่อปลวกและมอด ถ้าไม้ไผ่ที่ตัดจากต้นหลังการออกดอกตายขุยจะมีอายุการใช้งานได้นานถึง 20 ปี(สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2550)

ชื่อไทย : ไผ่

ชื่อวิทยาศาสตร์ : Bambusa sp.

ชื่อสามัญ : ไผ่ (Bambo)

ตระกูล : GRAMINEAE

ไผ่เป็นพืชยืนต้น มีลำต้นกลม และกลวงตรงกลาง มีข้อกระจายอยู่ทั่วไปเพื่อสร้างความแข็งแรงให้แก่ลำต้น เส้นของลำไม้ไผ่จะประสานกันแน่นมีความเหนียวสามารถโค้งงอได้ตามต้องการ เปลือกหรือผิวของลำไผ่จะเรียบเนียนโดยปราศจากการตกแต่ง ไผ่แต่ละชนิดมีลักษณะภายนอกแตกต่างกัน ในขณะที่บางชนิดมีลักษณะคล้ายคลึงกัน การที่ไผ่มีลักษณะแตกต่างกัน การจำแนกพันธุ์จึงอาศัยลักษณะต่างๆที่เป็น

ภาพที่ 2.1 ไผ่ในชุมชนท่าเสา
ที่มา (ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย. ถ่ายภาพ)

ส่วนประกอบการศึกษา ได้แก่ เหง้า (rhizome) ใบ (leaf) กาบหุ้มลำ (culm sheath) การแตกกิ่ง (branching) ความสั้น-ยาวของปล้อง ขนาดความโตของลำ ลักษณะของตาข้าง (bud) สีของลำต้น ลักษณะความนวลของลำต้น หน่อ(shoot) และช่อดอก ดอก และเมล็ด (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2550)

ลักษณะของไผ่ในประเทศไทย ลำไผ่ (culms) สูงเพียงไม่กี่เซนติเมตรจนถึง 40 เมตร ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 1 มิลลิเมตร จนถึง 30 เซนติเมตร แต่ละลำไผ่มีข้อและปล้อง ที่ข้อมีใบหนึ่งใบ แต่อาจมีหนึ่งหรือหลายกิ่งแขนงในหนึ่งต้น ไผ่จะโตสูงสุดภายในหนึ่งปี แต่จะอยู่ได้นานหลายปีซึ่งอาจจะเพิ่มจำนวนลำเรื่อยๆออกไปด้านข้างของกอไผ่ ไผ่บางชนิดออกดอกเมื่ออายุ 10-100 ปี หรือมากกว่านี้แล้วจะแห้งตาย และไผ่ชนิดเดียวกันจะออกดอกพร้อมกัน

2.2 ชนิดของไผ่ที่พบในประเทศไทย

ปัจจุบันมีการสำรวจไผ่ทั่วโลก พบไผ่ทั้งหมด 111 สกุล 1,447 ชนิด ในจำนวนนี้พบไผ่ป่า (bambusa schreber) 139 ชนิด สกุลไผ่ตง (dendrocalamus) 52 ชนิด และสกุลไผ่ไร่ (gigantochloa Kurz) 37 ชนิด (ohmberger, 1999) ซึ่งกระจายพันธุ์อยู่ตามแหล่งต่างๆ ทั่วไปในบริเวณเขตร้อนและเขตอบอุ่น สำหรับประเทศไทยไผ่ที่พบมีประมาณ 15 สกุล 82 ชนิด ไผ่ที่นำมาใช้ประโยชน์มากที่สุดคือ ไผ่สกุลไผ่ตง (dendrocalamus nees) รองลงมาคือสกุลไผ่ป่า (bambusa schreber) สกุลไผ่รวก (thyrsostachys Gamble) สกุลไผ่ไร่ (gigantochloa kurz) และสกุลไผ่ข้าวหลาม (cephalostachyum munro) ตามลำดับ (รุ่งนภา พัฒนวิบูลย์ และคณะ, 2544)

ชนิดพันธุ์ของไผ่ป่าที่พบในประเทศไทย สามารถจำแนกลักษณะประจำสกุลได้ดังนี้

1. สกุลอรันดินาเรีย (arundinaria) มีลักษณะเป็นไม้ไผ่พุ่มมีลำต้นขนาดเล็ก มักมีเส้นผ่าศูนย์กลางเล็กกว่า 3 เซนติเมตร เหง้ายาวและทอดขนานไปกับพื้น ไผ่สกุลนี้มี 2 ชนิด ได้แก่ 1. ไผ่ตด และ 2. ไผ่จีน ส่วนใหญ่พบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

2. สกุลแบมบูซ่า (bambusa) ส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่ขนาดใหญ่ มีเนื้อลำและกาบหุ้มลำหนา กาบมีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยม และหลุดร่วงไปเมื่อลำแก่ ใบยอดกาบหนา แข็ง มักมีขนคาย ตอนล่างของลำมักแตกแขนงและมีหนาม ไผ่สกุลนี้มี 25 ชนิด ได้แก่ 1. ไผ่ไถ่ล่อป่า 2. ไผ่ป่า 3. ไผ่สีสุก 4. ไผ่บง หนาม 5. ไผ่ป่าพุ่ม 6. ไผ่ซางคำ 7. ไผ่บงป่า 8. ไผ่ล้ามะลอก 9. ไผ่ว่าเม 10. ไผ่ซางคอย 11. ไผ่บง 12. ไผ่เลี้ยง (1) 13. ไผ่ผิว 14. ไผ่ล้ามะโล 15. ไผ่หอม 16. ไผ่หวาน 17. ไผ่บง 18. ไผ่น้ำเต้า (1) 19. ไผ่ว่ามิ 20. ไผ่น้ำเต้า (2) และ 21. ไผ่เลี้ยง (2) นอกนั้นไม่มีชื่อไทย พบได้ในทุกภูมิภาคของประเทศ ในขณะที่ภาคใต้จะพบน้อยกว่าภาคอื่นๆ

3. สกุลเซฟาโลสตาเคียม (cephalostachyum) มีลักษณะเนื้อลำบาง ลำตรงเกลี้ยงเกลา ปกติมี กาบหุ้มลำบาง พบมากบริเวณตอนเหนือของจังหวัดกาญจนบุรีและภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วน ไผ่สกุลนี้มี 2 ชนิด ได้แก่ 1. ไผ่ข้าวหลาม และ 2. ไผ่เฮียะ พบมากบริเวณตอนเหนือของจังหวัดกาญจนบุรีและภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วน

4. **สกุลเดนโดรคารามัส (dendrocalamus)** เป็นไม้ไผ่ที่มีขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ไม่มีหนามลำตั้งตรง กาบมีขนาดใหญ่และหมักหลุดร่วงเร็ว ใบยอดกาบเป็นรูปสามเหลี่ยมเรียว บริเวณข้อมีลักษณะบวมพอง (Swollen nodes) และมักมีรากอากาศรอบๆข้อ ไผ่สกุลนี้มี 14 ชนิด ได้แก่ 1. ไผ่ตง 2. ไผ่บงใหญ่ 3. ไผ่เปาะ 4. ไผ่หก 5. ไผ่ซางคำหรือไผ่เขาควย 6. ไผ่เข็มหรือไผ่ซาลาย 7. ไผ่ล้ามะลอกหรือไผ่สาคำ 8. ไผ่ซางนวล 9. ไผ่ซางหม่น และ 10. ไผ่ซาง นอกนั้นไม่มีชื่อไทย ไผ่สกุลนี้พบได้ทั่วไปในทุกภาค หากแต่จะพบมากน้อยแตกต่างกันตามชนิด

5. **สกุลไดโนเคลา (dinochloa)** มีลักษณะกึ่งตามข้อยาวไม่เท่ากันทุกกิ่ง กิ่งอันกลางมีขนาดใหญ่กว่ากิ่งอื่น ลำทอดเลื้อยหรือพาดก่ายไปตามต้นไม้อื่น เนื้อลำบางมีสีเขียวเข้ม ถ้าไม่มีการแตกแขนง ไผ่สกุลนี้มี 3 ชนิด คือ 1. ไม่มีชื่อไทย 2. ไผ่เลื้อย (1) และ 3. ไผ่เลื้อย (2) ไผ่สกุลนี้พบมากในภาคใต้ของประเทศ (นิยมนำไปใช้เป็นส่วนประกอบสมุนไพรรักษาโรค)

6. **สกุลจิกแอนโทเคลา (gigantochloa)** มีลักษณะใบค่อนข้างใหญ่และยาว ลำยาวและไม่มีกิ่งที่โคน กาบหุ้มลำแข็ง มีครีบกาบเรียบเห็นได้ชัดเจน ไผ่สกุลนี้มี 17 ชนิด ได้แก่ 1. ไผ่ไร่ 2. ไผ่ตากวาง 3. ไผ่หม่นหรือไผ่เปาะ 4. ไผ่คายคำ 5. ไผ่ผาก 6. ไผ่ผากมัน 7. ไผ่บงคาย 8. ไผ่ตากวาง 9. ไผ่เนาะ 10. ไผ่หกคำ 11. ไผ่ไถล่อ 12. ไผ่บาง นอกนั้นไม่มีชื่อไทย ส่วนใหญ่พบทั่วไปของประเทศ สำหรับจังหวัดกาญจนบุรีพบไผ่สกุลนี้ที่พบมากได้แก่ ไผ่คายคำ ไผ่ผาก และไผ่ผากมัน

7. **สกุลมีโลคาลามัส (melocalamus)** ลักษณะลำต้นมีขนาดใหญ่ค่อนข้างกลม มีผิวขรุขระ ไผ่สกุลนี้พบเพียง 1 ชนิด คือ ไผ่หางช้าง หรือไผ่ไส้ตัน สามารถพบได้ทั่วไปตามป่าดิบเขาทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

8. **มีโลแคนนา (melocanna)** มีลักษณะเหง้าสั้น ไม่ทอดขนานไปทางระดับ และมีขนาดใหญ่กว่าลำที่งอกขึ้นมาจากตอนปลาย บางเหง้ามีการเจริญของคอเหง้ายืดยาว บางเหง้ามีคอเหง้ายาวถึง 2.50-3.00 เมตร ลำขึ้นห่างกันเป็นระยะ กิ่งตามข้อเรียวยาวเกือบเท่ากันทุกกิ่ง ไผ่สกุลนี้มี 2 ชนิด คือ ไผ่เกรียบ และอีกชนิดหนึ่งไม่มีชื่อไทย ไผ่เกรียบพบที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี และในบริเวณอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง จังหวัดพิษณุโลก

9. **สกุลนีโอฮูซัว (neohouzeaua)** มีลักษณะการแตกกิ่งแขนงเป็นพุ่ม ยอดกาบเรียวสอบไปหาปลาย ไม่มีครีบกาบ ไผ่สกุลนี้พบ 2 ชนิด คือ 1. ไผ่เสียว และ 2. ไผ่หลอด ไผ่หลอดพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

10. **สกุลพัโดซาซา (pseudosasa)** เป็นไผ่ขนาดเล็ก เหง้ายาวและทอดขนานไปทางระดับ โดยมากมีขนาดเล็กเรียวยาวกว่าลำที่งอกขึ้นมาจากตาเหง้า ไผ่ชนิดนี้พบเพียง 1 ชนิด ซึ่งยังไม่ทราบชื่อทางวิทยาศาสตร์ที่ถูกต้อง พบตามเขาทองที่จังหวัดเพชรบูรณ์

11. **สกุลไซซสตาเคียม (schizostachyum)** มีลักษณะกาบหุ้มลำและยอดกาบไม่หนามาก แต่แข็ง ครีบกาบไม่เจริญ ไผ่สกุลนี้มี 5 ชนิด คือ 1. ไผ่โป หรือไผ่เมี่ยงไฟ 2. ไผ่เสียว 3. ไผ่ทอง

4. ไม้ตากวาง และ 5. ไม้เมี่ยงไฟ ชนิดที่พบทั่วไปและมีการนำมาใช้ประโยชน์มากคือ ไม้ทอง และ ไม้โปพมากทางภาคใต้ที่จังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดตรัง

12. สกุลเทียนโสตาคิยัม (teinostachyum) มีลักษณะลำแตกแขนงมาก ไม้สกุลนี้มี 3 ชนิด คือ 1. ไม้บงเลื้อย 2. ไม้เฮียะเครือ และชนิดที่ 3 ไม่มีชื่อไทย พบในบริเวณป่าดิบเขาในภาคเหนือที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดใกล้เคียง

13. สกุลทีโมเคลา (temochloa) เป็นไม้ขนาดเล็ก มีระบบเหง้าแบบเป็นกอ มีรากยาวบางครั้งยาวกว่า 10 เซนติเมตร ลำตั้งตรงขึ้น แต่ส่วนยอดจะเอนทอดเลื้อยหรือพาดก่ายไปตามต้นไม้อื่น ลำค่อนข้างบาง โดยปกติลำไม่มีการแตกกิ่ง แต่เมื่อมีการแตกกิ่ง และกิ่งนั้นมีการเจริญยืดตัวออกไปจะสามารถแตกกิ่งออกไปจากกิ่งเดิมไปได้อีก เป็นไม้ที่พบเฉพาะในประเทศไทย โดยจะขึ้นบนเขาหินปูน ความสูงจากระดับน้ำทะเล 50-250 เมตรจากระดับน้ำทะเล แหล่งที่พบคือ ภูเขาหินปูนจังหวัดพังงา และจังหวัดกระบี่

14. สกุลไซโซสตาคัส (thyrsostachys) มีลักษณะกาบหุ้มบางแนบชิดกับลำ และไม่หลุดร่วงเมื่อแก่ ยอดกาบบางเรียวยาวไปหาปลาย ไม่มีติบริบกาบ ไม้สกุลนี้มี 2 ชนิดคือ 1. ไม้รวกดำ และ 2. ไม้รวก ไม้รวกดำพบทางภาคเหนือ ส่วนไม้รวกพบทุกภาคของประเทศ แต่ที่พบมากที่สุดในจังหวัดกาญจนบุรี ไม้รวกจัดว่าเป็นไม้สารพัดประโยชน์จริงๆ เพราะทุกส่วนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งหมด

15. สกุลเวียดนามาโมซาซา (vietnamosasa) เป็นไม้ไม้ขนาดเล็กประเภทพุ่ม เหง้ายาวและทอดขนานไปกับพื้น ลำเรียว ข้อนูนเห็นได้ชัด มีปล้องสั้น กิ่งแตกเป็นกลุ่มจากข้อ แต่มีกิ่งสั้น กาบหุ้มลำบางเหมือนกระดาษ ใบยอดกาบแคบยาว เรียวแหลม ไม้สกุลนี้พบ 2 ชนิด คือ 1. ไม้โจด และ 2. ไม้เพ็ก ไม้โจดพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนไม้เพ็กมักพบในบริเวณแห้งแล้งไฟป่าไหม้บ่อยๆในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการกระจายพันธุ์ไม้ไผ่แห่งหนึ่งของโลก เนื่องจากมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของไม้ไผ่ เช่น ความชื้นของดิน อุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน แสงสว่าง รวมถึงคุณสมบัติของดินที่พอเหมาะสำหรับการกระจายพันธุ์และการเจริญเติบโตของไม้ไผ่ จากการค้นพบไม้ไผ่ประมาณ 15 สกุล 82 ชนิด ขึ้นอยู่ทั่วไปในป่าเบญจพรรณ ป่าผสมผลัดใบ ป่าดิบชื้น และป่าดิบเขา บางชนิดนำเข้าจากต่างประเทศ ไม้ไผ่ที่นิยมนำมาใช้ประโยชน์และเป็นที่รู้จักกันทั่วไปมีประมาณ 22 ชนิด ใน 6 สกุล ซึ่งการจัดกลุ่มตามความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 7 กลุ่ม ดังนี้ (รุ่งนภา พัฒนวิบูลย์และคณะ, 2544)

กลุ่มที่ 1 ไม้ไผ่ที่ให้ผลผลิตหน่อสำหรับเป็นอาหาร ได้แก่ ไม้ตง ไม้บงใหญ่ ไม้บงหวาน ไม้ไร่ ไม้รวก ไม้หม่างู ไม้หวาน ไม้ป่า ไม้สีสุก ไม้หก ไม้รวกดำ ไม้ซาง ไม้เลียงหวาน ไม้ซางนวล ไม้เม้งซุน ไม้ตงลิ้มแล้ง และไม้ไผ่หัววัน

กลุ่มที่ 2 ไม้ไผ่ที่ให้ผลผลิตสำหรับการก่อสร้าง ทำฟาก เสาค้ำยัน แผ่นสานไม้ไผ่ ไม้ไผ่อัด และเฟอร์นิเจอร์ ได้แก่ ไม้ป่า ไม้สีสุก ไม้เลื้อย ไม้ดงหม้อ ไม้ดงคำ ไม้ยักษ์ ไม้บงใหญ่ ไม้ไร่ ไม้เปาะ ไม้หก ไม้ซาง ไม้ซางนวล ไม้ซางหม่น ไม้ล้ามะลอก ไม้บาง ไม้รวกคำ ไม้หมาจู ไม้เม็งซุน ไม้ดงลิ้มแล้ง และไม้ฉนวนราชินี

กลุ่มที่ 3 ไม้ไผ่ที่ให้ผลผลิตสำหรับทำเครื่องจักสานและหัตถกรรม ได้แก่ ไม้สีสุก ไม้ซางนวล ไม้ซาง ไม้ป่า ไม้รวกคำ ไม้ไร่ ไม้ข้าวหลาม ไม้เฮี้ยะ และไม้ฉนวน(นครนายก)

กลุ่มที่ 4 ไม้ไผ่ที่เหมาะสมสำหรับใช้ทำเป็นภาชนะหุงต้มและปรุงอาหาร ได้แก่ ไม้ข้าวหลาม ไม้ป่า ไม้สีสุก และไม้ดง

กลุ่มที่ 5 ไม้ไผ่ที่ให้ผลผลิตทำเป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ ได้แก่ ไม้เปาะ ไม้ป่า ไม้สีสุก ไม้ซาง ไม้ซางนวล ไม้ดง ไม้เลื้อย ไม้หก ไม้หมาจู ไม้บาง และไม้บงคำ

กลุ่มที่ 6 ไม้ไผ่ที่นิยมปลูกเป็นไม้ประดับหรือนิยมปลูกตามบ้าน เพราะมีชื่อเป็นสิริมงคล ได้แก่ ไม้ทอง ไม้คำ ไม้หน้าเต้า ไม้สีสุก ไม้เลื้อย ไม้เลื้อย และไม้ข้าวหลาม

กลุ่มที่ 7 ไม้ไผ่ที่นิยมปลูกเป็นรั้ว หรือปลูกเป็นแนวกันลมและป้องกันตลิ่งพัง ได้แก่ ไม้ป่า ไม้รวก ไม้เลื้อย ไม้สีสุก และไม้บงคำ

แหล่งไม้ไผ่ในประเทศไทยพบมากที่ภาคเหนือและภาคตะวันตก ภาคเหนือพบไผ่ 28 ชนิด ได้แก่ ไม้รวก ไม้ป่า ไม้ล้ามะลอก ไม้เลื้อย ไม้หอบ ไม้เลื้อย ไม้สีสุก ไม้หน้าเต้า ไม้ผิว ไม้บง ไม้ไล่ล้อ ไม้เขียว ไม้ข้าวหลาม ไม้เฮี้ยะ ไม้ซาง ไม้เข็ม ไม้หก ไม้เปาะ ไม้ซางคำ ไม้ซางนวล ไม้บางใหญ่ ไม้ผาก ไม้ไร่ ไม้บางคาย ไม้หางช้าง ไม้เกรียบ ไม้บงเลื้อย และไม้รวกคำ (กรมป่าไม้ อ้างถึงใน กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช, 2552) สำหรับไผ่ที่พบมากภาคตะวันตกคือที่จังหวัดกาญจนบุรี ในเขตพื้นที่ก่อนไปทางทิศตะวันตกของตัวจังหวัด ได้แก่เขตพื้นที่อำเภอสังขละบุรี อำเภอทองผาภูมิ อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอหนองปรือ และอำเภอไทรโยค ไผ่ที่พบจะเป็นไผ่ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และในปัจจุบันมีการปลูกไผ่เพื่อใช้ประโยชน์โดยตรงและโดยอ้อม ไผ่ที่พบแต่ละพื้นที่ของจังหวัดกาญจนบุรีมีดังนี้

อำเภอสังขละบุรี พบไผ่ 13 ชนิด ได้แก่ ไม้ข้าวหลาม ไม้หนามหรือไม้ป่า ไม้บงใหญ่ ไม้หางช้าง ไม้ไร่ ไม้ผาก ไม้รวก ไม้ฉนวน ไม้ตาคำ ไม้ปล้องขาวสีเหลือง ไม้หมาวกรือ ไม้หมาวาพล่อง และไม้ดงกลายพันธุ์

อำเภอทองผาภูมิ พบไผ่ 8 ชนิด ได้แก่ ไม้รวก ไม้ป่า ไม้ฉนวน ไม้ไร่ ไม้ผาก ไม้บงใหญ่ ไม้หางช้าง และไม้ข้าวหลาม

อำเภอศรีสวัสดิ์ พบไผ่ 6 ชนิด ได้แก่ ไม้รวก ไม้ป่า ไม้ฉนวน ไม้ไร่ ไม้ผาก และไม้บงใหญ่

อำเภอหนองปรือ พบไผ่ 3 ชนิด ได้แก่ ไม้รวก ไม้ป่า และไม้ฉนวน

2.3 ป่าไม้และไฟในจังหวัดกาญจนบุรี

จังหวัดกาญจนบุรีมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์มาก กล่าวคือมีพื้นที่ป่าจำนวน 9,656,060.65 ไร่ นับว่ามีพื้นที่ป่ามากเป็นอันดับ 3 ของประเทศ รองจากจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดตาก พื้นที่ป่าส่วนใหญ่อยู่ในเขตอำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรี อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอไทรโยค และชายขอบพื้นที่ด้านตะวันตกของอำเภอเมือง ป่าไม้มีทั้งป่าเบญจพรรณหรือป่าผสมผลัดใบ (mix deciduous forest) ป่าดิบชื้น (moist evergreen forest) ป่าดิบแล้ง (dry evergreen forest) ป่าดิบเขา (hill evergreen forest) ป่าเต็งรัง (deciduous or dry dipterocarp forest) นอกจากนี้ยังพบว่ามีป่าไผ่รวมมากที่สุดของประเทศไทย

เนื่องจากมีปัจจัยหลายอย่าง ที่ทำให้จังหวัดกาญจนบุรีเป็นแหล่งไม้ไผ่ซึ่งกระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะพื้นที่ตามริมแม่น้ำ จะมีไผ่ขึ้นริมฝั่งตลอดแนวเส้นทางแม่น้ำจนมีการขนานนามประเภทของไผ่ที่ขึ้นริมฝั่งแม่น้ำว่า แควน้อยไม้ไผ่ แควใหญ่ไผ่รวก ถึงแม้ว่าจะมีป่าไม้มากมายก็ตามปัญหาเกี่ยวกับการบุกรุกทำลายป่าก็มีมากและเป็นไปอย่างต่อเนื่องเช่นกัน ปัญหาที่ต้องเผชิญคือเกิดจากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของประชาชนและชนกลุ่มน้อยต่างๆ ทำให้เกิดการบุกรุกและถางป่าเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่ทำกิน การสร้างทางและท่อก๊าซเข้าพื้นที่ป่า การพัฒนาท้องถิ่นเพื่อช่วยเหลือราษฎรที่อาศัยอยู่ใกล้ป่า ความต้องการไม้เพื่อการค้าและใช้สอยส่วนตัว ตลอดจนการสร้างสวนเกษตร รีสอร์ท และสนามกอล์ฟ ในพื้นที่ป่าโดยแอบอ้างเอกสารสิทธิ์ต่างๆ ซึ่งทำให้ป่าไม้ของจังหวัดกาญจนบุรีลดลงอย่างรวดเร็ว (ปิดิชัย พงษ์วานิชอนันต์, 2543)

พื้นที่ป่าในจังหวัดกาญจนบุรีจำแนกออกได้เป็น 6 ลักษณะ ดังนี้ (ศูนย์ปฏิบัติการจังหวัดกาญจนบุรี, 2549)

1. ป่าไม้ถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี ประกอบด้วยป่าจำนวน 14 แห่ง
2. ป่าสงวนแห่งชาติ ประกอบด้วยป่าจำนวน 15 แห่ง
3. อุทยานแห่งชาติ ประกอบด้วยป่าจำนวน 7 แห่ง
4. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ประกอบด้วยป่าจำนวน 2 แห่ง
5. เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ประกอบด้วยป่าจำนวน 1 แห่ง
6. วนอุทยาน ประกอบด้วยป่าจำนวน 1 แห่ง

ภาพที่ 2.2 เห็ดโคนที่ขึ้นในป่าไผ่

ที่มา (สายันต์ แสงเคลือบ. ถ่ายภาพ)

ป่าดังกล่าวข้างต้นมีพันธุ์ไม้เศรษฐกิจที่สำคัญมากมาย ไผ่เป็นไม้ชนิดหนึ่งที่มีจำนวนมากและสามารถสร้างมูลค่าให้จังหวัดกาญจนบุรีมาช้านาน นอกจากนั้นยังมีเห็ดโคนที่ขึ้นได้ดีและมีมากในป่าเขา และพื้นที่ราบทั่วไปที่มีไผ่ขึ้น

2.4 ฝ้ายในพื้นที่ชุมชนท่าเสา

จากรายงานการวิจัยเรื่องฝ้ายศึกษา ในจังหวัดกาญจนบุรี พบว่าบริเวณพื้นที่ที่เตรียมประกาศเป็นป่าชุมชนบ้านพุเตย มีพันธุ์ฝ้ายขึ้นในลักษณะเป็นสังคมฝ้ายผสม กล่าวคือ บริเวณดังกล่าวประกอบไปด้วยฝ้ายหลายชนิดขึ้นอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกันจำนวน 10 ชนิด ได้แก่ ฝ้ายผาก ฝ้ายป่า/ฝ้ายหนาม ฝ้ายปล้องยาว ฝ้ายข้าวหลาม ฝ้ายหางช้าง ฝ้ายไร่ ฝ้ายรอกล่าห้วย ฝ้ายมันหมู ฝ้ายลำรวก และ ฝ้ายดำดำ (กุลศิริ ศิริวัฒน์ และคณะ, 2547) จากการสำรวจครั้งล่าสุดโดยผู้รู้ท้องถิ่น พบพันธุ์ฝ้ายที่อยู่ในพื้นที่ของตำบลท่าเสาทั้งหมดใน 11 หมู่บ้านจำนวน 16 ชนิด ฝ้ายที่พบเพิ่มจากเดิมได้แก่ ฝ้ายตง ฝ้ายนวล ฝ้ายบง ฝ้ายหวาน ฝ้ายเหลือง และ ฝ้ายวัลย์ (ฝ้ายชนิดนี้มีลักษณะแตกต่างจากฝ้ายชนิดอื่นๆ กล่าวคือลำต้นจะทอดยาวเลื้อยคล้ายเถาวัลย์ ลำต้นมีขนาดใหญ่เท่านิ้วโป้ง เมื่อใบร่วงแล้วลำต้นจะพันกันแน่น ฝ้ายชนิดนี้มักขึ้นอยู่บนเขาสูงกว่าฝ้ายชนิดอื่นๆ)

ภาพที่ 2.3 ปลุกฝ้ายรอกเพื่อใช้ในครัวเรือน
ที่มา (ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย. ถ่ายภาพ)

ฝ้ายที่พบมากในท่าเสา ส่วนใหญ่จะเป็นฝ้ายที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติในที่ราบเชิงเขา และตามแนวแม่น้ำ ตลอดจนที่ขึ้นกระจายทั่วไปตามหมู่บ้าน รวมทั้งฝ้ายที่ปลูกขึ้นเพื่อประโยชน์การใช้สอยใน ครัวเรือนและปลูกขึ้นเพื่อจำหน่ายในรูปของ ลำ หน่อ และเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ จะเห็นว่าเกือบทุกครัวเรือนปลูกฝ้ายรอกประมาณ 5-10 กอ เพื่อเป็นแนวกันลม เพื่อใช้หน่อเป็นอาหาร ใช้ลำทำรั้ว คอกสัตว์ แคร่ นั่ง และของใช้ประเภทเครื่องจักสาน เป็นต้น

2.5 รูปแบบของการปลูกฝ้าย

การปลูกฝ้ายเพื่อใช้ประโยชน์ต่างๆ มีรูปแบบการปลูกดังนี้ (รุ่งนภา พัฒนพิบูลย์ และคณะ, 2540)

1. การปลูกฝ้ายเพื่อการวิจัย มีการปลูก 2 รูปแบบ คือ ปลูกเป็นแปลงรวบรวมพันธุ์ (living bamboo collection) และปลูกเป็นแปลงสาธิต (bamboo farm) แปลงต่างๆมีสถานีทดลองกระจายอยู่ในภาคต่างๆ เช่น ภาคเหนืออยู่ที่อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง จังหวัดพิษณุโลก ภาคกลางที่หิณลับ อำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ดงตาล อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น และภาคใต้ ที่ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา

2. การปลูกฝ้ายเชิงพาณิชย์ การปลูกฝ้ายเชิงพาณิชย์มักจะนิยมปลูกฝ้ายชนิดเดียวล้วนๆ ซึ่งชนิดที่นิยมปลูกมากได้แก่ ฝ้ายตง ฝ้ายเลี้ยง และฝ้ายรอก สำหรับการปลูกฝ้ายตงสามารถเลือกพันธุ์ที่จะ

ปลูกได้ 4 ชนิด คือ ไม้เต็งดำ ไม้เต็งเขียว ไม้เต็งหม้อ และไม้เต็งหนู ไม้เต็งที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ ไม้เต็งเขียว

3. การปลูกไม้เพื่อประโยชน์ในลักษณะอื่นๆ เช่น การปลูกไม้เพื่อเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เพื่อเพิ่มความสวยงามตามสวนของหน่วยงานต่างๆ หรือตามวัด และที่สาธารณะทั่วไป ปลูกไว้เพื่อเป็นรั้วป้องกันตลิ่งพัง ปลูกไว้เป็นแนวกันลม และปลูกไว้ใช้สอยในครัวเรือน

การจะขยายพันธุ์ไม้ได้ทั้งแบบอาศัยเพศและไม่อาศัยเพศ วิธีการที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับชนิดพันธุ์และรูปแบบของการเจริญเติบโต รูปแบบการขยายพันธุ์ที่นิยมปฏิบัติโดยทั่วไปมี 5 วิธีคือ

1. การขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด
2. การขยายพันธุ์โดยการใช้ส่วนของตอหรือเหง้า
3. การขยายพันธุ์โดยการใช้ข้อ หรือการปักชำลำ
4. การขยายพันธุ์โดยการใช้กิ่งแขนง
5. การขยายพันธุ์โดยการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ

2.6 การใช้ประโยชน์จากไม้

ไม้เป็นพืชที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มากมาย จนได้ชื่อว่าเป็นพืชสารพัดประโยชน์ ทั้งนี้เพราะทุกส่วนของต้นไม้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งหมดตั้งแต่ราก ลำต้น และใบ ซึ่งการใช้ประโยชน์จากไม้ในแต่ละชุมชนจะแตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปริมาณ ชนิด วิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ภูมิปัญญาที่ได้สั่งสมกันมา และความช่วยเหลือจากภาครัฐในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จากไม้ ตลอดจนการส่งเสริมให้มีการปรับปรุงพันธุ์ให้แก่นคนในชุมชน

ไม้มีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนมาช้านาน คนสมัยก่อนเชื่อว่าไม้เป็นพืชมงคล แสดงถึงความยั่งยืนและแทนค่าของความโชคดีจะนิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันออก ไม้เป็นสิ่งที่แสดงถึงการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรมและวิถีชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะคนในสังคมตามชนบทที่ต้องพึ่งพาไม้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ นอกจากนั้นไม้ยังมีความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจ ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้ในส่วนหนึ่งนอกจากอาชีพหลักจากเกษตรกรรม ประโยชน์มากมายที่ได้จากไม้สามารถจำแนกได้ดังนี้ (ไพวรรณ เล็กอุทัยและคณะ, 2547)

1. ใช้ในการบริโภค โดยการใช้หน่อของไม้มาปรุงอาหารคาว เช่น นำมาแกง ต้มจืด ทำซุปรนึ่ง และผัด ส่วนที่นำมาประกอบเป็นของหวาน เช่น แฉก ขนมห่อไม้ เป็นต้น นอกจากนั้นยังนำไปแปรรูปในรูปของหน่อไม้ปิ้ง หน่อไม้คอง และหน่อไม้แห้ง ประเภทของไม้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รวก ไม้ไผ่ ไม้ป่า ไม้บง ไม้พลู ไม้หวาย และไม้เต็งดำ เป็นต้น

2. ใช้เป็นภาชนะใส่อาหาร เช่น กระบอกข้าวหลาม ใช้ห่อขนมจ้าง ขนมหัดได้ เ่งปลาทุกระบอกใส่น้ำ ประเภทของไม้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ ไม้ข้าวหลาม ไม้เปาะ และไม้ป่า เป็นต้น

3. ใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น กระตืบข้าว หวดนึ่งข้าว ตะเกียบ ตะกร้า กระซอน สุ่มไก่ เ่ง กระบุง กระจาด กระพ้อมพัด คันหลาว ลอบ ไซ ข้อง จักเป็นตอกใช้มัดหรือรัด ประเภทของไฟที่นำมาใช้ประโยชน์ประเภทนี้ได้แก่ ไฟนวล ไฟป่า ไฟข้าวหลาม ไฟซาง ไฟรวก ไฟโจด และไฟเพ็ก เป็นต้น

4. ใช้สร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ใช้เป็นส่วนประกอบของบ้านเรือน เช่น เสา โครงหลังคา คาน ประตู หน้าต่าง พื้น ฝาบ้าน ประเภทของไฟที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ ไฟเหลือง ไฟเอื้อะ ไฟดง ไฟบงใหญ่ ไฟมัน ไฟไล่ล่อ และไฟรวก เป็นต้น

5. ใช้ทำเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เช่น เครื่องมือจับสัตว์ ใช้ในการก่อสร้าง ใช้ทำเสา ค้ำยัน ไฟไม้อัด เฟอร์นิเจอร์ ประเภทของไฟที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ ไฟสีสุก ไฟบง ไฟซางนวล ไฟดง ไฟเหลือง ไฟเอื้อะ ไฟบงใหญ่ ไฟไร่ ไฟเปาะและไฟมัน เป็นต้น

6. ใช้ทำเป็นเครื่องดนตรี เช่น ขลุ่ย ซอ โหวด แคน อังกะลุง ซอบัง/ซอด้วง ระนาด กรับ เกราะ โกร่ง ประเภทของไฟที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ไฟโปหรือไฟเมียงไฟ

7. ใช้ประกอบเป็นยารักษาโรค (ตำราสมุนไพรรโพรธม) โดยใช้ราก ขุยไฟ ใบไฟที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ไฟเลื้อย

8. ใช้ทำเป็นเครื่องเรือนและเครื่องตกแต่ง เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เติงนอน แคร่ไม้ไฟ เปลไม้ไฟ เก้าอี้นอน ม่าน มู่ลี่ ประเภทของไฟที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ไฟบงดำไฟเลียง ไฟล้ามะลอก ไฟไร่ ไฟแะะ ไฟรวก และไฟรวกดำ เป็นต้น

9. ใช้ทำเยื่อกระดาษ เนื่องจากไม้ไฟเป็นไม้ที่มีเส้นใยยาวมากซึ่งเหมาะในการนำไปใช้ทำกระดาษ ประเภทของไฟที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ ไฟเปาะ ไฟซาง ไฟซางนวล ไฟดง ไฟบงใหญ่ ไฟหก ผาหม่างู ไฟป่า ไฟสีสุก ไฟบงดำ และไฟเหลือง เป็นต้น

10. ใช้ทำเป็นของที่ระลึก เช่น พัด ตะเกียง ที่ใส่นามบัตร ที่ใส่กระดาษบันทึก ไม้จิ้มฟัน ตะเกียบ ประเภทของไฟที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ ไฟซาง ไฟซางคอย ไฟซางนวล ไฟบ้าน และไฟดง เป็นต้น

11. ช่วยป้องกันการพังทลายของดิน และปรับปรุงสภาพของระบบนิเวศน์ ในบริเวณป่าที่ถูกทำลาย หรือบริเวณริมตลิ่งของแม่น้ำ ลำคลอง ช่วยชะลอความเร็วของกระแสน้ำ กระแสลม การปลูกไฟไว้ริมน้ำจะช่วยรักษาหน้าดินและให้ความร่มรื่นสวยงาม ทั้งยังปรับสภาพดินให้ดีขึ้นประเภทของไฟที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ ไฟรวก ไฟดง ไฟไร่ ไฟไล่ล่อ ไฟผากมัน และไฟโจด เป็นต้น

12. เป็นไม้ประดับเพื่อความสวยงามและเป็นไม้มงคล ตามหลักเบญจธาตุ (ฮวงจุ้ย) โดยจะนิยมปลูกไว้ทางทิศตะวันออกของบ้าน หรือวางต้นไฟไว้ทางเข้า-ออก ตรงมุมอับและผูกด้วยสีแดง ไฟเป็นต้นไม้แสดงถึงความยั่งยืน โชคดี สามารถฝ่าฟันอุปสรรคที่ยากลำบากจะกลายเป็นผลสำเร็จ ประเภทของไฟที่นำมาใช้ประโยชน์ได้แก่ ไฟสีสุก ไฟเลียง ไฟทองน้ำเต้า ไฟเหลือง และไฟโจด เป็นต้น

นอกจากการใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ ดังที่กล่าวแล้วนั้น ชาวญี่ปุ่นนิยมบริหารเท้าบนไม้ไผ่ การขำเท้าบนไม้ไผ่บริเวณที่เจาะรูและบริเวณที่ไม่เจาะรูสลับกัน จะทำให้การหมุนเวียนของโลหิตดีขึ้น เป็นการช่วยให้หายจากการเมื่อยล้าของกล้ามเนื้อ ถ้าทำอย่างต่อเนื่องกันทุกวันก่อนเข้านอนและหลังจากตื่นนอนวันละ 2 – 5 นาที หรือวันละ 200-500 ครั้ง จะทำให้ประสาทไวต่อความรู้สึก รูปทรงเท้าสวย ผู้สูงวัยที่ข้อเท้าไม่แข็งแรง ผู้ที่ต้องขับรถเวลานาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการเล่นกอล์ฟ ควรบริหารเท้าด้วยไม้ไผ่ (รายงานการสัมมนาเรื่อง ไม้..., 2552)

2.7 การใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ในเชิงเศรษฐกิจ

นอกจากความสัมพันธ์ที่ใช้ไม้ไผ่เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันแล้ว ปัจจุบันมีการนำไม้มา ใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจทั้งทางตรงโดยไม่แปรรูป เช่น ในรูปของหน่อไม้สด สำหรับทางอ้อม โดยใช้เป็นวัตถุดิบในการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ทั้งในอุตสาหกรรมครัวเรือน อุตสาหกรรม ภายในประเทศ และอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก เมื่อไม้มีการนำไปใช้ประโยชน์สูงจึงมีการปลูกป่า ไม้ให้ตรงตามความต้องการและมีปริมาณเพียงพอสำหรับใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิต คนไทยรู้จักใช้ ประโยชน์จากไม้ไผ่มานานและยังใช้กันต่อไป อาจจะกล่าวได้ว่าใช้ประโยชน์ตั้งแต่เกิดจนตาย แต่ก่อน ตามชนบทเวลาคนเกิดมามากพูดกันว่า “เวลาตกฟาก” ทั้งนี้คงเป็นเพราะบ้านเรือนสมัยก่อนจะปูพื้นด้วย ฟาก และเมื่อถึงคราวตายก็ใช้ไม้ไผ่มาปนกิจ ซึ่งพื้นจากไม้ไผ่บางท้องถิ่นเรียกว่า “หลัว” เมื่อไม้จัดว่า เป็นไม้เศรษฐกิจที่สำคัญที่มีการปลูกแพร่หลายทั่วประเทศ ไม้ที่ปลูก ได้แก่ ไม้ตง ไม้บง ไม้สีสุก และ ไม้ป่า พื้นที่ที่ปลูกไม้ไผ่เพื่อการค้าและอุตสาหกรรมแหล่งใหญ่ได้แก่พื้นที่จังหวัดปราจีนบุรีและใน จังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ เช่น จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม บุรีรัมย์ และมีโรงงานอุตสาหกรรมการทำเยื่อกระดาษรองรับที่จังหวัดขอนแก่น กาญจนบุรีและ ราชบุรี โดยสามารถคัดเลือกพันธุ์ที่จะทำการปลูกตามสภาพพื้นที่และตามความต้องการของตลาดได้

ไม้ เป็นวัตถุดิบจากธรรมชาติที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะนำมาแปรรูป เป็นวัสดุสำหรับทำ เครื่องจักสานมากที่สุด จึงเห็นได้ว่า เครื่องจักสานไม้ไผ่เป็นเครื่องจักสานที่นิยมใช้และผลิตกัน แพร่หลายในภูมิภาคเอเชีย เฉพาะประเทศไทยนั้น ไม้หลายพันธุ์มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะนำมาทำเครื่องจัก สาน ได้แก่ ไม้สีสุก ไม้รวก ไม้เหี้ยะ และไม้ข้าวหลาม เป็นต้น

2.7.1 การใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ในรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ

ประเทศต่างๆ ในเอเชียเป็นแหล่งผลิตเครื่องจักสานที่สำคัญของโลก ทั้งนี้เพราะภูมิภาคนี้มี พืชพันธุ์ไม้มีนานาชนิดที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะนำมาทำเป็นเครื่องจักสาน นอกจากนี้ประชากรส่วนใหญ่ ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม ยังไม่ได้พัฒนาเป็นการเกษตรอุตสาหกรรมที่ใช้เครื่องจักรกล ดังนั้นเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกษตรกรในภูมิภาคนี้ใช้ในการประกอบอาชีพ จึงเป็นเครื่องมือพื้นบ้าน มากกว่าที่จะใช้เครื่องมือที่มีเทคโนโลยีสูง โดยเฉพาะกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ประเทศไทยในอดีตประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่อาศัยอยู่ตามชนบท ดังนั้นเครื่อง

จักสานจึงเป็นเครื่องมือที่แพร่หลายที่สุดในทุกภาคของประเทศ เครื่องจักสาน เป็นงานหัตถกรรมเก่าแก่อย่างหนึ่งที่มีมนุษย์ทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้โดยใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น มาแปรรูปเป็นวัสดุ สร้างเป็นเครื่องมือจักสานประเภทต่างๆ

งานวิจัยการใช้ประโยชน์และการทำผลิตภัณฑ์จากไผ่ในจังหวัดกาญจนบุรี กรณีที่มีการใช้ไผ่ปริมาณมาก 6 ประเภท ได้แก่ (กุลศิริ สิริวัฒน์และคณะ, 2547)

1. การทำหน่อไม้ดัม

2. การทำหน่อไม้ดอง

กระบวนการผลิตหน่อไม้ดัมและหน่อไม้ดองใช้หน่อไม้ปริมาณไม่ต่ำกว่า 1,300 ต้นต่อปี

3. การทำข้าวหลาม ปริมาณไม้ไผ่ที่ใช้ทำกระบอกรับข้าวหลามไม่ต่ำกว่า 600,000 ลำต่อปี

4. การทำไม้ไผ่ตากแห้งและไม้รวกมัด ปริมาณไม้รวกไม่ต่ำกว่า 18,500,000 ลำ และไม้เลียงประมาณ 200,000 ลำต่อปี

5. การสานแข่ง มีการใช้ไม้ไผ่มากในหมู่บ้านที่สานแข่ง ซึ่งไม่อาจระบุตัวเลขได้

6. ไม้เสียบชนิดต่างๆและตะเกียบ ปริมาณไม้ไผ่ที่ใช้ไม่ต่ำกว่า 107 ต้นต่อปี

การสานแข่งไม้ไผ่ในจังหวัดกาญจนบุรีทำกันมากในแถบอำเภอไทรโยค อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอเมือง และอำเภอทองผาภูมิ เพราะบริเวณท้องที่ดังกล่าวเป็นแหล่งของไผ่รวก ซึ่งนำมาใช้ในการสานแข่ง การใช้ไผ่รวกสานแข่งเนื่องจากไผ่รวกมีคุณภาพและการใช้งานได้ยาวนานกว่าแข่งที่สานจากไม้ไผ่รวก ไม้ที่ใช้ในการสานแข่งได้จากป่าธรรมชาติ ซึ่งส่วนมากอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติและป่าชุมชน ขนาดแข่งที่สานเรียกเป็นเบอร์ จากขนาดใหญ่ไปเล็ก คือ แข่งเบอร์ 1 เบอร์ 2 เบอร์ 3 และเบอร์ใหญ่พิเศษตามความต้องการของลูกค้า

แข่งแต่ละใบใช้ไม้ไผ่ประมาณ 2-4 ลำ ขึ้นอยู่กับขนาดของแข่ง ผู้ที่มีความชำนาญสามารถสานได้วันละ 15 ใบ เฉลี่ยสานได้เดือนละ ประมาณ 500-600 ใบ พ่อค้าคนกลางจะมารับซื้อถึงบ้านราคาใบละ 35-180 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดและคุณภาพในการจักสาน สำหรับหมู่บ้านที่ทำการสานแข่งเป็นอาชีพหลักและสามารถสานได้ตลอดปีได้แก่บ้านพุพอง และบ้านพุ่ม่วง ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

การใช้ประโยชน์จากไผ่ในเชิงพาณิชย์ ของห้างหุ้นส่วนจำกัด วี.ซี. แอมโม อินดัสทรี อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก จากโรงงานผลิตตะเกียบ และไม้ปักชำดอกไม้ ส่งจำหน่ายไปยังประเทศเนเธอร์แลนด์ ปัจจุบันได้พัฒนาเข้าสู่อุตสาหกรรมเฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่ ตลาดส่งออกที่สำคัญได้แก่ ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และยุโรป คุณวิจารณ์ ฤชุโรจน์ เห็นว่า ไม้ไผ่ทุกชนิด ทุกสายพันธุ์ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งนั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการนำมาใช้ประโยชน์ซึ่งจะต้องรู้คุณสมบัติของไม้ชนิดนั้นๆ ซึ่งบางชนิดมีความเหนียว เปราะ กรอบ ไม่เท่ากัน ดังนั้นการจะใช้ประโยชน์จากไผ่ขึ้นอยู่กับทางเลือกใช้งานเป็นหลัก (วิจารณ์ ฤชุโรจน์, 2552) สรุปได้ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์โดยตรงซึ่งไม่ต้องแปรรูป เช่น การใช้ทำเสาบ้าน แปะ สะพาน รั้ว เป็นต้น
2. การใช้ประโยชน์ในงานจักสานและหัตถกรรม เช่น กระบุง ตะกร้า กระด้ง สุ่ม เข่ง และของใช้ในครัวเรือน เป็นต้น
3. การใช้ประโยชน์ในอุตสาหกรรม เช่น เฟอร์นิเจอร์ กระจก
4. การใช้ประโยชน์จากหน่อเพื่อเป็นอาหาร

การใช้ประโยชน์ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด หัวใจสำคัญคือ การมองรูปลักษณะทางกายภาพของไม้ไผ่โดยการใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่ากับคุณสมบัติของไม้แต่ละชนิด ซึ่งการพัฒนาอุตสาหกรรมเฟอร์นิเจอร์ นักออกแบบจะต้องมองประโยชน์ของไม้ไผ่ เปรียบเทียบกับช่างตัดเลื้อยที่ต้องมองทะลุถึงคุณสมบัติของไม้ไผ่ชนิดนั้นๆ และต้องมีการพัฒนารูปอยู่เรื่อยๆ ไม่ซ้ำซาก

สำหรับภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากไม้ของจังหวัดกาญจนบุรี มีดังนี้

1. การใช้หน่อเป็นอาหาร ชาวบ้านโดยทั่วไปนิยมรับประทานไผ่ไร่โดยนำมาเผาไฟก่อนนำมาประกอบอาหาร ไผ่ไร่จะมีรสหวานเนื้อแน่น หน่อไผ่จะนำมาดอง เลือกหน่อใต้ดินเนื้อจะนุ่มและมีรสหวาน

2. การใช้ลำต้นเป็นเครื่องจักสาน การจักสานที่มีลวดลายละเอียดจะใช้ไผ่ข้าวหลาม เพราะข้อและปล้องยาว

3. การใช้ลำต้นเป็นที่อยู่อาศัย ชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงในเขตอำเภอสังขละบุรี อำเภอไทรโยค และอำเภอทองผาภูมิ จะใช้ไม้ไผ่สร้างบ้าน โดยใช้ไผ่ป่าทำเสาและโครงสร้างหลัก ส่วนบนใช้ไผ่ไร่ ฟากปูพื้นใช้ไผ่รวก ส่วนฝาบ้านใช้ไผ่ผาก บ้านเรือนที่สร้างด้วยไม้ไผ่นี้มีอายุประมาณ 3-5 ปี

งานวิจัยที่ศึกษาการสานแข่งไม้ไผ่ โดยกลุ่มจักสานบ่อหวี หมู่ที่ 4 ตำบลตะนาวศรี อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี การสานแข่งเริ่มเมื่อปี 2530 โดยพัฒนากรอำเภอสวนผึ้ง ได้นำช่างเทคนิคจังหวัดราชบุรีมาสอนการสานแข่ง เนื่องจากเห็นว่าไม้ไผ่รวกบริเวณใกล้หมู่บ้านมีจำนวนมาก และเพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้ประชาชนในท้องถิ่น และเป็นการลดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำอาชีพเกษตรกรรมจากการสำรวจครัวเรือนทั้งหมดของบ้านบ่อหวี จำนวน 151 ครัวเรือนพบว่ามีผู้ทำอาชีพสานแข่ง 79 ครัวเรือน ซึ่งประชาชนในท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นบุคคลพลัดถิ่นชาวกะเหรี่ยงซึ่งไม่สามารถไปประกอบอาชีพนอกพื้นที่ได้ ส่วนราชการขอใช้เป็นที่พักพิงสัตว์ ควบคุมดูแลโดยตำรวจตระเวนชายแดน และส่งเสริมอาชีพให้โดยสนองพระราชดำริจากองค์สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ซึ่งการสานแข่งอยู่กับบ้านและทำเครื่องเรือนจากหวายเป็นอาชีพที่เหมาะสม ที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้พอควรแก่อัตภาพ โดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากผืนป่าซึ่งทางราชการทหารขอใช้พื้นที่จากกรมป่าไม้ได้ขอใช้พื้นที่จากกรมป่าไม้

เนื่องจากไม้ไผ่รวกมีจำนวนมาก การนำไม้ไผ่จากป่าธรรมชาติมาจักสานแข่งสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน และมีไม้ไผ่รวกจำนวนมากที่ขึ้นกระจายทั่วไปในป่าธรรมชาติตามแนว

เทือกเขาตะนาวศรีครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 1,000 ไร่ การนำไม้ไผ่รวกมาใช้ยังมีปัญหาตามระเบียบกฎหมายป่าไม้ อย่างไรก็ตามกลุ่มจักสานบ้านบ่อหวีได้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวและการใช้ประโยชน์ไม้ไผ่อย่างยั่งยืน จึงมีการจัดการดูแลแปลงไม้ไผ่ให้ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพคุ้มค่าและยั่งยืน โดยแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 3 แปลง ให้มีการตัดใช้ไม้ไผ่เป็นรอบหมุนเวียนปีละแปลง เพื่อให้ไม้ไผ่แตกหน่อฟื้นตัวกลับคืน โดยให้แต่ละครอบครัวตัดไม้ไผ่ได้ 70 ลำ/ครั้ง ในรอบปีมีการตัด 15 ครั้ง ดังนั้นโดยเฉลี่ยใช้ไม้ไผ่รวก 1,100 ลำ/ครัวเรือน/ปี ทั้งหมดที่สานแข่งไม้ไผ่ 79 ครัวเรือน บ้านบ่อจึงใช้ไม้ไผ่รวกรวมจำนวนประมาณ 86,900 ลำ/ปี นอกจากนี้ หน่อไม้ไผ่กำหนดให้ชาวบ้านเก็บกินแต่ห้ามนำไปขาย

การศึกษาวิจัยเรื่องไม้กับวิถีชีวิตของชุมชนชาวเลบ กระฉีกศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจักสานกระติบข้าว บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย (นฤมล ปัญญาวิโรภาส, 2545) พบว่าวิถีชีวิตของผู้สูงอายุตั้งแต่ 60-80 ปี ในชุมชนใช้เวลาว่างในการประดิษฐ์กระติบข้าว โดยใช้ไม้ไผ่ที่มีในชุมชน ได้แก่ ไผ่ไร่ ไผ่เอี้ยะ ไผ่ผาก ไผ่ข้าวหลามและ ไผ่รวกดำ ไม้ไผ่พื้นเมืองเหล่านี้จะมีคุณสมบัติพิเศษ คือเมื่อไม้ไผ่แห้งแล้วการขยายตัวหรือหดตัวมีน้อยมาก การจักสานจะรวมกลุ่มกันและสานเป็นลายโบราณ ภูมิปัญญาการสานกระติบข้าวนี้เป็นการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบกันมาโดยการเรียนรู้จากครอบครัวเป็นหลัก และภูมิปัญญานี้ได้มีการถ่ายทอดสู่ระบบการเรียนการสอนตามหลักสูตรของโรงเรียนในชุมชน และมีการพัฒนารูปแบบให้ทันสมัยผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้กลุ่มจักสานยังได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐหรือองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมด้านการจักสานให้ยังคงอยู่อย่างมีคุณค่าต่อไป

สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากไม้ มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในเรื่องของงานจักสานของกลุ่มจักสานบ้านทุ่ง บ้านนาขาม และบ้านท่ามะนาว ตำบลท่าขาม อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาเครื่องจักสานบ้านทุ่ง พบว่าเครื่องจักสานกำลังหายไปในชีวิตประจำวัน เนื่องจากมีผลิตภัณฑ์พลาสติกเข้ามาแทนที่ด้วยสีสันสวยงาม คงทน หาซื้อได้ง่าย มีให้เลือกได้หลายชนิด หลายขนาด มีเครื่องใช้บางชนิดที่พลาสติกใช้ทดแทนไม่ได้คือ กระดังขนาดใหญ่ที่ใช้ฝัดข้าว ใช้ตากปลาตากผัก การจักสานทำในเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้น คนหนุ่มสาวถึงแม้ทำเป็นแต่ไม่ทำอย่างจริงจังเพื่อหารายได้

สำหรับการศึกษาในส่วนวิถีดั้งเดิมของคนในชุมชนบ้านท่าขาม พบว่าคนในชุมชนมีความผูกพันกับเครื่องจักสานหลายอย่าง ตั้งแต่การนำไผ่มาเป็นส่วนประกอบของบ้าน เช่น ฝาบ้าน จะสานเป็นลายขัดตะหรือลายสอง ฟาก (พื้นบ้าน) ใช้ไม้ไผ่ 1 ลำ มาผ่าเป็นสี่ส่วนหรือแปดส่วน ซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของลำไม้ไผ่ นอกจากนี้ยังนำไม้ไผ่ลำใหญ่มาทำเป็นเสาเรือน คาน และสานแตงหน้าจั่วเป็นลายลูกแก้ว ลายดอกค้างคาว สำหรับเครื่องใช้ที่สานด้วยไม้ไผ่ มีกระดัง กระฉอก ตะกร้าใส่ผลไม้และผัก คนที่มีอาชีพเก็บน้ำตาลจะนำลำไผ่มาทำเป็นพะองค์ (บันได) กระบอกใส่น้ำตาล กระบอกข้าวหลาม ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ดำเนินสืบทอดกันมาโดยไม่ต้องสอน เป็นการเรียนรู้จากวิถีชีวิตประจำวันไม้หนึ่งลำสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้ถึง 1,000 บาท

งานจักสานไม้ไผ่ที่ทำเป็นอาชีพหลักโดยการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุ หมู่ที่ 3 บ้านป่าปง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ชื่อ “กลุ่มไม้ไผ่ผู้สูงอายุ” เป็นการรวมกลุ่มจักสานตะกร้าไม้ไผ่ มีสมาชิกจำนวน 30 คน โดยสมาชิกแต่ละคนมีอายุตั้งแต่ 60-80 ปีขึ้นไป ทุกคนมีประสบการณ์มาตั้งแต่เยาว์วัย สามารถจักสานได้แคล่วคล่อง ระยะแรกจะเริ่มจักสานวัสดุที่ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น กระบุง ตะกร้า ไม้คาน สุ่ม ไซ ข้อง หมวก ฯลฯ ต่อมาเริ่มมีการพัฒนาขึ้น งานจักสานจะนำไปใช้ตกแต่งสวนของประดับในโรงแรมและบ้านเรือน และของที่ระลึก เป็นต้น ต่อมาได้มีการประกวดจนได้รับรองผลิตภัณฑ์ 5 ดาว จนเป็นที่รู้จักทั่วไปทั้งในและต่างประเทศ ลูกค้าหลักจากต่างประเทศคือ ญี่ปุ่น ผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่จะทำจากไม้ไผ่เถี่ยะ เนื่องจากเป็นไม้ไผ่ที่มีปล้องยาว เนื้อไม้บาง เมื่อจักตอกจะนิ่ม ทำให้สานง่าย ถ้าต้องการความแข็งแรงก็จะใช้ไม้ไผ่ผอง ในวันหนึ่งสมาชิกต่อคนสามารถสานงานขนาดเล็กได้ 5 ชิ้น เช่น ตะกร้าใส่ทิชชู รังนกกระจอก กระด้ง แต่ถ้าเป็นชิ้นงานใหญ่ เช่น ตะกร้า โคมไฟ จะทำได้วันละ 1 ชิ้นเท่านั้น หลังจากจักสานเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ แล้ว จะนำไปต้มและย้อมสีเพื่อป้องกันมอดกัดกินเนื้อไม้ไผ่ รายได้ต่อวันโดยประมาณ 150 บาทต่อคน (รายงานการสัมมนาเรื่อง ไม้..., 2552)

นอกจากการใช้ประโยชน์จากการจักสานแล้ว หน่อไม้ ยังมีประโยชน์ในการสร้างรายได้ให้ครัวเรือนได้อีกทางหนึ่ง จากรายงานการวิจัย ศึกษาการใช้ประโยชน์จากไม้ของราษฎรในท้องที่ตำบลศรีมิ่งคล อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี พบว่าปริมาณหน่อไม้ที่เก็บมาจำนวน 144,957 กิโลกรัมต่อปี ใช้ในการบริโภคในครัวเรือน 1,420 กิโลกรัม คิดเป็นร้อยละ 0.98 คงเก็บไว้ 5,508 กิโลกรัม คิดเป็นร้อยละ 3.8 นำออกจำหน่าย 137,999 กิโลกรัม คิดเป็นร้อยละ 95.2 (ยุวดี บุญลาภ, 2543)

2.7.2 การปลูกไผ่เพื่อประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ

ปัจจุบันเกษตรกรหันมาปลูกไผ่หลากหลายพันธุ์เพื่อขายหน่อมากขึ้น เนื่องจากไผ่สามารถสร้างรายได้ตลอดปี โดยทำการปลูกแบบเกษตรอินทรีย์และปลอดสารพิษ เนื่องจากมีการใช้สารเคมีน้อยมาก หรือไม่ได้ใช้เลย นอกจากนั้นการปลูกไผ่ยังช่วยลดภาวะโลกร้อนได้ดีกว่าต้นไม้ชนิดอื่นๆ ชนิด

ผู้ใหญ่คำ สมบุญ อยู่ที่ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ได้ทำการปลูกไผ่กวนอิม ซึ่งเป็นไม้ประดับที่กำลังได้รับความนิยมของตลาดทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นไม้มงคลที่มีความสวยงามเป็นอมตะ มีความคงทนอยู่ได้นานหลายปี ผู้ผลิตเห็นว่าลงทุนเพียงครั้งเดียวสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้อย่างน้อย 10 ปี ต้นทุนการผลิตครั้งแรกต่อ 1 ไร่ 101,475 บาท ผลผลิต รุ่นแรกเมื่อไผ่อายุ 180 วัน ได้ผลผลิต 30,000 ต้น/ไร่ ราคาจำหน่ายต้นละ 1.50 – 4 บาท ตามขนาดความยาวของต้น แม้ค้าตลาดค้าส่งที่ปากคลองตลาดและร้านจำหน่ายไม้มงคล สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้สูงมาก โดยการนำไปจัดใส่ภาชนะและตกแต่งให้สวยงามแล้วขายในราคาเริ่มต้นที่ 100 บาทต่อต้น (กรมวิชาการเกษตร, 2550)

คุณบุญชู และคุณกมลพร สุขเกษม เกษตรกรจังหวัดตราด ได้ทำการปลูกไผ่จีนเขียว เขาสมิง ที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดคนหนึ่ง คุณบุญชูมีพื้นที่ปลูกไผ่ประมาณ 30 ไร่ มีวิธีการปลูกทำให้ได้ผลผลิตมากน้อยแตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าระยะระหว่างต้นระหว่างแถว 4 คูณ 4 ไร่หนึ่งปลูกได้ 100 ต้น ถ้าระยะระหว่างต้นระหว่างแถว 6 คูณ 4 ไร่หนึ่งปลูกได้ 66 ต้น ถ้าระยะระหว่างต้นระหว่างแถว 6 คูณ 6 ไร่หนึ่งปลูกได้ 44 ต้น และถ้าปลูกห่างกันมากเป็น 6 คูณ 8 ไร่หนึ่งจะปลูกได้น้อยเพียง 33 ต้น หลังจากปลูก 2-3 ปี ขึ้นไป ให้ผลผลิต 20-30 หน่อ ต่อกอ ขนาดของหน่อมีตั้งแต่ 1.5-2.5 กิโลกรัม ราคาที่ซื้อขาย หากเป็นหน่อก่อนฤดูการหรือนอกฤดูการ ประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน จำหน่ายราคา กิโลกรัมละ 25 บาท หากเป็นช่วงหน้าฝนราวเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม ราคาลดลงเหลือกิโลกรัมละ 8-10 บาท ดังนั้นช่วงนี้เกษตรกรจะงดตัดหน่อขายแต่หันมาไว้หน่อเพื่อให้เกิดลำใหม่ ปีหนึ่งตัดลำได้ 10-15 ลำต่อกอ ถ้าตัดหน่อน้อยจำนวนลำที่ได้จะมาราว 20 ลำต่อกอ ปีหนึ่งคุณบุญชู มีรายได้จากการจำหน่ายหน่อไม้สด และตอไม้มากพอสมควร

นอกจากนั้นคุณบุญชูยังได้ทดลองใช้ประโยชน์จากไผ่หลายอย่างด้วยกัน เช่น การเผาถ่านจากไม้ไผ่ ถ่านที่ได้จะมีเปลวไฟแรงเป็นสีเขียว ขายในราคากระสอบละ 400 บาท ถ้าเป็นถ่านจากไม้ทั่วไปราคากระสอบละ 170 บาท ประโยชน์อื่นๆ ที่ได้จากไผ่ เช่น ทำเป็นของที่ระลึก (นำตอต้นไผ่มาแกะสลักเป็นหน้าคน หรือทำเป็นแจกัน) ตะเกียบ ไม้เสียบลูกชิ้น ไม้จิ้มฟัน หวดนึ่งข้าว กระติบข้าว กระบอกข้าวหลาม หรือส่งโรงงานกระดาษ ทั้งนี้มีโรงงานกระดาษจากสระแก้วติดต่อขอซื้อต้นไผ่ โดยจะรับซื้อกิโลกรัมละ 1 บาท ก่อหนึ่งจะได้น้ำหนักประมาณ 1,000 กิโลกรัม ถ้าหากไร่หนึ่งปลูก 44 กอ รายได้จากไม้ไผ่ตกประมาณ 44,000 บาท

ถ้าเป็นช่วงฤดูกาลผลผลิตจะมีปริมาณมาก หน่อไม้จึงถูกถนอมเป็นหน่อไม้ดอง และหน่อไม้ตากแห้ง เพื่อเก็บไว้ได้นาน หน่อไม้ตากแห้งราคาขายกิโลกรัมละ 400-500 บาท สำหรับประโยชน์ของไผ่ที่ใช้ทำเป็นอาหาร ซึ่งเป็นเมนูที่แม่บ้านคุณบุญชู คิดขึ้นได้แก่ แกงส้มหน่อไม้ดองปูไข่ ผัดเปรี้ยวหวาน ห่อหมก ผัดกะเพรา หน่อไม้ต้มจิ้มน้ำพริกปูไข่ ต้มจืดกระดูกหมู และสามารถนำมาผสมในไอศกรีมได้อีกด้วย จะเห็นได้ว่า ไผ่เป็นพืชสารพัดประโยชน์จริงๆ ไผ่บางชนิดอาจจะนำมาใช้ประโยชน์น้อยบ้างมากบ้าง แต่เมื่อขึ้นที่ใดก็สร้างประโยชน์ให้บริเวณนั้นได้เช่นกัน (พานิชย์ ยศปัญญา , 2552)

คุณพุดิ พรไตรศักดิ์ อดีตป่าไม้อำเภอ เป็นคนหนึ่งที่สนใจการปลูกไผ่อย่างจริงจัง โดยทำการปลูกไผ่บงใหญ่ในพื้นที่ 600 ไร่ เพื่อนำหน่อมาแปรรูปโดยนำมาทำหน่อไม้ดองป๊อบ น้ำหนักของหน่อไม้ 1 ป๊อบ 12 กิโลกรัม ราคาขาย 250 บาท ต้นทุนป๊อบเปล่า 90 บาท อายุของหน่อไม้ดองป๊อบอยู่ได้นานที่สุด 4 ปี ปีที่ผ่านมาคุณพุดิพงศ์ผลิตหน่อไม้ดองป๊อบได้ 4,000 ป๊อบ ซึ่งไม่พอต่อความต้องการซื้อ ถ้าหากมีมากถึง 20,000 ป๊อบ ก็ขายได้หมด ในอนาคตจะเพิ่มการผลิตปีละ 10,000 ป๊อบ และผลผลิตอีกอย่างหนึ่งที่ผลิตแล้วสามารถจำหน่ายได้ดีคือหน่อไม้ดอง ปีที่ผ่านมาผลิตหน่อไม้ดองได้ 70 ตัน ราคาที่จำหน่ายราคากิโลกรัมละ 13-15 บาท ผลผลิตทั้งหน่อไม้ดองป๊อบและหน่อไม้ดองตลาดจำหน่ายคือตลาด

ศรีเมือง จังหวัดราชบุรี สำหรับลำเมื่อแก่จัดก็จะนำมาทำเป็นตะเกียบ และเผาถ่าน ถ่านที่ได้จากไม้ไผ่เป็นถ่านที่มีคุณภาพดี ขายในราคา กิโลกรัมละ 400 บาท ส่วนผลิตภัณฑ์ตะเกียบ กำลังอยู่ในขั้นเจรจากับนักธุรกิจได้หวั่น โดยมีการเสนอให้เครื่องสำหรับการผลิต ผลผลิตที่ได้ต้องส่งให้เขา ถ้าหากการเจรจาประสบความสำเร็จ การสร้างมูลค่าเพิ่มจากไม้ไผ่สามารถสร้างรายได้ดี (พานิชย์ ยุศปัญญา, 2552)

คุณวรรณบดี และคุณลำพิ่ง รักษา เจ้าของสวนไผ่บงหวานน้ำผึ้ง จังหวัดแพร่ ประสบความสำเร็จในการปลูกไผ่บงหวาน ปัจจุบันมีรายได้จากการขายพันธุ์ไผ่และการให้ความรู้วิธีการปลูกเพื่อให้ผลผลิตสูง พื้นที่ 1 ไร่ สามารถปลูกไผ่บงหวานได้ 400 กอ น้ำหนักเฉลี่ย 1-10 หน่อ ต่อ กิโลกรัม หน่อไม้ไผ่บงหวานจะมีรสชาติดีเมื่อนำมาบริโภคสดๆและเร็วที่สุด ถ้าปล่อยทิ้งไว้นานความหวานจะลดลง ดังนั้นจึงทำการตัดขายวันต่อวัน พ่อค้ารับซื้อจะนำไปขายตลาดที่กรุงเทพฯ เพื่อให้ไผ่แตกหน่อนอกฤดูกาล คุณลำพิ่งจึงทำการตัดแต่งลำไผ่เก่าของกอไผ่ออกปีละ 1 ครั้ง ในช่วงเดือนพฤศจิกายน โดยนำไม้ไผ่ที่ตัดออกไปใช้ทำไม้ค้ำยันต้นไม้ ส่วนที่เหลือนำไปเผาถ่านไม้ไผ่เพื่อใช้ในครัวเรือน ส่วนใบและกิ่งไผ่ทิ้งไว้ในแปลงปลูกไผ่เพื่อให้จุลินทรีย์ย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยให้กับต้นไผ่ต่อไป ในช่วงฤดูฝนจะปล่อยให้หน่อไผ่แทงขึ้นเป็นลำ 1 กอ ปล่อยให้เป็นกอโดยเฉลี่ย 8-12 ลำ เพื่อเป็นลำแม่ที่จะให้หน่อในฤดูถัดไป การจัดการสวนไผ่แห่งนี้ได้มีการจัดระบบการให้น้ำที่ดีโดยมีน้ำหล่อเลี้ยงตลอดปีโดยสามารถเก็บหน่อได้ตั้งแต่เดือนมกราคม-พฤษภาคมของทุกปี ราคาขายหน้าสวน กิโลกรัมละ 50 บาท ถ้าเป็นช่วงในฤดูกาลที่ไผ่ทั่วไปออก เช่น ช่วงเดือนมิถุนายน-ตุลาคม ราคาจะเหลือ กิโลกรัมละ 35 บาท รายได้จากหน่อไม้มีตลอดปี ในพื้นที่ 1 ไร่ มีรายได้จากการตัดหน่อขายได้ประมาณ 75,000 บาท (ทวีศักดิ์ ชัยเรืองยศ, 2552)

สวนไผ่บงหวานเพชรน้ำผึ้งของคุณวรรณบดีและคุณลำพิ่ง รักษา มีแปลงรวบรวมพันธุ์ไผ่หลากหลายสายพันธุ์ เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรและผู้สนใจได้เข้าศึกษาและเรียนรู้ อาทิ พันธุ์ไผ่ตงได้หวั่น ไผ่เปาะซ่อเฮ ไผ่เลี้ยงสีทอง ไผ่ขางหวานเมืองน่าน ไผ่ตงชนิดต่างๆ ไผ่หก ไผ่ขางหม่น ไผ่หมาจู ฯลฯ ปลูกไว้เพื่อเป็นข้อมูลเปรียบเทียบว่าไผ่แต่ละสายพันธุ์จะนำมาปลูกในเชิงพาณิชย์ได้ในรูปแบบใด ไผ่แต่ละสายพันธุ์มีการจัดการปลูกอย่างไร ซึ่งในขณะนี้ทางสวนได้รับการสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรและผู้สนใจในการปลูกไผ่เข้ามาศึกษาและเรียนรู้เพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจคัดเลือกพันธุ์ไผ่ที่จะปลูก

จะเห็นว่าการปลูกไผ่สามารถสร้างรายได้ให้ครัวเรือนสูง และเป็นรายได้ที่หล่อเลี้ยงครัวเรือนตลอดปี ประโยชน์ที่ได้จากไผ่นอกจากการตัดหน่อขายโดยตรงแล้ว จะเห็นได้ว่าส่วนอื่นๆของไผ่นำมาใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย กล่าวได้ว่าไผ่เป็นพืชสารพัดประโยชน์จริงๆ

2.8 การจัดการป่าชุมชน

ป่าชุมชนเป็นพื้นที่สาธารณะในหมู่บ้าน เป็นแหล่งที่ผู้คนที่อาศัยอยู่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เป็นที่ทำมาหาเลี้ยงชีพของชาวบ้าน เป็นแหล่งอาหาร ยา และวัสดุใช้สอยต่างๆ เป็นแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพอันมีค่าสำหรับความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการป่าไผ่เพื่อการตัดไม้ไผ่และการเก็บหาหน่อไม้ในป่าชุมชน เป็นเรื่องที่ชุมชนจะต้องมีข้อตกลงร่วมกัน กรณีหมู่บ้านเขาราวเทียนทอง กิ่งอำเภอเนินขาม จังหวัดชัยนาท การสร้างกฎของหมู่บ้านในการเก็บหน่อไม้รวก โดยการปิดป่า ชุมชนจะประชุมกันทุกปีเพื่อหยุดฤดูเก็บหน่อไม้ โดยจะหยุดการเก็บหาในราวเดือนกันยายน-ต้นเดือนตุลาคมของทุกปี จะหยุดวันใดก็ขึ้นอยู่กับลักษณะฝนฟ้าอากาศในปีนั้นๆ เมื่อหยุดเก็บหา ก็จะปล่อยให้หน่อเกิดใหม่ การเก็บหน่อไม้มีกฎของหมู่บ้าน (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2550) ดังนี้

1. ห้ามนำรถสี่ล้อเข้าไปในป่า
2. อนุญาตให้เก็บได้คนละ 1 กระสอบปุย เพื่อมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดเก็บหามากเกินไป
3. ห้ามเก็บหน่อไม้โดยการขุด
4. ห้ามหาหน่อไม้ที่ยาวเกิน 1 เมตร
5. ห้ามล่าสัตว์ป่าในป่าชุมชน

นอกจากกฎเกณฑ์ดังกล่าว ยังมีกฎเกณฑ์ในการหาน้ำผึ้ง และการเก็บหาเห็ดปลวก หรือเห็ดโคนและรวมถึงการห้ามตัดต้นไม้ใหญ่ด้วย การปิดเปิดป่าฤดูเก็บหาหน่อไม้ และมีการจัดให้มีการป้องกันไฟป่าทุกปี ปรากฏว่าป่าไผ่รวกของชุมชนงอกงามได้ดี หลังจากมีกฎปิดป่าหยุดการหาหน่อไม้ มีไม้ไผ่ 200-300 กอต่อไร่ ที่หนาแน่นที่สุดมีถึง 500 กอต่อไร่ และมีลำ 7-14 ลำต่อกอ ความหลากหลายชีวภาพเพิ่มขึ้น มีผึ้งทำรังมากขึ้น ชุมชนมีรายได้จากน้ำผึ้งป่า และการทำหน่อไม้อัดปิบ ซึ่งมีการเก็บหน่อไม้ได้ปีละ 14 ตัน (ระวี ถาวร, 2549) ราคา 7-14 บาทต่อกิโลกรัม นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีรายได้จากเห็ดโคน สิ่งเหล่านี้เป็นความสำเร็จของชุมชนในการจัดการเรื่องป่าชุมชน แต่ทั้งนี้และทั้งนั้น ต้องขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกัน

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ของไฟกับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชน ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เป็นการวิจัยเพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ของไฟต่อวิถีชีวิตประจำวันที่น่าไฟมาใช้ประโยชน์ที่ก่อให้เกิดรายได้ต่อครัวเรือน ซึ่งการวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปจากไม้ไฟ คือ เข่ง จากครัวเรือน 3 หมู่บ้านของตำบลท่าเสา ที่ทำการจักสานเข่งไม้ไฟกันมาช้านาน ซึ่งการวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (quantitative research) โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (indepth interview) และการสังเกต เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผนอนุรักษ์ป่าไฟในชุมชนให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

3.1 วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลที่ได้ต้องอาศัยวิธีการต่างๆที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริงที่เป็นอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน และเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้มีโอกาสซักถามและแสดงความคิดเห็น เพื่อเป็นการสะท้อนถึงความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง และเป็นปัจจุบันมากที่สุด

การศึกษารั้ครั้งนี้มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชนวิถีชีวิตประจำวันและการนำไฟไปใช้ประโยชน์ให้เกิดรายได้แก่ครัวเรือน ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับรายได้จำเป็นต้องระมัดระวังในการตั้งคำถาม และจำเป็นต้องอาศัยความสัมพันธ์ที่ดี ดังนั้น เทคนิคที่ใช้คือ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ร่วมกับการสังเกต รวมถึงการใช้ข้อมูลทุติยภูมิช่วยในการวิเคราะห์ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอนดังนี้

3.2 วิธีการดำเนินการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยนี้เป็นโครงการหนึ่งของโครงการวิจัยท้องถิ่น เรื่องไฟ ในตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของชุมชน การสำรวจพื้นที่และพบผู้นำชุมชนในระยะเริ่มแรกจึงเป็นการทำความรู้จักกับเจ้าของพื้นที่ และแจ้งวัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งวิธีการดำเนินการวิจัย มีดังนี้

1. ประชุม ปรีกษาหารือและวางแผนร่วมกัน ระหว่างคณะผู้วิจัยชุดโครงการ และผู้นำชุมชนท้องถิ่น เพื่อให้ทราบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย
2. สำรวจสภาพทั่วไปของพื้นที่ เช่น ป่าไฟปลูก ป่าไฟธรรมชาติ กิจการร้านค้าชุมชน และศูนย์เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน เป็นต้น

3. เขียนโครงร่างการวิจัยเพื่อขออนุมัติโครงการ
4. วางแผนกับนักวิจัยร่วม ในการสำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลการใช้ประโยชน์จากไฟฟ้ก่อนให้เกิดรายได้ และศึกษาความสัมพันธ์ของไฟฟ้ต่อวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชน
5. พบผู้รู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับไฟฟ้ เพื่อศึกษาองค์ความรู้ไฟฟ้ในชุมชน
6. ตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจกับผู้ร่วมวิจัย
7. เรียบเรียงข้อมูลในการจัดทำรายงาน เพื่อเสนอผลงานในรูปแบบฉบับสมบูรณ์
8. เผยแพร่งานวิจัย โดยการนำเสนอผลงานวิจัยต่อชุมชน เช่น เวทีการประชุมวิชาการประจำปี โครงการ BRT หรือเผยแพร่งานวิจัยในรูปของบทความในสื่อต่างๆ เป็นต้น

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษาวิจัยนี้ข้อมูลมีทั้งที่ได้จากการสำรวจโดยการสัมภาษณ์ โดยอาศัยสมุดบันทึกที่ประกอบด้วยคำถามหลักเพื่องานวิจัย และคำถามข้างเคียง (ผู้ถูกสัมภาษณ์อาจจะตอบไม่ตรงประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการ) และข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ที่ได้จากเอกสารต่างๆ เช่น งานวิจัย และข้อมูลในส่วนราชการของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง วิธีการรวบรวมข้อมูลมีดังนี้

ขั้นแรก เริ่มด้วยการเข้าถึงชุมชน ซึ่งเป็นหน้าที่ของนักวิจัยในการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน การสร้างความสัมพันธ์และการเข้าใจร่วมกับชุมชน โดยคณะผู้วิจัยเดินทางเข้าไปในพื้นที่เขตตำบลท่าเสาและแนะนำตัวเองกับผู้นำชุมชนกลุ่มต่างๆ ได้แก่ หัวหน้ากลุ่มกองทุนฯ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ผู้รู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับไฟฟ้ ผู้ประกอบอาชีพในการปลูกไฟฟ้ ผู้ประกอบอาชีพจกสถานแข่งไม้ไฟ และนายทุนผู้รับซื้อแข่งไม้ไฟ เพื่อผลักดันให้เกิดความร่วมมือร่วมใจระหว่างสมาชิกของชุมชน

ขั้นที่สอง สัมภาษณ์แบบเจาะลึกและจากการสังเกต ผู้รู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับไฟฟ้ โดยการศึกษาชนิดไฟในชุมชนทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและไฟปลูก

ขั้นที่สาม ทำการคัดเลือกชุมชนที่นำไม้ไฟไปใช้ประโยชน์ ในเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งพบว่าการสถานแข่งไม้ไฟ เป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้ครัวเรือนของชุมชนท่าเสา

ขั้นที่สี่ สัมภาษณ์แบบเจาะลึกและจากการสังเกตผู้ประกอบอาชีพจกสถานแข่ง โดยเริ่มจากครัวเรือนผู้สถานแข่งบ้านวังเขมรตอนล่าง จำนวน 10 ครัวเรือน ครัวเรือนผู้สถานแข่งบ้านพวงจำนวน 10 ครัวเรือน และครัวเรือนผู้สถานแข่งบ้านพุ่มวง จำนวน 10 ครัวเรือน กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประชากรที่ผู้วิจัยเลือกมาเป็นตัวแทนนี้ จะใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบสโนว์บอล (snowball sampling)

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในชุมชนตำบลท่าเสาพบว่ามี 3 หมู่บ้าน ที่ครัวเรือนประกอบอาชีพจกสถานแข่งไม้ไฟมากที่สุด ซึ่ง 3 หมู่บ้านดังกล่าวมีบริบทที่คล้ายคลึงกันมาก เช่น อยู่ใกล้ภูเขาที่มีไม้ไฟรวกปริมาณมาก ครัวเรือนมีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างยากจน ระดับการศึกษาไม่สูง ไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง และมีการกระจุกตัวของครัวเรือนที่ทำการจกสถานแข่ง ดังนั้นการสุ่มตัวอย่างจึงใช้วิธีการ

กลุ่มตัวอย่างแบบสโนว์บอล (snowball sampling) ซึ่งใช้ได้ดีสำหรับการเลือกกลุ่มแบบเจาะจงที่ให้ข้อมูลเฉพาะด้านตรงตามจุดมุ่งหมายของการวิจัย

ขั้นที่ห้า สัมภาษณ์แบบเจาะลึกและจากการสังเกตผู้รับซื้อ หรือนายทุนท้องถิ่นถึงวิธีการรับซื้อแข่ง การให้ความช่วยเหลือผู้ประกอบการอาชีพสานแข่ง ตลอดจนช่องทางการตลาด

3.4 ประชากรเป้าหมาย

ประชากรเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ คือ ครั้วเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานแข่ง ของชุมชนท่าเสาจำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่

1. บ้านวังเขมร หมู่ที่ 9
2. บ้านพุง หมู่ที่ 5
3. บ้านพุ่มวง หมู่ที่ 6

3.5 ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างจากประชากร 3 หมู่บ้าน ดังนี้

1. ประชากรที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งบ้านวังเขมร จำนวน 30 ครั้วเรือน เลือกกลุ่มตัวอย่าง 10 ครั้วเรือน
2. ประชากรที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งบ้านพุง จำนวน 28 ครั้วเรือน เลือกกลุ่มตัวอย่าง 10 ครั้วเรือน
3. ประชากรที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งบ้านพุ่มวง จำนวน 25 ครั้วเรือน เลือกกลุ่มตัวอย่าง 10 ครั้วเรือน

3.6 เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

ในการรวบรวมข้อมูลการวิจัยนี้ จะใช้แบบสัมภาษณ์และวิธีการสังเกต การเลือกใช้วิธีนี้เนื่องจาก การสอบถามเกี่ยวกับรายได้โดยตรงอาจจะได้คำตอบที่เบี่ยงเบนจากความเป็นจริง ดังนั้นจึงต้องตั้งคำถามข้างเคียงแล้วนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์และคำนวณหาค่าที่ต้องการ ซึ่งคำถามจะต้องครอบคลุมสิ่งที่ต้องการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อเปิดโอกาสให้มีการพูดคุยที่เป็นธรรมชาติไม่เป็นทางการมากเกินไป ดังนั้นคำถามจึงเป็นลักษณะแบบปลายเปิด (open-ended questions) และปลายปิด(close-ended questions)

กลุ่มที่ทำการสัมภาษณ์สำหรับการศึกษานี้ ได้แก่

1. ผู้นำชุมชนได้แก่ ผู้นำกลุ่มต่างๆ ผู้ใหญ่บ้าน และประธานองค์การบริหารส่วนตำบล
2. ผู้ประกอบอาชีพจักสานแข่ง
3. ผู้รับซื้อแข่ง
4. ผู้รู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับไผ่

ก่อนลงมือเก็บข้อมูลในพื้นที่ ผู้วิจัยได้มีการชี้แจงและทำความเข้าใจหัวข้อในการเข้าถึงข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย เริ่มตั้งแต่การแต่งกาย มารยาทระหว่างการสัมภาษณ์ ความมีน้ำใจกับคนที่สัมภาษณ์ แก่นักศึกษาร่วมวิจัย

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บข้อมูลในพื้นที่ ผู้วิจัยร่วมกับนักศึกษาอีก 3 คน ได้ทำการสัมภาษณ์และการเดินทางเข้าหมู่บ้านบ่อยครั้งทำให้เกิดความคุ้นเคยซึ่งกันและกัน ประกอบกับนักศึกษาที่ร่วมวิจัยบางคนรู้จักมักคุ้นกับคนในท้องถิ่น จึงทำให้การพูดคุยดำเนินไปด้วยดี หลังจากการสัมภาษณ์แล้วนักศึกษานำข้อมูลที่ได้แต่ละครั้งไปสรุปแล้วส่งหัวหน้าโครงการ ข้อมูลใดที่ต้องการเพิ่มเติมให้มีการจดบันทึกแล้วนำไปสัมภาษณ์ครั้งต่อไป เพื่อให้นักศึกษาเรียนรู้กระบวนการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลตัวเลขรายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานแข่ง ที่มีค่าอัตราส่วนของรายได้จากการสานแข่งสูงกว่าร้อยละ 50 ให้ถือว่าระดับความสัมพันธ์ของไผ่กับเศรษฐกิจในครัวเรือนอยู่ในระดับสูง

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ของไผ่กับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชนท่าเสา อำเภอ ไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรีนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาและรวบรวมข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชน และนำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

4.1 ข้อมูลบริบทชุมชนตำบลท่าเสา

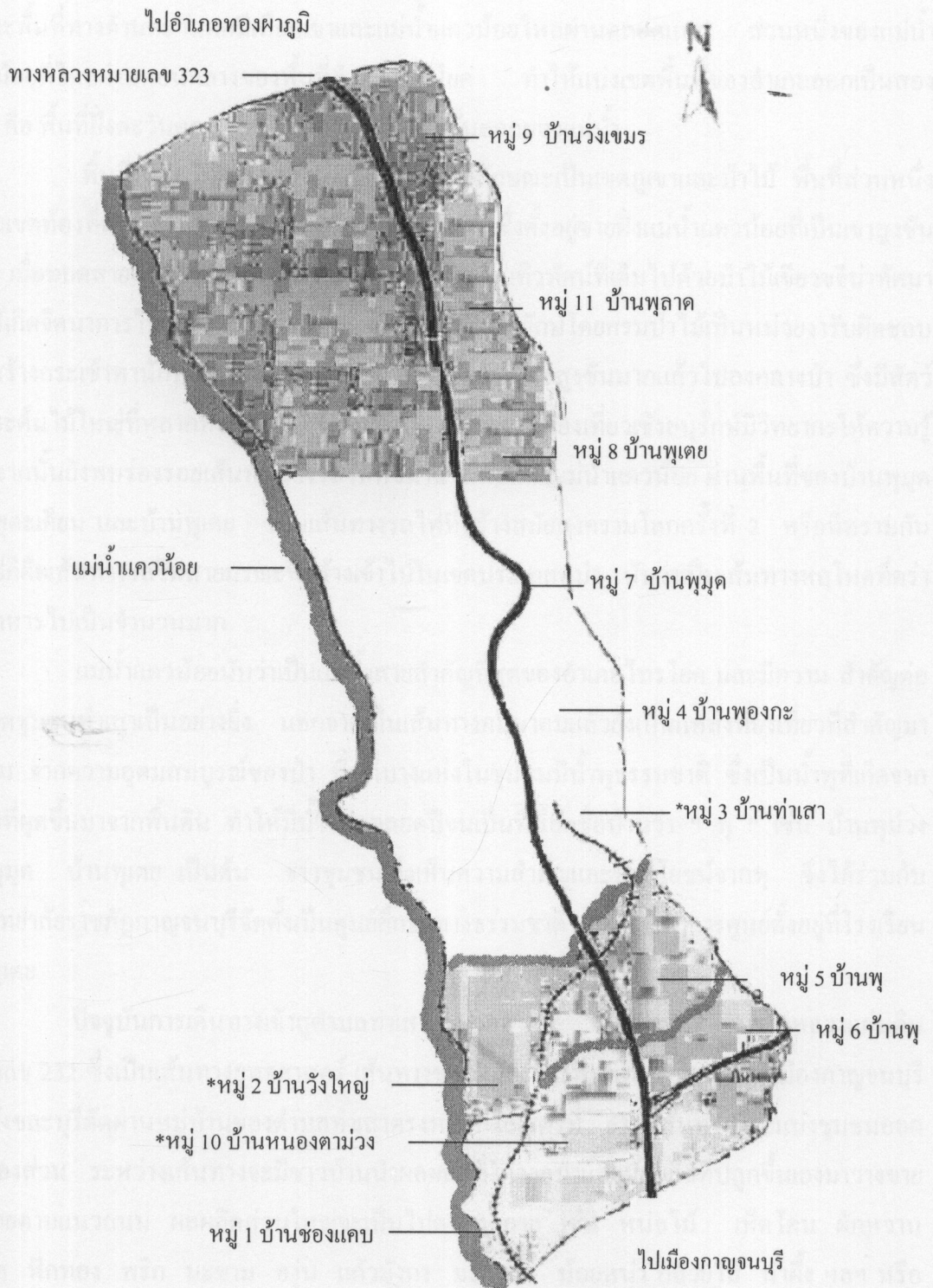
4.1.1 ลักษณะทางกายภาพ

ท่าเสาเป็นตำบลหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่ของอำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอไทรโยคประมาณ 20 กิโลเมตรและห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีไปทางทิศตะวันตกประมาณ 60 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 310 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 193,781 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ตำบลช่องสะเดา อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลกลุ่มส้ม อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ แม่น้ำแควน้อยตลอดแนว

ตำบลท่าเสามีพื้นที่การปกครองสองส่วน ส่วนที่หนึ่งคือ หน่วยการปกครองส่วนท้องถิ่น เทศบาลตำบลไทรโยคน้อย หมู่ที่ 3 บ้านท่าเสา และส่วนที่สอง เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลท่าเสา ซึ่งประกอบด้วย 11 หมู่บ้าน ดังนี้

หมู่ที่ 1	บ้านช่องแคบ
หมู่ที่ 2	บ้านวังใหญ่
หมู่ที่ 3	บ้านท่าเสา
หมู่ที่ 4	บ้านพองกะ
หมู่ที่ 5	บ้านพุพง
หมู่ที่ 6	บ้านพุ่มวง
หมู่ที่ 7	บ้านพุ่มด
หมู่ที่ 8	บ้านพุเตย
หมู่ที่ 9	บ้านวังเขมร
หมู่ที่ 10	บ้านหนองตาม่วง
หมู่ที่ 11	บ้านพุลาด

ภาพที่ 4.1 แผนที่ตั้งของตำบลท่าเสา

4.1.2 ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

พื้นที่ตำบลท่าเสาโดยทั่วไป เป็นที่ราบเชิงเขามีป่าไม้และแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะพื้นที่ทางด้านตะวันตกมีเทือกเขาและแม่น้ำแควน้อยไหลผ่านตลอดแนว ส่วนหนึ่งของแม่น้ำแควน้อยที่ไหลผ่านตอนกลางของพื้นที่อำเภอไทรโยค ทำให้แบ่งเขตพื้นที่ของอำเภอออกเป็นสองส่วน คือ พื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำและพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ

พื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแควน้อย มีลักษณะเป็นเขตภูเขาและป่าไม้ พื้นที่ส่วนหนึ่งอยู่ในเขตท้องที่ตำบลท่าเสา เช่น บริเวณวัดพุทธวิมุตี ซึ่งตั้งอยู่ชายฝั่งแม่น้ำแควน้อยที่เป็นเขาสูงชันมาก เมื่อทอดสายตาไปยังฝั่งตรงกันข้ามของแม่น้ำ จะพบทิวทัศน์ที่เต็มไปด้วยป่าไม้เขียวจีน่าทึ่งนา ทำให้เกิดจินตนาการไปว่าน่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยกรมป่าไม้เป็นหน่วยรับผิดชอบ โดยสร้างกระเช้าพานักท่องเที่ยวข้ามแม่น้ำแควน้อยที่กว้างและสูงชันมากแล้วไปลงกลางป่า ซึ่งมีสัตว์ป่าและต้นไม้ใหญ่ที่หลากหลายชนิด โดยจัดเป็นโปรแกรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีวิทยากรให้ความรู้ นอกจากนั้นยังพบร่องรอยเส้นทางรางรถไฟที่ขนานไปกับแนวแม่น้ำแควน้อย ผ่านพื้นที่ของบ้านพุมุด บ้านพุตะเคียน และบ้านพุเตย เป็นเส้นทางรถไฟที่สร้างสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือที่ทราบกันทั่วไปก็คือเส้นทางรถไฟสายมรณะที่สร้างเข้าไปในเขตประเทศพม่า นับว่าเป็นเส้นทางมหัศจรรย์ที่คร่าชีวิตทหารไปเป็นจำนวนมาก

แม่น้ำแควน้อยนับว่าเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่สุดของอำเภอไทรโยค และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชุมชนท่าเสาเป็นอย่างยิ่ง นอกจากเป็นเส้นทางคมนาคมแล้วยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญมาช้านาน จากความอุดมสมบูรณ์ของป่า พื้นที่บางแห่งในชุมชนมีน้ำพุธรรมชาติ ซึ่งเป็นน้ำพุที่เกิดจากต้นน้ำที่ผุดขึ้นมาจากพื้นดิน ทำให้มีน้ำไหลตลอดปีจนเป็นที่เรียกชื่อบ้านว่า “ พุ ” เช่น บ้านพุม่วง บ้านพุมุด บ้านพุเตย เป็นต้น ชาวชุมชนเล็งเห็นความสำคัญและประโยชน์จากพุ จึงได้ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรีจัดตั้งเป็นศูนย์ศึกษาทางธรรมชาติ โดยมีที่ทำการศูนย์ตั้งอยู่ที่โรงเรียนบ้านพุเตย

ปัจจุบันการเดินทางเข้าสู่ตำบลท่าเสาสะดวกสบาย โดยอาศัยเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 232 ซึ่งเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ เส้นทางขนส่งและการท่องเที่ยว จากอำเภอเมืองกาญจนบุรีมุ่งสู่สังขละบุรีตัดผ่านหมู่บ้านของตำบลท่าเสาตรงหลักกิโลเมตรที่ 63 เส้นทางนี้จะแบ่งชุมชนออกเป็นสองส่วน ระหว่างเส้นทางจะมีชาวบ้านนำผลผลิตที่ได้จากป่าและผลผลิตที่ปลูกขึ้นเองมาวางขายเรียงรายตามแนวนอน ผลผลิตส่วนใหญ่จะเป็นไปตามฤดูกาล เช่น หน่อไม้ เห็ดโคน ผักหวาน มันเทศ พริกทอง พริก มะขาม องุ่น แก้วมังกร มะละกอ หน่อหน่ากล้วยไม้ น้ำผึ้ง ฯลฯ หรือสามารถเดินทางโดยรถไฟจากสถานีรถไฟกาญจนบุรี ไปลงที่สถานีน้ำตกไทรโยคน้อย นอกจากนั้นยังสามารถเดินทางโดยเรือ หรือแพ ล่องจากแม่น้ำแม่กลองขึ้นมาตามแม่น้ำแควน้อย

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปอุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 40 องศา และอุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 9.3 องศา และในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกในเขตพื้นที่ของตำบลท่าเสาตอนบน ทำให้พื้นที่ป่าชุ่มชื้นเขียวขจีตลอดปี

4.1.3 ข้อมูลประชากร

จากสถิติประชากร ฝ่ายทะเบียนราษฎร อำเภอไทรโยค ณ วันที่ 1 เมษายน 2551 องค์การบริหารส่วนตำบลท่าเสา มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 2,600 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 8,405 คน แยกเป็นชาย 4,462 คน และเป็นหญิง 3,943 คน

4.1.4 สภาพเศรษฐกิจชุมชนในอดีต

จากรายงาน โครงการสังเคราะห์องค์ความรู้และถอดบทเรียนสวัสดิการชาวบ้าน จังหวัดกาญจนบุรี (จักรกฤษ โพธิ์แพงพุ่มและคณะ, 2547) พบว่าสภาพทั่วไปของเศรษฐกิจในชุมชนท่าเสา ช่วงปี 2535-2538 ซึ่งเป็นช่วงก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ สภาพเศรษฐกิจและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชน ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เนื่องจากการเผชิญปัญหาที่รุมเร้าหลายด้าน เช่น ภาระหนี้สิน ปัญหายาเสพติด การพนัน ดอกเบี้ยนอกระบบที่สูงมาก ปัญหาภัยแล้ง การท่องเที่ยวชะลอตัวลงทำให้คนในชุมชนไม่มีงานทำ จากเหตุการณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ประชาชนในชุมชนตกอยู่ในกระแสรบทุนนิยม(capitalism)ธุรกิจมีการแข่งขันสูงเพื่อตอบสนองความต้องการผู้บริโภคที่ไม่ระมัดระวังหลงอยู่กับสิ่งเร้าเพื่อกระตุ้นให้มีการบริโภคสูงเกินความจำเป็น ทำให้ภาระส่วนตัวของแต่ละครัวเรือนสั่งสมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเกิดจากการใช้จ่ายเกินตัว โดยแยกไม่ออกว่าสิ่งใดมีความจำเป็น และอะไรคือความต้องการที่แท้จริงในการดำรงชีวิต บางครัวเรือนใช้จ่ายเพราะเพียงเห็นว่าใครๆ เขาก็มี

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้นำในชุมชนจึงได้ระดมความคิดในการที่จะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นเพื่อให้ชุมชนอยู่รอด เริ่มจากการเรียนรู้รากเหง้าของปัญหา ค้นหาเอกลักษณ์ของชุมชน และเรียนรู้จากรายรับ รายจ่ายที่ควรจะเป็น ในขณะเดียวกันได้ศึกษาหาความรู้ อาศัยภูมิปัญญาที่มีมาดั้งเดิมและทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างมากมาย ตลอดจนการไปศึกษาหาความรู้การบริหารจัดการชุมชนที่พัฒนาจนประสบความสำเร็จ แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในชุมชนท่าเสาเพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนเติบโตและพึ่งตนเองได้ เริ่มต้นด้วยการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง และการจัดตั้งร้านค้าชุมชน

4.1.5 สภาพเศรษฐกิจชุมชนในปัจจุบัน

เศรษฐกิจชุมชนท่าเสาปัจจุบันมีลักษณะเป็นองคร่วม คือไม่ได้มีแต่เพียงมิติเศรษฐกิจตัวเลขรายได้การผลิต การบริโภค แต่เป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม วัฒนธรรม สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและระบบคุณค่าไม่เน้นการแข่งขัน ไม่มีการผูกขาดทั้งนี้จะให้ความสำคัญกับความร่วมมือ เพราะชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดความร่ำรวยกระจุกความจนกระจาย

ตัวชี้วัดเศรษฐกิจชุมชนไม่ใช่เพียงตัวเลข แต่เป็นการผสมผสานกับตัวชี้วัดทางสังคม และตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน

ผู้นำชุมชนท่าเสายึดวิถีปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาบริหารจัดการ ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของคนในชุมชน มีการประกอบอาชีพที่ไม่เกินกำลังความสามารถ ไม่โลภ หรือตาโตไปตามกระแสสังคมยุคโลกาภิวัตน์ มีความเพียร ความอดทน และมีเหตุผล แม้ว่าในภายหน้าภาวะเศรษฐกิจจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ก็สามารถอยู่รอดได้ เริ่มมีการพูดคุยกันอย่างจริงจังถึงปัญหาของคนในชุมชน เพื่อความเข้มแข็ง และความมีพลังของชุมชน จึงเกิดมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กรการทำงานเมื่อ ปี2543 มีการจัดตั้ง ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง โดยได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุน และด้านวิชาการจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรในชุมชนอีกหลายกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกิจการในด้านต่างๆ และมีการพัฒนาเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงงานของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เกิดเวทีสาธารณะหรือเวทีชาวบ้าน เพื่อเปิดโอกาสให้มีการพูดคุย ปรับทุกข์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานของกันและกัน ตลอดจนได้นำเสนอสิ่งใหม่ในด้านต่างๆ แก่สมาชิก เช่น การพบพันธุ์พืชใหม่ ภาวะตลาดเกษตรในอนาคต การนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ในการผลิต เป็นต้น

ปัจจุบันมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาศึกษาดูงานการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงท่าเสาอย่างมากมาย จากที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้สามารถพัฒนาและพลิกฟื้นจนเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มีปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นภาวะความเป็นผู้นำที่มีการเรียนรู้ตลอดเวลา การรู้จักตนเองการเสียสละของคนในชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน ตลอดจนการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีในชุมชนมาสร้างเป็นจุดแข็ง มีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อช่วยเหลือสมาชิกมากมายในทุกหมู่บ้าน

กลุ่มองค์กรต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชนท่าเสา มีดังนี้

1. กลุ่มการเงิน

- 1.1 ธนาคารหมู่บ้านพุทธวิมุตติ
- 1.2 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต หมู่ 11
- 1.3 กองทุนหมู่บ้าน
- 1.4 กองทุน กขคจ.
- 1.5 กลุ่มสัจจะ

2. กลุ่มวิสาหกิจชุมชน

- 2.1 ศูนย์สาธิตการเกษตรร้านค้าชุมชน
- 2.2 โรงสีข้าวชุมชน
- 2.3 โรงอาหารสัตว์ชุมชน

3. กลุ่มอาชีพ

- 3.1 กลุ่มโคเนื้อ – โคขุน ตำบลท่าเสา
- 3.2 หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์
- 3.3 กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร.
- 3.4 กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา
- 3.5 กลุ่มเพาะเห็ดโคนน้อย
- 3.6 กลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ สมุนไพร
- 3.7 กลุ่มจักสาน

4. กลุ่มสวัสดิการชุมชน (กลุ่มช่วยเหลือเกื้อกูล/แบ่งปัน)

- 4.1 กองทุนฌาปนกิจหมู่ 7-8-11 ตำบลท่าเสา
- 4.2 กองทุนฌาปนกิจ หมู่ 1 บ้านช่องแคบ
- 4.3 กองทุนเกื้อกูลเอื้ออาทรบ้านพุมุด
- 4.4 กองทุนสงเคราะห์หมู่บ้าน
- 4.5 กองทุนสวัสดิการธนาคารหมู่บ้าน – ร้านค้าชุมชนตำบลท่าเสา

4.1.6 การประกอบอาชีพ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการตัดไม้ไผ่

จากลักษณะทางกายภาพโดยทั่วไปของตำบลท่าเสาเป็นที่ราบเชิงเขา มีต้นน้ำ ลำธาร และธรรมชาติที่งดงาม มีเส้นทางคมนาคมผ่านชุมชน ทำให้ประชากรบางส่วนมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางผ่านได้ตลอดปี

อาชีพหลักของประชากรในชุมชนท่าเสา คือเกษตรกรรม ทำสวน ทำไร่ ค้าขาย และเลี้ยงสัตว์ จักสาน พนักงานของรัฐและเอกชน นอกจากนั้นยังมีอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ดี ได้แก่ การปลูกพืชผัก และผลไม้ การรับจ้างในรีสอร์ทและรับจ้างทั่วไป การค้าขายไม้ดอกไม้ประดับและเพาะพันธุ์ไม้ ขยายของป่า ผลิตภัณฑ์โอท็อป เป็นต้น

อาชีพการจักสานแข่งไม้ไผ่ เป็นอาชีพที่คนอยู่ชายป่าทำกันมากเนื่องจากปริมาณไม้ไผ่มีมากและง่ายต่อการนำออกจากป่า จากการสำรวจข้อมูลในพื้นที่ของชุมชนท่าเสามี 3 หมู่บ้านที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งมากที่สุด ได้แก่บ้านวังเขมร บ้านพุง และบ้านพุ่มง ถึงแม้ว่าจะมีไม้ไผ่จำนวนมากก็ตาม การตัดไม้ไผ่จะต้องมีวิธีการตัดเพื่อให้ไม้ไผ่หมดไป หรือขึ้นทดแทนไม่ทันต่อการนำไปใช้ประโยชน์ ดังนั้นการพึ่งพิงป่าต้องอาศัยการเรียนรู้จากธรรมชาติเพื่อให้เกิดความสมดุลต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมได้ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

การเลือกตัดลำไม้ไผ่จะใช้วิธีใดขึ้นอยู่กับลักษณะของไม้ไผ่ที่มีสองประเภท คือลำไผ่ที่เกิดขึ้นเป็นกอ (clump forming) จะมีหน่อใหม่เกิดขึ้นจากลำต้นใต้ดินไปรอบๆ กอ ส่วนอีกประเภทเป็นไผ่ที่เกิดเป็นหน่อเดี่ยวๆ เป็นระยะห่างที่ค่อนข้างสม่ำเสมอออกจากลำต้นใต้ดิน (monopodial)

ส่วนใหญ่ไฟที่พบบ้านเราจะขึ้นเป็นกอ การตัดไม้ไฟควรเลือกตัดลำแก่ โดยใช้รอบหมุนเวียน อายุของลำที่ตัดใช้ประโยชน์ประมาณ 3-5 ปี โดยแบ่งป่าออกเป็น 3 ตอน ตัดปีละตอนแล้วหมุนเวียนกลับมาตัดในที่เดิมภายใน 3-5 ปี ไฟที่แก่เกินไปจะแห้งและผุตาย ระบบวนวัฒนที่ดีจะต้องรักษาให้ลำต้นได้ดินหรือเหง้าไฟให้แข็งแรงอยู่เสมอ การตัดควรช่วยให้ลำไฟกระจายอยู่ทั่วทั้งกอ ซึ่งจะช่วยรักษาคุณภาพของกอไฟได้ โดยไม่ให้ส่วนใดส่วนหนึ่งของกอแน่นจนเกินไป การตัดไฟที่ดีไม่ควรตัดลำที่เกิดจากหน่อในฤดูฝนที่เพิ่งผ่านมา การตัดไม้ควรตัดลำไฟที่เหลือตอสูงเกิน 30 ซม. จากพื้นดิน และไม่ควรไปตัดรากออก

การตัดลำไฟออกเสียบ้างโดยไม่ปล่อยให้กอไฟแน่นจนเกินไป ช่วยให้การแตกหน่อใหม่ได้ดี และยังช่วยให้การตัดลำไม้ไฟทำได้สะดวกขึ้น เรียกวิธีการตัดฟันนี้ว่า การตัดทำความสะอาด (cleaning) การตัดลำไม้ไฟที่อยู่ภายในกอหากตัดได้ยากอาจจะใช้ส่วช่วยในการตัดแล้วใช้แรงคนดึงลำออกมา (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2550) ไม่ว่าจะตัดโดยวิธีใด เมื่อไฟออกดอกพร้อมกัน จำเป็นต้องตัดลำออกหมด แล้วจัดการให้เมล็ดไฟที่ร่วงหล่นได้งอกใหม่ในหน้าฝนถัดมาไม้ไฟที่ตัดไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะใช้สร้างบ้านจะมีอายุการใช้งานไม่นานต้องเปลี่ยนใหม่ทุก 3-5 ปี เพื่อให้อายุการใช้งานมากขึ้น วิธีหนึ่งที่ชาวบ้านทำกันคือการนำไฟไปแช่น้ำในลำธารประมาณ 10-20 วัน เพื่อให้เป็งและไขมันละลายน้ำออกไปไม่เป็นอาหารของมอดและแมลง หรือจะยืดอายุการใช้งานของไม้ไฟโดยวิธีป้องกันเนื้อไม้ โดยการเปลี่ยนคุณภาพไม้ไฟจากวัสดุที่มีคุณค่าต่ำให้มีคุณค่าสูงขึ้นได้ เช่น การให้ความร้อนด้วยไฟ และการต้มด้วยสารเคมี (วนิดา สุบรรณเสถียร, 2544)

จะเห็นได้ว่าในสังคมชนบท มีการปรับพฤติกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ธรรมชาติได้อย่างลงตัว มีการพัฒนาวิถีชีวิตต่อเนื่องกันมาจนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านจะมีนักคิด นักสังเกตและมีความเชื่อในกฎของธรรมชาติ เป็นนักปฏิบัติจริง ได้สะสมและถ่ายทอดความรู้สู่สังคมชุมชนท้องถิ่นสืบทอดกันมาจึงได้ชื่อว่าปราชญ์ชาวบ้าน เช่น ปราชญ์ด้านดิน (หมอดิน) หรือด้านประวัติศาสตร์ หรือปราชญ์ด้านการจักสาน เป็นต้น

4.1.7 ประเภทของไฟในเขตพื้นที่

ป่าธรรมชาติของจังหวัดกาญจนบุรีส่วนใหญ่เป็นป่าอยู่ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและป่าสงวน ป่าไฟพบมากในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก อำเภอสังขละบุรี เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ อำเภอศรีสวัสดิ์ อุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ ป่าชุมชนบ้านพุเตย ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค และป่าธรรมชาตินอกเขตอนุรักษ์ในอำเภอไทรโยค และอำเภอหนองปรือ สำหรับไฟที่พบในชุมชนท่าเสา มี 16 ชนิด ได้แก่ ไฟข้าวหลาม ไฟป่าหรือไฟหนาม ไฟบง ไฟหางช้าง ไฟไร่ ไฟผาก ไฟรวก ไฟลำรวก ไฟนวล ไฟตาดำ ไฟเหลือง ไฟดง ไฟหางช้าง ไฟมันหมู ไฟหวานและไฟวัลย์(มีลำต้นทอดยาวเลื้อยคล้ายเถาวัลย์ ลำต้นมีขนาดใหญ่เท่านิ้วโป้ง

ชอบขึ้นอยู่บนเขาที่สูงกว่าไผ่ชนิดอื่นๆ)

สังคมไผ่พบทั่วไปในป่าเบญจพรรณของทุกภูมิภาค

ชนิดของไผ่ที่พบมากของจังหวัดกาญจนบุรีคือ ไผ่รวก

ไผ่รวก จัดว่าเป็น 1 ใน 10 ของไผ่เศรษฐกิจที่นิยมปลูกกันมากของประเทศ ไทย (Pitipong, 2000) หน่ออ่อนนำมาประกอบอาหาร ส่วนลำไม้ไผ่สามารถนำมาตกแต่งบ้าน ที่พักตามรีสอร์ท และทำเป็นเฟอร์นิเจอร์ที่สวยงาม ซึ่งได้รับความนิยมทั้งในประเทศและต่างประเทศ นอกจากนั้นไม้ไผ่รวกยังนำมาใช้ในงานจักสานได้หลากหลายชนิด การจักสานแข่งของชุมชนท่าเสาได้ใช้ไม้ไผ่รวกจากป่าธรรมชาติที่ขึ้นตามที่ราบเชิงเขา

ภาพที่ 4.2 ไผ่รวก (*Thyrsostachys siamensis* Gamble)

ทีมา (ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย. ถ่ายภาพ)

ไผ่รวกแบ่งออกได้เป็น 2 ชนิด ทั้งนี้จะยึดเอาลักษณะของลำต้นที่แตกต่างกันเป็นเกณฑ์ ไผ่รวกชนิดแรก มีโคนใหญ่ปลายเรียวกเล็กเรียกว่า ไผ่รวกหางแฮ นิยมนำไปทำเป็นคันทับ สำหรับอีกชนิดหนึ่งลำต้นมีขนาดใหญ่แล้วเรียวกไล่เรียงกันไปโดยตลอด ไผ่รวกชนิดนี้เรียกว่า ไผ่รวกลำห้วย นิยมนำไปจักสานเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบต่างๆ

4.2 สภาพทั่วไปของบ้านวังเขมร

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขา ปกคลุมด้วยป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์อันประกอบไปด้วยต้นไผ่ซึ่งขึ้นอยู่มากมาย เส้นทางคมนาคมเข้าหมู่บ้านเป็นเส้นทางคอนกรีตแคบ แต่ส่วนใหญ่เป็นทางลูกรัง ครัวเรือนตั้งอยู่กระจัดกระจายทั่วไปโดยแต่ละครัวเรือนไม่มีรั้วกั้น ลักษณะครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านชั้นเดียวมุงด้วยกระเบื้อง สังกะสี และหญ้าแฝก ทุกครัวเรือนมีไผ่เป็นองค์ประกอบ เช่น เสา คาน พื้น ฝา ประตู ราวตากผ้า ส้วม แครนึ่ง เตียงนอน สุ่มไก่ คอกสัตว์เลี้ยง ที่นอนและที่ฟักไข่ไก่ กระด้งตากพริก เปลเด็ก คานยัดรถเพื่อลากไม้ ไม้ค้ำยันพืชผัก และนำมาเป็นส่วนประกอบของเครื่องมือต่างๆ เช่น ค้ำขวาน มีด จอบ เสียม และดอกสำหรับใช้มัดสิ่งของ หลังกา เป็นต้น

สภาพครัวเรือนที่มีอาชีพจักสานโดยทั่วไปมีสุขอนามัยที่ไม่ดี ทั้งนี้ได้พิจารณาจากสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางสังคม ประชากรภายในหมู่บ้านที่พบมีผู้สูงอายุทั้ง

หญิงและชายไม่มากนัก โดยส่วนใหญ่เป็นหญิงมากกว่าชาย และเด็กเล็ก เป็นที่น่าสังเกตว่าไม่พบวัยรุ่นประกอบอาชีพในหมู่บ้าน จากการสอบถามพบว่าวัยรุ่นมักจะไปทำงานนอกหมู่บ้าน ตามสถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น โรงแรม รีสอร์ท และสนามกอล์ฟ ทำให้สภาพสังคมของหมู่บ้านไม่มีการมั่วสุมของวัยรุ่น ไม่มียาเสพติด ไม่มีการเล่นพนัน และไม่มีการลักขโมย

4.2.1 ประชากร

บ้านวังเขมรมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด	184	ครัวเรือน
จำนวนประชากรทั้งหมด	385	คน
ชาย	201	คน
หญิง	184	คน

สถานศึกษาในชุมชน คือโรงเรียนบ้านหาดจิว ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา มีวัดวังน้ำวน เป็นวัดประจำหมู่บ้านที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

4.2.2 การประกอบอาชีพ

จากสภาพพื้นที่เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีพันธุ์ธรรมชาติ มีแม่น้ำแควน้อยไหลผ่านด้านตะวันตกของหมู่บ้าน ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา การประกอบอาชีพส่วนใหญ่จะเน้นไปทางเกษตรและอื่นๆ ดังนี้

1. อาชีพการเกษตร ได้แก่ การปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพด มะเขือ ถั่วฝักยาว พริกทอง มะระ และการทำสวนผลไม้ ได้แก่ กล้วย ขนุน ส้มโอ มะไฟ มะละกอ เงาะ ลองกอง มะม่วง น้อยหน่า เป็นต้น
2. อาชีพการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ โค กระบือ สุกร ไก่
3. อาชีพรับราชการ ได้แก่ ทหาร (สังกัดกองการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานทหารพัฒนา กองบัญชาการทหารพัฒนา ซึ่งอยู่ในหมู่บ้าน)
4. รับจ้างทั่วไป ได้แก่ งานก่อสร้าง คนสวนตามรีสอร์ท-โรงแรม
5. อาชีพจักสาน ได้แก่ การสานเข่งไม้ไผ่
6. อาชีพค้าขาย ได้แก่การขายของชำในหมู่บ้าน
7. อาชีพอื่นๆ ได้แก่ การเก็บหน่อไม้และเห็ดตามฤดูกาล และรับซื้อพืชผลทางการเกษตรเพื่อนำไปขาย

พื้นที่ทำการจักสานเข่งมีทั้งบ้านวังเขมรตอนบน และวังเขมรตอนล่าง ครัวเรือนทั้งหมดที่ประกอบอาชีพในการจักสานเข่งอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ที่มีป่าตามเนินเขาซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลจากหมู่บ้าน ครัวเรือนมีวิถีชีวิตประจำวันที่ต้องพึ่งป่าเป็นหลัก นอกจากนั้นยังได้อาศัยไม้ไผ่จากป่าเพื่อแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของหมู่บ้าน คือ เข่งไม้ไผ่ การพึ่งพิงป่าได้ดำเนินมาเป็นเวลาช้านานเคียงคู่กับการประกอบอาชีพในการสานเข่ง เนื่องจากความได้เปรียบในหลายๆ ด้าน เช่น

การรู้เท่าทันธรรมชาติ การตัด การขนลาก ตลอดจนการส่งสมภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมา การตัดและขนลากไม้ไผ่ออกจากป่าส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานจากผู้ชาย การตัดและขนลากเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้พลกำลังมาก เนื่องจากไม้ไผ่แต่ละลำที่ตัดแล้วมีลำต้นยาวประมาณ 4-5 เมตร

ภาพที่ 4.3 การบรรทุกไม้ไผ่
ที่มา (ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย ถ่ายภาพ)

การตัดไม้ไผ่แต่ละครั้งสามารถตัดได้ประมาณ 40-50 ลำ ซึ่งเป็นข้อบังคับของกองการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานทหารพัฒนาที่ควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากป่า สำหรับการลากและขนย้ายไม้ไผ่ออกจากป่าจะใช้รถจักรยานยนต์ที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะตัว เนื่องจากความยาวของไม้ ปริมาณไม้ไผ่ที่ตัดแต่ละครั้งสามารถสานแข่งได้ 2 วัน (เครื่องจักรที่นายทุนนำมาให้ใช้งานฟรีแต่มีเงื่อนไขว่าแข่งที่ผลิตได้ต้องขายให้นายทุนที่นำเครื่องจักรมาลงทุนให้เท่านั้น สำหรับ การซ่อมแซม ดูแลรักษา เป็นหน้าที่ของผู้จักสาน)

การจักสานแข่งส่วนใหญ่จะเป็นแม่บ้าน ส่วนพ่อบ้านจะทำหน้าที่ตัดและขนย้าย หลังจากนั้นจะไปรับจ้างทำงานทั่วไป เช่น ช่างก่อสร้าง ทำงานในรีสอร์ท และรับจ้างทั่วไป บางครัวเรือนที่แยกทางจากสามี ภารกิจทั้งหมดต้องกระทำเองโดยลำพัง ไม่ว่าจะเป็นการตัดไม้ไผ่และบรรทุกขนลากออกจากป่า และต้องสานแข่งให้ได้ปริมาณมากที่สุด เพราะเป็นหนทางเดียวที่นำมาซึ่งรายได้เพื่อการเลี้ยงดูสมาชิกของครัวเรือน

อาชีพการจักสานแข่งไม้ไผ่ของหมู่บ้านนี้ สามารถทำได้ตลอดปีซึ่งเป็นอาชีพที่ทำสืบทอดกันมานาน ปัจจุบันอาชีพนี้เริ่มเริ่มเลือนลางไปจากชุมชน จากการสำรวจพบว่าผู้ที่สานแข่งส่วนใหญ่จะเป็นแม่บ้านและผู้สูงอายุทั้งหญิงและชาย ไม่พบวัยรุ่นนั้ทำการสานแข่ง เนื่องจากงานจักสานแข่งเป็นงานที่ต้องตรากตรำ เหน็ดเหนื่อย และเป็นงานที่ไม่ท้าทายในเรื่องของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ปัจจุบันวัยรุ่นในชุมชนนิยมทำงานในสถานประกอบการด้านการท่องเที่ยว สนามกอล์ฟ รีสอร์ท โรงแรม หรือเป็นลูกจ้างในหน่วยงานของรัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล ที่ว่าการอำเภอ เป็นต้น

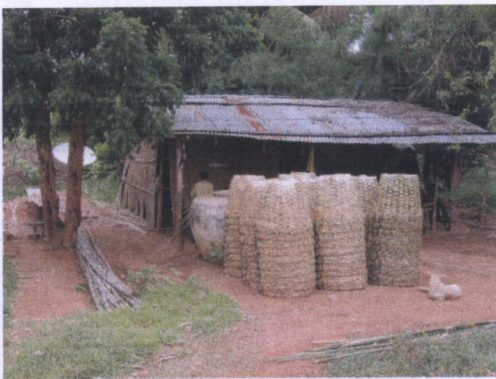
ครัวเรือนประกอบอาชีพการจักสานแข่งไม้ไผ่บ้านวังเขมรมีจำนวนทั้งหมด 30 ครัวเรือน บางครัวเรือนอพยพมาจากจังหวัดราชบุรีที่เคยจักสานแข่งมาก่อน ในการจักสานแข่งได้มีการถ่ายทอดสู่ลูกหลานจนเป็นสังคมาการจักสานแข่งไม้ไผ่ ส่วนใหญ่การจักสานแข่งจะเป็นผู้ขาดโอกาสทางการศึกษามีบางครัวเรือนเท่านั้นที่ถูกสาวจบการศึกษาระดับปริญญาตรีและสามารถสานแข่งได้

บริบทครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่งไม้ไผ่บ้านวังเขมร มีลักษณะที่คล้ายๆ กัน สรุปได้ดังนี้

1. วัตถุดิบที่ใช้ เป็นไม้ไผ่รวก จากป่าธรรมชาติใกล้หมู่บ้าน
2. การบรรทุกและขนลาก ใช้รถจักรยานยนต์ (ห้ามใช้รถ 4 ล้อ)
3. การขนลากไม้ไผ่แต่ละครั้งได้ประมาณ 40 – 50 ลำ
4. การตัดและขนลากส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย (ยกเว้นครัวเรือนที่แยกทางจากสามี)
5. การเหลาไม้ไผ่ ใช้เครื่องจักรที่พ่อค้ามาลงทุนให้
6. ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการแปรรูปไม้ไผ่คือ เ่งไม้ไผ่ (เบอร์ 2 ยังไม่ใส่หู)
7. ผู้ที่ทำหน้าที่ในการสานแข่งเกือบทั้งหมดเป็นผู้หญิง (แม่บ้าน)
8. ปริมาณแข่งที่ผลิตได้ต่อวัน ประมาณ 10-15 ใบ
9. ราคาขายต่อใบ 24 บาท
10. ผู้รับซื้อเป็นคน คนเดียวกัน (รับซื้อแล้วนำไปส่งนายทุนที่ลงทุนเครื่องจักร ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมแข่งอยู่ที่บ้านลั่นถิ่น อำเภอลำลูกเกด จังหวัดกาญจนบุรี)

4.2.3 รายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่

อาชีพการจักสานแข่งไม้ไผ่สามารถจักสานได้ตลอดปี แต่ช่วงฤดูฝนจะทำการจักสานแข่งได้ปริมาณลดลงเล็กน้อย เนื่องจากการที่ฝนตกทำให้ยากต่อการตัดและการบรรทุกกิ่งลากออกจากป่า ขนาดของแข่งที่จักสานกันในหมู่บ้านจะเป็นแข่งขนาดเบอร์ 2 (ขนาดของแข่งมี 4 เบอร์ คือ เบอร์ 1, 2, 3, และ 4 เรียงตามลำดับขนาดใหญ่ไปเล็ก) โดยทั่วไปคนหนึ่งสามารถสานได้โดย ประมาณ 10 ใบต่อวัน ผู้ที่มีความชำนาญสูงสามารถได้ปริมาณมากกว่า 10

ภาพที่ 4.4 แข่งไม้ไผ่ขนาดเบอร์ 2
ที่มา (ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย. ถ่ายภาพ)

ภาพที่ 4.5 การถักหูกแข่ง
ที่มา (ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย. ถ่ายภาพ)

การจัดงานแข่งจะทำกันทุกวัน หยุคเฉพาะมีเหตุจำเป็นเท่านั้น เช่น ป่วย ไปทำธุรกิจที่จำเป็น ถึงแม้จะเป็นวันหยุดนักขัตฤกษ์ เช่น วันเข้าพรรษา วันสงกรานต์ วันเฉลิมพระชนมพรรษา หรืองานมงคลต่างๆ ก็จะไม่ละทิ้งงานจักสาน ในเดือนหนึ่งโดยเฉลี่ยแล้วหยุดทำงานประมาณ 3 วัน ดังนั้นปีหนึ่งเวลาจักสานแข่ง 324 วัน ($360 - 36 = 324$ วัน) พ่อครัวที่รับซื้อแข่งบ้านวังเขมรุ รับซื้อในราคาใบละ 24 บาท จะนำรถยนต์ตระเวนรับซื้อถึงบ้านอาทิตย์ละครั้งแล้วนำไปรวบรวมไว้ที่โกดัง เมื่อใส่หูแล้วจึงส่งจำหน่ายตามความต้องการของลูกค้า ลูกค้าหลักที่รับซื้อแข่งไม้ไผ่จากท่าเสา คือสำนักงานกรุงเทพมหานคร และหน่วยราชการอื่นๆ

การคิดคำนวณรายได้จากการประกอบอาชีพจักสานแข่งไม้ไผ่ โดยทั่วไปจะคิดคำนวณโดยให้วันทำการจักสานรอบปีหนึ่ง 324 วัน และในวันหนึ่งสามารถจักสานได้เป็นอย่างน้อย 10 ใบ ราคาขายใบละ 24 บาท จากการสำรวจจำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในการจักสานแข่งบ้านวังเขมรุมีทั้งหมดจำนวน 30 ครัวเรือน จากบริบทที่ได้กล่าวแต่ต้น การศึกษานี้จึงใช้วิธีการสุ่มครัวเรือนเพื่อเป็นตัวอย่างจำนวน 10 ครัวเรือน ซึ่งแต่ละครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขนาดเล็ก สมาชิกประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูกที่ยังเล็ก บางครัวเรือนมีสถานภาพที่หย่าร้าง ผู้หญิงต้องรับภาระเลี้ยงดูบุตร โดยทั่วไปครัวเรือนที่จักสานแข่งจะต้องสานแข่งให้ได้อย่างน้อยวันละ 10 ใบ รายได้หลักต่อวันเท่ากับ 240 บาท วันใดที่มีภาระกิจหรือเจ็บไข้ได้ป่วย นั้นหมายถึงการสูญเสียรายได้หลักของครัวเรือนไป กรณีครัวเรือนที่มีรายได้ทางเดียวเนื่องจากการหย่าร้าง (ครัวเรือนที่ 9) อาชีพหลักการจักสานแข่ง จำเป็นต้องตื่นตีสามเพื่อสานแข่งให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในวันหนึ่งสามารถจักสานได้ถึง 15 ใบ ทั้งนี้สุขภาพจะต้องแข็งแรงและมีความอดทนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากต้องทำหน้าที่ทั้งตัดและบรรจุทุกไม้ไผ่ออกจากป่า

ในขณะเดียวกันครัวเรือนที่ 5 มีผู้สานแข่ง 3 คน และสามารถจักสานแข่งได้ด้วยความชำนาญ วันหนึ่งจักสานแข่งได้ประมาณ 30 ใบ นอกจากจักสานแข่งแล้วยังแบ่งเวลาไปรับจ้างบรรจุพืชผักในช่วงฤดูกาลที่ผลิตผลทางการเกษตรออก โดยเฉลี่ยแล้วมีรายได้สุทธิจากการรับจ้างทั่วไปประมาณเดือนละ 4,000 บาท

ช่วงเวลาการจักสานแข่งโดยทั่วไป ผู้จักสานแข่งจะเริ่มสานในช่วงเวลาสายๆ และเลยไปถึงตอนบ่ายมีบางครัวเรือนที่ใช้เวลาทำงานตอนกลางคืน พ่อบ้านจะออกไปตัดไม้ไผ่ประมาณหกโมงเช้า ใช้เวลาตัดและขนลากประมาณสองชั่วโมง หลังจากรับประทานอาหารเช้าแล้วจึงเริ่มลงมือผ่าซีกหรือเหลาไม้ไผ่ที่ตัดมาโดยใช้เครื่องจักรประมาณครึ่งชั่วโมง เมื่อผู้วิจัยเข้าไปถึงหมู่บ้านเวลาประมาณสิบโมงเช้า พบผู้หญิงนั่งสานแข่งอยู่หน้าบ้านเกือบทุกครัวเรือน โดยมีลูกเล็กนอนอยู่ใกล้ๆ ในแปล บ้างก็วิ่งเล่น และมีเสียงเพลงจากวิทยุทรานซิสเตอร์ จากสถานการณ์ที่พบ การสานแข่งอยู่ที่บ้านน่าจะได้รับความเพลิดเพลินและสามารถพักผ่อนได้ตามอัธยาศัย ถึงกระนั้นก็ไม่ควรประมาทเพราะอาจจะถูกไม้ไผ่บาดมือได้ แข่งที่สานเสร็จแล้ว (ไม่มีหู) จะคว่ำลงแล้วตั้งเป็นแถวอยู่นอกชายคาบ้าน แถวหนึ่งมี 10 ใบ จากข้อจำกัดปริมาณไม้ไผ่ที่ทำการตัด ทำให้ต้องจักสานได้เพียงสองวันซึ่งเป็นผลดี

เนื่องจากไม้ที่ตัดใหม่ๆ เนื้อไม้ยังอ่อนนุ่มทำให้การจักสานง่าย ทำได้รวดเร็ว และโอกาสเกิดอันตรายในขณะสานน้อยลง

ตารางที่ 4.1 รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่ง บ้านวังเขมร หมู่ที่ 9

(บาท : ปี)

ครัวเรือน	จำนวนสมาชิก	จำนวนแข่ง (ใบ)	รายได้จากการสานแข่ง (1)	รายได้ทั่วไป (2)	รายได้เฉพาะกิจ (3)	รวมรายได้ทุกประเภท (1)+(2)+(3)
1	3	3,240	77,760	38,400	12,000	128,160
2	5	5,640	135,360	-	-	135,360
3	3	7,440	155,520	47,040	-	202,560
4	3	4,200	100,800	-	15,000	115,800
5	7	4,200	178,560	48,000	-	226,560
6	3	3,240	77,760	-	10,000	87,760
7	2	3,240	77,760	-	12,000	89,760
8	3	2,640	63,360	52,800	-	116,160
9	3	3,240	93,312	-	12,000	105,312
10	4	3,240	77,760	57,600	-	135,360
รวม		40,320	1,037,952	243,840	61,000	1,342,792
ค่าร้อยละ			77.30	18.16	4.54	100

- หมายเหตุ 1. รายได้ทั่วไป ได้แก่ รับราชการ ลูกจ้างชั่วคราว งานก่อสร้าง รับจ้างขนส่งพืชผัก และการเลี้ยงโคพันธุ์เนื้อ
2. รายได้เฉพาะกิจ เป็นรายได้ช่วงเวลาสั้นๆ ตามฤดูกาล ได้แก่ รายได้จากการหาหน่อไม้เห็ดโคน และผักหวาน

จากตารางที่ 4.1 พบว่ารายได้ทั้งหมดของครัวเรือนจำนวนเงิน 1,342,792 บาท เป็นรายได้จากการสานแข่งจำนวนเงิน 1,037,952 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 77.30 เป็นรายได้ทั่วไปจำนวนเงิน 243,840 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 18.16 เป็นรายได้เฉพาะกิจจำนวนเงิน 61,000 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 4.54 และจำนวนแข่งที่สานได้ทั้งหมด 40,320 ใบ

จากตัวเลขดังกล่าวข้างต้น รายได้ที่เกิดจากการสานแข่งมีสัดส่วนร้อยละต่อรายได้มาก ถึง 77.30 ของรายได้ทั้งหมด ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าครัวเรือนมีการนำไม้ไผ่จากป่ามาใช้ ประโยชน์สูง ไม้มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของคนชนบทโดยเฉพาะ คนที่อยู่ใกล้ป่ามาก

4.3 สภาพทั่วไปของบ้านพุพง

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบเชิงเขา มีเส้นทางคมนาคมเข้าหมู่บ้านเป็นทางลาดยาง บางช่วงเป็นทางลูกรัง ครัวเรือนตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกันซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรือนญาติกันทั้งสิ้น สภาพของครัวเรือนเป็นบ้านชั้นเดียวมุงหลังคาด้วยกระเบื้อง บ้างก็มีรั้วกันที่เป็นไม้ไผ่แต่โดยทั่วไปแล้วไม่มีรั้วกันแบ่งอาณาเขต เป็นที่น่าสังเกตว่าเกือบทุกครัวเรือนจะติดตั้งเครื่องรับสัญญาณดาวเทียม โดยการชำระผ่อนส่งเป็นรายวันประมาณวันละ 20 บาท ทั้งนี้ระยะเวลาผ่อนส่งจะขึ้นอยู่กับราคา เครื่องที่ติดตั้ง และเกือบทุกครัวเรือนพบว่ามีหน่อไม้หนึ่งในถุงพลาสติกแขวนเรียงรายอยู่ในบ้าน จากสภาพของพื้นที่ที่เป็นที่ราบเชิงเขาซึ่งประกอบไปด้วยไม้ใหญ่หลากหลายชนิด ไม้ไผ่รวมเป็นไม้ อีกชนิดหนึ่งที่ขึ้นมากในบริเวณนี้ ในขณะที่ที่ราบโดยทั่วไปชาวบ้านจะปลูกพืชไร่ เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย ขนุน น้อยหน่า มะม่วง มะขามหวาน มะละกอ ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีการปลูกพืช ไร่ระยะสั้น เช่น พริก มะเขือ บวบ ฟัก ฟักทอง และถั่วฟักยาว เป็นต้น

4.3.1 ประชากร

บ้านพุพงมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด	152	ครัวเรือน
จำนวนประชากรทั้งหมด	345	คน
ชาย	223	คน
หญิง	122	คน

มีสถานศึกษาในชุมชน คือ โรงเรียนบ้านพุพง ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา และมีวัดพุพง เป็นวัดประจำหมู่บ้านและเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา (วัดและโรงเรียนใช้ร่วมกัน กับบ้านพุม่วง)

4.3.2 การประกอบอาชีพ

จากสภาพพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา มีความชุ่มชื้นสภาพของดินอุดมสมบูรณ์เหมาะในการ ทำไร่และเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะโคพันธุ์เนื้อ อาชีพส่วนใหญ่จะเน้นไปทางเกษตรกรรมและอื่นๆ ดังนี้

- 1. การทำไร่
- 2. การเลี้ยงสัตว์
- 3. การรับราชการ พนักงานราชการ
- 4. การรับจ้างทั่วไป
- 5. การค้าขายพืชผลทางการเกษตร
- 6. การจักสานแข่ง

การจักสานแข่งไม้ไผ่ เป็นอาชีพหนึ่งที่ทำกันมากในหมู่บ้านพุพง เหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้อาชีพนี้ถ่ายทอดติดต่อกันมายาวนาน สืบเนื่องมาจากการที่ชุมชนอยู่ใกล้บริเวณเนินเขาอันเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งประกอบไปด้วยไม้ไผ่จำนวนมาก และสามารถตัดมาใช้ประโยชน์ได้ตลอดปี แต่ทั้งนี้จะต้องอยู่ในข้อตกลงร่วมกันระหว่างชุมชนกับภาครัฐ ได้แก่ ปริมาณที่ตัดแต่ละครั้ง ห้ามตัดขาย และต้องช่วยกันสอดส่องบุคคลภายนอกชุมชนที่จะมาลักลอบตัดไม้ และเมื่อไม้ถูกตัดไปจำนวนหนึ่ง จะต้องมีการปลูกทดแทนเพื่อให้มีไม้ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไปจากวิถีชีวิตประจำวันที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ ทำให้การเกิดการเรียนรู้วิธีที่จะนำไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ในครัวเรือน ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านนี้มีไม้เป็นองค์ประกอบของที่อยู่อาศัย เช่น รั้ว ราวตากผ้า คอกสัตว์ ห้างสุขา และที่เป็นส่วนประกอบของตัวบ้าน ได้แก่ ฝากระดาน เสา พื้น คือ บันได ฯลฯ นอกจากนั้นยังใช้เป็นส่วนประกอบเครื่องมือทางเกษตร เช่น ค้างจอบ เสียม มีด ไม้ค้ำยันพืช และเครื่องใช้ต่างๆ เช่น กระด้ง กระจาด ตะกร้า แบลนอนเด็ก ฯลฯ และการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่เพื่อสร้างรายได้อย่างถาวร ได้แก่ การจักสาน แข่งไม้ไผ่

4.3.3 รายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่

อาชีพการจักสานแข่งไม้ไผ่ของหมู่บ้านนี้สามารถทำได้ตลอดปี ซึ่งเป็นอาชีพที่ทำสืบทอดกันมานาน ปัจจุบันอาชีพนี้เริ่มเริ่มเลือนรางไปจากชุมชน คนสานแข่งที่พบจะเป็นแม่บ้านและผู้สูงอายุทั้งหญิงและชาย ปัจจุบันวัยรุ่นมักนิยมหางานทำในสถานประกอบการด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ โรงแรม รีสอร์ท สนามกอล์ฟ หรือเป็นลูกจ้างที่เป็นหน่วยงานของรัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล ที่ว่าการอำเภอ เป็นต้น งานจักสานแข่งเป็นงานที่ต้องตรากตรำ เหน็ดเหนื่อย และเป็นงานที่ไม่ทำขายในเรื่องของเทคโนโลยีใหม่ๆ

ไม้ไผ่ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการจักสานแข่งได้มาจากป่าทั้งสิ้น ไม่มีการซื้อมาจากแหล่งอื่นนอกหมู่บ้าน การตัดและขนลากเป็นกิจกรรมที่เหนื่อยและยากลำบากที่เป็นภาระของผู้ชาย ปริมาณไม้ที่ตัดครั้งหนึ่งประมาณ 40-50 ลำ ที่รถมอเตอร์ไซด์สามารถบรรทุกขนลากได้และทำการสานแข่งได้สองวัน มีเครื่องจักรที่นายทุนนำมาให้ใช้ในการผ่าซีกและเหลา โดยมีเงื่อนไขว่าแข่งที่สานได้ทั้งหมดจะต้องจำหน่ายให้นายทุนที่นำเครื่องจักรมาลงทุนให้เท่านั้น ในราคาซื้อขายที่พ่อค้าเป็นผู้กำหนด ปัจจุบันแข่งที่รับซื้อราคาใบละ 27 บาท ในแต่ละวันจะสานได้ประมาณ 10 ใบ (1 เถา) แข่งที่สานเป็นแข่งขนาดเบอร์ 2 ที่ยังไม่ใส่หู เมื่อสานเสร็จแล้วจะตั้งเรียงเป็นเถาโดยคว่ำลง พ่อค้าหรือนายทุนที่ลงเครื่องจักรให้จะมารับซื้อถึงบ้าน

บ้านพุพง มีผู้ประกอบการอาชีพจักสานแข่งไม้ไผ่ทั้งหมดจำนวน 28 ครัวเรือน มีพ่อค้ารับซื้อ 3 รายโดยที่ราคารับซื้อไม่ต่างกัน และความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้ารับซื้อกับผู้สานแข่งดำเนินมาช้านาน โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ราคารับซื้อจะถูกกำหนดโดยพ่อค้า นายทุน โดยที่ผู้ผลิตต้องตกอยู่ในภาวะจำยอม เพราะไม่มีทุนในการซื้อเครื่องจักรเมื่อคราวเริ่มดำเนินการ ไม่มีพาหนะในการขนส่งไปยัง

ตลาดหรือส่งให้ลูกค้า ความไม่รู้ในเรื่องของช่องทางการตลาด และนายทุนยังเป็นแหล่งเงินกู้ของครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี การสานแข่งสามารถทำได้ทุกวันและทุกเวลา แต่ช่วงเวลาที่เหมาะสมคือช่วงเวลาเช้าหรือช่วงเวลาที่อากาศไม่ร้อนมากเกินไป (อากาศร้อนจะทำให้ไม้ไผ่เนื้อแข็งซึ่งยากต่อการจักสาน) ในวันหนึ่งผู้ที่มืออาชีพจักสานแข่งนี้สามารถสานได้ประมาณ 10 ใบ ถึงแม้บางวันจะต้องหยุดไปทำธุรกิจที่จำเป็น หรือเจ็บไข้ได้ป่วย ก็จะมีการทำชดเชยวันที่จักสานได้น้อย เพราะการหยุดทำงานรายได้ของครัวเรือนก็หดหายไปด้วย ดังนั้นในเดือนหนึ่งๆ วันหยุดทำการที่ไม่นำมาคำนวณรายได้ 3 วัน ปีหนึ่งวันหยุดทำการที่ไม่คำนวณเป็นรายได้ของครัวเรือนจำนวน 36 วัน วันที่ใช้คำนวณจึงเท่ากับ 324 วัน

ตัวอย่างการคิดคำนวณรายได้ของครัวเรือนในการจักสานแข่ง กรณี ครัวเรือนที่ 1 ซึ่งมีรายได้จากการจักสานแข่งทั้งปี 87,480 บาท (ราคาต่อหน่วย $\times$ ปริมาณแข่งที่สานต่อวัน $\times$ จำนวนวันที่สานต่อปี = $27 \times 10 \times 324$) จำนวนแข่งทั้งหมดที่สานได้เท่ากับ 3,240 ใบ ผู้สานแข่งครัวเรือนนี้เป็นผู้สูงอายุ (ตาและยาย) มีบุตร 5 คนได้แยกครัวเรือนไปแล้วแต่ได้เลี้ยงดูหลานคนหนึ่งอายุประมาณ 8 ปี พ่อเด็กส่งเงินเลี้ยงดูประมาณเดือนละ 1,000 บาท การสานแข่งทำเป็นอาชีพมานาน ปัจจุบันอายุมากขึ้นความคล่องแคล่วในการสานน้อยลง สองตาขามีรายได้จากการสานแข่งพอเลี้ยงชีพได้ไม่เดือดร้อน แต่ก็ไม่ร่ำรวย เช่นเดียวกับครัวเรือนที่ 2 ผู้สานแข่งเป็นสตรีผู้สูงอายุเฝ้าบ้านอยู่กับหลาน ใช้เวลาว่างสานแข่งได้วันละ 5 ใบ ลูกสาวที่แยกครัวเรือนซึ่งอยู่บริเวณใกล้เคียงกันเป็นผู้ตัดไม้ไผ่ให้

ภาพที่ 4.6 การสานแข่งจากต้นแบบ
ที่มา (ธีระพันธ์ โชคอุดมชัย. ถ่ายภาพ)

สานแข่งต่อปีเท่ากับ 131,220 บาท รายได้จากการรับจ้างจักสานและงานรับจ้างทั่วไปประมาณปีละ 73,182 บาท รวมรายได้ทั้งปีเท่ากับ 204,402 บาท

สำหรับครัวเรือนอื่นๆ นอกจากสานแข่งแล้ว บางครัวเรือนเช่าที่ปลูกพืชผัก เช่น ปลูกมะเขือ ข้าวโพด มันสำปะหลัง และในขณะที่บางครัวเรือนมีที่ดินเป็นของตนเองโดยทำเป็นไร่นาผสมที่ประกอบด้วย น้อยหน่า มะม่วง มะขามหวาน และขนุน และเลี้ยววัว ปีหนึ่งๆ จะมีรายได้จาก

ครัวเรือนที่ 10 เป็นชาวอีสานที่เคยประกอบอาชีพรับจ้างตัดอ้อยมาก่อน งานตัดอ้อยมีเฉพาะฤดูกาลสั้นๆ เท่านั้น ต่อมาได้เรียนรู้การสานแข่งจากเพื่อนบ้านจนสามารถสานแข่งได้อย่างชำนาญ ครัวเรือนนี้มีผู้ทำการสานแข่ง 2 คน ส่วนสมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมสานแข่ง เช่น การผ่าซีกไม้ไผ่ สานขอบแข่ง และจักหูแข่ง (ราคาใบละ 80 สตางค์) วันหนึ่งสานแข่งได้ 15 ใบ (ถูกจำกัดปริมาณไม้ไผ่ที่ตัดแต่ละครั้ง) รายได้จากการ

ผลผลิตเหล่านี้ส่วนหนึ่ง สำหรับครัวเรือนที่ 10 สามมีมีรายได้จากงานประจำ ส่วนภริยาเลี้ยงลูกและหลาน 2 คน ใช้เวลาว่างจากเสร็จงานบ้านแล้วจึงสานแข่ง สานแข่งได้ประมาณวันละ 5 ใบ รายได้จากการสานแข่งทั้งปีเท่ากับ 43,740 บาท รายได้จากเงินเดือนสามมีและผลผลิตจากสวน (น้อยหน้า) เท่ากับ 113,000 บาท รวมรายได้ทั้งหมดของครัวเรือนเท่ากับ 156,740 บาท ดังตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่ง บ้านพุพอง หมู่ที่ 5

(บาท : ปี)

ครัวเรือน	จำนวนสมาชิกที่สานแข่ง	จำนวนแข่ง (ใบ)	รายได้จากการสานแข่ง (1)	รายได้ทั่วไป (2)	รายได้เฉพาะกิจ (3)	รวมรายได้ทุกประเภท (1)+(2)+(3)
1	2	3,240	87,480	-	-	87,480
2	1	1,620	43,740	-	-	43,740
3	2	4,860	131,220	73,182	-	204,402
4	1	3,888	104,976	6,000	-	110,976
5	1	4,032	108,864	-	-	108,864
6	1	3,360	80,640	25,000	-	105,640
7	1	3,360	80,640	-	-	80,640
8	2	3,888	104,976	10,000	-	114,976
9	1	2,700	72,900	77,800	-	150,700
10	1	1,620	43,740	113,000	-	156,740
รวม		32,568	859,176	304,982	-	1,164,158
ค่าร้อยละ			73.80	26.20	-	100

หมายเหตุ 1. รายได้ทั่วไป ได้แก่ รับราชการ ลูกจ้างชั่วคราว งานก่อสร้าง รับจ้างขนส่ง พืชผัก และ เลี้ยงโค

2. รายได้เฉพาะกิจ เป็นรายได้ช่วงเวลาสั้นๆ ตามฤดูกาล ได้แก่รายได้จากการหาหน่อไม้ เห็ดโคน และผักหวาน

จากตารางที่ 4.2 รายได้ทั้งหมดของครัวเรือนหมู่บ้านพุพองจำนวนเงิน 1,164,158 บาท เป็นรายได้จากการสานแข่ง 859,176 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 73.80 เป็นรายได้ทั่วไป จำนวน 304,982 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 26.20 จำนวนแข่งที่สานได้ทั้งหมดต่อปีเท่ากับ 32,568 ใบ ปริมาณไฟทั้งหมด 48,852 ลำ

จากข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่ารายได้จากการสานแข่งของครัวเรือนเป็นรายได้หลักที่อยู่ในระดับสูง นั้นแสดงถึงว่าครัวเรือนมีการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่มาก เมื่อพิจารณาจากปริมาณแข่งที่สานได้ทั้งหมดต่อปีมีจำนวน 32,568 ใบ ดังนั้นปริมาณการนำไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ในการจักสานแข่งจำนวน 48,852 ลำ

นอกจากการนำไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์การจักสานแข่ง เพื่อสร้างรายได้ครัวเรือนแล้ว ครัวเรือนที่อยู่ในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในการจักสานแข่งเป็นหลักหรือไม่ก็ตาม มีการนำไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันอย่างมากมาย เช่น ใช้ทำเป็นรั้วบ้าน ส่วนประกอบของบ้าน เครื่องใช้สอยต่างๆ เช่น กระด้ง แบลนอนเด็ก เครื่องมือทางการเกษตร เก้าอี้ แคร่ นั่ง เติงนอน หรือการตัดลำต้นขาย นอกจากนั้นหน่อไม้สามารถนำมาประกอบอาหารได้หลากหลายชนิด เช่น นำมาแกงส้ม แกงคั่ว ต้มกับใบย่านาง ต้มจืดน้ำพริก ซุปหน่อไม้ แกงจืด ผัดห่อหมก ฯลฯ ในช่วงฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคม หน่อไม้จะเริ่มแตกหน่อไปจนถึงเดือนสิงหาคม ปริมาณหน่อไม้จำนวนหนึ่งจะถูกเก็บไว้รับประทานหลังฤดูฝน โดยการต้มหรือหนึ่งในถุงพลาสติก บางครัวเรือนใช้วิธีต้มแล้วบรรจุปีบ หรือทำเป็นหน่อไม้แห้ง หน่อไม้ดองในน้ำเกลือ เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าไม้ไผ่สร้างคุณประโยชน์ได้อย่างมหาศาล การตัดไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์เป็นเรื่องไม่แปลกสำหรับคนในชุมชน เนื่องจากยังตัดยังคงแตกหน่อและทำให้ลำไม้ไผ่มีความสมบูรณ์ ลำใหญ่ ดังตรง โดยทั่วไปไผ่กอหนึ่ง (ไผ่รวก) จะมีลำต้นประมาณ 15-25 ลำ ถ้าไม่มีการตัดโดยปล่อยให้เติบโตตามธรรมชาติ ไผ่กอหนึ่งมีประมาณ 40-50 ลำ การเบียดแน่นของลำไผ่ทำให้ไม้ไผ่มีลำต้นเล็กและการแตกหน่อใหม่จะน้อย ชาวบ้านและผู้ประกอบอาชีพจักสานแข่ง รู้จักวิธีการที่จะเลือกตัดไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ ซึ่งนับว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่พึงพิงปามาช้านาน

4.4 สภาพทั่วไปของบ้านพุม่วง

บ้านพุม่วงมีอาณาเขตติดต่อกับบ้านพุง มีเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 232 ผ่าน ทำให้การเดินทางสัญจรไปมาได้สะดวก สภาพบ้านเรือนและบริบททั่วไปของผู้คนในชุมชนไม่แตกต่างจากบ้านพุง ทางเข้าหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตแคบๆ สลับกับทางลูกรัง บ้านเรือนมีขนาดเล็ก ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านชั้นเดียว บางบ้านก่อด้วยปูนและในขณะที่บางบ้านฝาบ้านยังเป็นฝาไม้ไผ่ สภาพบ้านเรือนที่ค่อนข้างดีส่วนใหญ่เจ้าของบ้านเป็นผู้นำชุมชน หรือผู้นำท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล พ่อค้า และเจ้าของกิจการต่างๆ สภาพโดยรวมของบ้านเรือนที่มีอาชีพในการจักสานแข่ง จะเป็นบ้านขนาดเล็กสภาพแวดล้อมและสภาวะสุขอนามัยต้องได้รับการปรับปรุง และส่วนใหญ่ผู้ที่ทำการจักสานแข่งจะเป็นแม่บ้านและผู้สูงอายุทั้งหญิงและชาย ที่เห็นว่าการจักสานแข่งเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ดีกว่าการนั่งนอนๆ อยู่กับบ้าน การสานแข่งเป็นงานที่ทำอยู่กับบ้าน ซึ่งสามารถเลี้ยงเด็กเล็ก และทำงานบ้านไปด้วยซึ่งดีกว่าการออกไปรับจ้างทำงานนอกบ้าน

4.3.1 ประชากร

บ้านพุม่วงมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด	148 ครัวเรือน
จำนวนประชากรทั้งหมด	322 คน
ชาย	219 คน
หญิง	103 คน

มีสถานศึกษาในชุมชน คือโรงเรียนบ้านพุม่วง ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา และมีวัดพุง เป็นวัดประจำหมู่บ้านที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

4.3.2 การประกอบอาชีพ

การประกอบอาชีพของชุมชนในหมู่บ้านนี้ไม่แตกต่างจากชุมชนของบ้านพุง เนื่องจากอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกัน การประกอบอาชีพจะถ่ายทอดไปมาระหว่างหมู่บ้าน

1. การทำไร่
2. การเลี้ยงสัตว์ เช่น โคพันธุ์เนื้อ
3. การรับราชการ พนักงานราชการ
4. การรับจ้างทั่วไป เช่น ปลูกหน่อไม้ ปลูกพืช คายหญ้า ขนแข็ง เป็นต้น
5. การค้าขายพืชผลทางการเกษตรตามฤดูกาล มะเขือ พักทอง บวบ ข้าวโพด ถั่วฝักยาว ถั่วแขก เป็นต้น
6. การจักสานแข่ง
7. อาชีพอื่นๆ เช่น คนสวนตามรีสอร์ท และสนามกอล์ฟ เป็นต้น

หลายครัวเรือนมีที่ดินเป็นของตนเองที่เป็นไร่นาสวนผสม พอถึงช่วงฤดูกาลที่ผลผลิตผลิดอกออกผล เช่น หน่อหน้า มะขามหวาน มะม่วง ชาวบ้านจะมีรายได้จากผลผลิตเหล่านั้น ในช่วงฤดูฝนก็จะไปหาหน่อไม้ เห็ดโคน และผักหวาน และนำมาขายริมทางหลวงที่เป็นเส้นทางนักท่องเที่ยวเดินทางผ่านไปมา หรือผู้สานแข่งบางคนนอกจากไปหาหน่อไม้และเห็ดโคนด้วยตนเองแล้ว ยังรับซื้อจากชาวบ้านเพื่อนำมาขายส่งให้พ่อค้าคนกลางอีกทอดหนึ่ง รายได้ช่วงนี้จะเป็นรายได้ที่ดีกว่าการสานแข่ง แต่เป็นเพียงช่วงระยะเวลาสั้นๆ ประมาณ 1-2 เดือนเท่านั้น

4.4.3 รายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่

การสานแข่งไม้ไผ่ในชุมชนบ้านพุม่วง เป็นอาชีพที่ทำสืบทอดกันมานานซึ่งปัจจุบันจำนวนผู้สานแข่งลดลงเรื่อยๆ เหลือแต่แม่บ้านที่ต้องดูแลบุตร และผู้สูงอายุเท่านั้น จากการสำรวจพบเด็กวัยรุ่นชายคนเดียวเท่านั้น ที่มีส่วนร่วมกิจกรรมในการสานแข่งคือทำหน้าที่ตัดไม้ขายขอบแข่งที่สานแล้วให้เรียบร้อย มีครอบครัวหนึ่งพยายามทำงานหนักที่จะส่งลูกเรียนหนังสือในระดับสูงๆ เพื่อ

จะได้ทำงานที่ดี มีรายได้สูง อาชีพที่พ่อแม่ทำอยู่ในปัจจุบัน คือทำไร่และสวนแข่ง เป็นอาชีพที่เหนื่อย น้อย และตรากตรำอยู่กับแดดฝนไม่ต้องการให้ลูกเดินตามทางสายอาชีพนี้

ไม้ไผ่ที่นำมาจักสานแข่งทั้งหมด ได้มาจากป่าธรรมชาติบริเวณเนินเขาใกล้หมู่บ้าน ปริมาณที่ตัดแต่ละครั้งประมาณ 40-50 ลำ บรรทุกโดยรถมอเตอร์ไซด์ ซึ่งบริบทต่างๆเกี่ยวกับการจักสานแข่งจะไม่แตกต่างจากหมู่บ้านพุทง เช่น เครื่องจักรในการผ่าซีกจากนายทุนที่มาลงทุนให้ แต่ทั้งนี้แข่งที่สานได้จะต้องขายให้กับตนเองเท่านั้น ราคาที่ขายนายทุนเป็นผู้กำหนดเอง แข่งที่สานเป็นแข่งขนาดเบอร์ 2 ราคาขายใบละ 27 บาท และปริมาณที่สานแต่ละวันไม่ต่ำกว่า 10 ใบ จำนวนวันที่สานแข่งในรอบปีใช้ 324 วัน ดังนั้นรายได้โดยเฉลี่ยต่อวันเท่ากับ 270 บาท รายได้ต่อปีของครัวเรือนจากการสานแข่งอย่างเดียวประมาณ 87,480 บาท

นอกจากรายได้จากการสานแข่งแล้ว ครัวเรือนในชุมชนนี้ยังมีช่องทางในการหารายได้เพื่อจุนเจือครอบครัวได้จากแหล่งต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนครัวเรือนที่มีที่ดินเพื่อการเพาะปลูกก็จะปลูกพืชระยะสั้น เช่น มะเขือ มะระ พริก ข้าวโพด และการหาของป่า เช่น ผักหวาน หน่อไม้ และเห็ดโคนเป็นต้น ของป่าเหล่านี้จะนำออกขายตามเส้นทางหลวงซึ่งสร้างรายได้ดีแต่เป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น นอกจากนั้นจะมีผลผลิตจากไร่ หรือป่าของครอบครัว ซึ่งเป็นระบบการจัดการต้นไม้ที่เกษตรกรไถ่ป่านำมาปลูกในที่ดินของตนเอง เป็นสวนป่ารายย่อย หรือนำพันธุ์พืชจากป่ามาปลูกในบริเวณบ้าน ที่เรียกกันว่ายกป่ามาไว้ที่บ้าน ทุกครัวเรือนจะพบไม้ผล เช่น มะม่วง มะเฟือง มะขาม มะพร้าว กล้าย มะละกอ ลำไย ส้มโอ และไผ่ เป็นต้น

การคำนวณรายได้ของครัวเรือนที่ 1 เป็นครัวเรือนประกอบอาชีพที่หลากหลาย และมีที่ดินเป็นของตนเองจำนวนหนึ่งที่เป็นไร่นาสวนผสมหรือป่าครอบครัว ปีหนึ่งๆ มีรายได้จากการขายมะขามหวานประมาณ 400 ตัน รายได้ประมาณ 60,000 บาท รายได้จากขนุนประมาณ 70 ตัน รายได้ประมาณ 21,000 บาท เลี้ยงวัวพันธุ์เนื้อ 50 ตัว รายได้ประมาณ 150,000 บาท รายได้ผลิตภัณฑ์จากป่าได้แก่หน่อไม้และเห็ดโคนประมาณปีละ 30,000 บาท รายได้จากเงินเดือนสามี 24,000 บาท และรายได้จากการสานแข่ง 96,000 บาท รวมรายได้ของครัวเรือนทั้งหมดเท่ากับ 381,000 บาท แข่งที่สานเป็นแข่งขนาดเบอร์ 1 คุณภาพดีเพราะใช้เฉพาะผิวไม้ ราคาขายใบละ 50-60 บาท ราคาจะค่อนข้างสูงเนื่องจากเครื่องจักรที่ใช้เป็นเครื่องจักรที่ลงทุนเอง และสามารถขายโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง โดยเฉลี่ยแล้วจะสานได้ประมาณวันละ 10 ใบ และไม่ได้สานทุกวันเนื่องจากมีงานอื่นๆมากมาย งานสานแข่งเป็นงานที่ทำในเวลาว่างเท่านั้น จะหยุดสานแข่งชั่วคราวในช่วงเดือน กรกฎาคม- สิงหาคม เพื่อหาหน่อไม้ เห็ดโคน และรับซื้อเพื่อขายให้แก่พ่อค้าคนกลาง ดังตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่ง บ้านพุม่วง หมู่ที่ 6

(บาท : ปี)

ครัวเรือน	จำนวนสมาชิก	จำนวนแข่ง (ใบ)	รายได้จากการสานแข่ง (1)	รายได้ทั่วไป (2)	รายได้เฉพาะกิจ (3)	รวมรายได้ทุกประเภท (1)+(2)+(3)
1	4	3,240	96,000	255,000	30,000	381,000
2	4	1,620	14,000	138,000	-	152,000
3	3	4,860	80,190	90,000	-	170,190
4	2	3,888	58,320	16,500	16,000	90,820
5	5	4,032	78,000	50,000	-	128,000
6	5	3,360	174,960	-	10,000	184,960
7	1	3,360	43,740	-	-	43,740
8	6	3,888	60,750	50,000	-	110,750
9	3	2,700	58,320	47,500	-	105,820
10	2	1,620	85,050	-	-	85,050
รวม		25,555	749,330	647,000	56,000	1,452,330
ค่าร้อยละ			51.60	44.55	3.85	100

หมายเหตุ 1. รายได้ทั่วไป ได้แก่ รับราชการ ลูกจ้างชั่วคราว งานก่อสร้าง รับจ้างขนส่งพืชผัก และการเลี้ยงโค

2. รายได้เฉพาะกิจ เป็นรายได้ช่วงเวลาสั้นๆ ตามฤดูกาล ได้แก่ รายได้จากการหาหน่อไม้เห็ดโคน และผักหวาน

จากตารางที่ 4.3 รายได้ทั้งหมดของครัวเรือนบ้านพุม่วงเป็นจำนวนเงิน 1,452,330 บาท เป็นรายได้จากการสานแข่งจำนวนเงิน 749,330 บาท คิดเป็นร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 51.60 เป็นรายได้ทั่วไปจำนวนเงิน 647,000 บาท คิดเป็นร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 44.55 รายได้เฉพาะกิจจำนวนเงิน 56,000 บาท คิดเป็นร้อยละของรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 3.85 จำนวนแข่งที่สานได้ทั้งหมด 25,555 ใบ คิดเป็นปริมาณไม้ไผ่ทั้งหมดจำนวน 38,333 ลำ

จากตัวเลขดังกล่าวข้างต้น รายได้จากการสานแข่งมีสัดส่วนของค่าร้อยละมากกว่าครึ่งหนึ่งของรายได้ทั้งหมด นั่นแสดงถึงรายได้จากการสานแข่งยังเป็นรายได้หลักของครัวเรือน ถึงแม้ว่าระยะเวลาในการจักสานจะน้อยลงในช่วงฤดูฝนก็ตาม

ตารางที่ 4.4 รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งจากกลุ่มตัวอย่างใน 3 หมู่บ้าน

(บาท: ปี)

ชุมชน	จำนวนแข่ง (ใบ) (1)	จำนวนไม้ไผ่ (ลำ) (2)	รายได้จาก แข่งไม้ไผ่ (3)	รายได้ทั่วไป (4)	รายได้ เฉพาะกิจ (5)	รวมทั้งสิ้น (3)+(4)+(5)
บ้านวังเขมร	40,320	60,480	1,037,952	243,840	61,000	1,342,792
บ้านพุง	32,568	48,852	859,176	304,982	-	1,164,158
บ้านพุ่ม่วง	25,555	38,333	749,330	647,000	56,000	1,452,330
รวมทั้งสิ้น	98,443	147,665	2,646,458	1,195,822	117,000	3,959,280
ค่าร้อยละ			66.84	30.20	2.96	100

จากตารางที่ 4.4 เมื่อพิจารณารายได้รวมทั้งสิ้นของทั้ง 3 หมู่บ้าน พบว่า รายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่ เป็นรายได้สูงสุด จำนวน 2,646,458 บาท หรือร้อยละ 66.84 อันตรองลงมาได้แก่ รายได้ทั่วไปจำนวน 1,195,822 บาท หรือร้อยละ 30.20 และรายได้ต่ำสุดได้แก่รายได้เฉพาะกิจ จำนวน 117,000 บาท หรือร้อยละ 2.96 เมื่อเปรียบเทียบรายได้จากการจักสานแข่งของครัวเรือนทั้ง 3 หมู่บ้าน พบว่า บ้านวังเขมรครัวเรือนมีรายได้จากการจักสานแข่งสูงสุด รองลงไปได้แก่บ้านพุง และบ้านพุ่ม่วง ตามลำดับ แข่งที่สานได้ทั้งหมด จำนวน 98,443 ใบ และจำนวนไม้ไผ่ที่ถูกตัดนำมาใช้ในการจักสานแข่งทั้งหมด 147,665 ลำ

ชุมชนท่าเสา เป็นชุมชนที่ครัวเรือนมีภูมิปัญญาในการจักสานกระจายอยู่ทั่วไปที่สามารถจักสานไม้ไผ่ในรูปผลิตภัณฑ์ต่างๆ ใช้ประโยชน์ในครัวเรือน และสร้างมูลค่าเพิ่มในผลผลิตได้ในรูปแบบต่างๆ เช่น หน่อไม้ดอง หน่อไม้สด ลำไม้ไผ่เฟอร์นิเจอร์ และของที่ระลึก ฯลฯ มูลค่าที่ได้จากไม้ไผ่แต่ละปีมีค่ามหาศาล เฉพาะมูลค่าจากการจักสานแข่งไม้ไผ่เพียง 3 ชุมชนที่ทำการสำรวจมีจำนวน 7,392,873 บาทต่อปี ซึ่งเป็นรายได้โดยประมาณ ทั้งนี้ยังไม่นับรวมถึงมูลค่าการจักสานเพื่อใช้ในครัวเรือนอีกจำนวนมาก

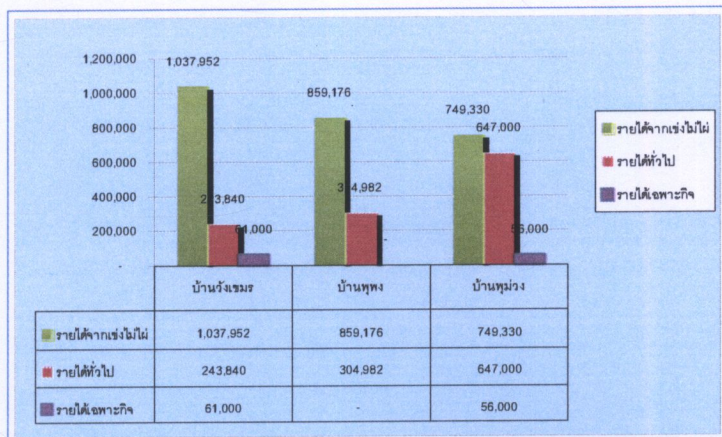
ตารางที่ 4.5 รายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจกสานแข่งทั้งหมดใน 3 หมู่บ้าน ได้แก่
บ้านวังเขมร บ้านพุพง และบ้านพุม่วง ปี 2551

(บาท: ปี)

ชุมชน	จำนวนแข่ง (ใบ) (1)	จำนวนไม้ไผ่ (ลำ) (2)	รายได้จาก แข่งไม้ไผ่ (3)	รายได้ทั่วไป (4)	รายได้ เฉพาะกิจ (5)	รวมทั้งสิ้น (3)+(4)+(5)
บ้านวังเขมร	120,960	181,440	3,113,856	731,520	183,000	4,028,376
บ้านพุพง	91,190	136,785	2,405,692	853,950	-	3,259,642
บ้านพุม่วง	63,888	95,833	1,873,325	1,617,500	140,000	3,630,825
รวมทั้งสิ้น	276,038	414,058	7,392,873	3,202,970	323,000	10,918,843
ค่าร้อยละ			66.84	30.20	2.96	100

จากตารางที่ 4.5 เมื่อพิจารณารายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่ปี 2551 ของ 3 หมู่บ้าน ได้แก่บ้านวังเขมร บ้านพุพง และบ้านพุม่วง มีจำนวนครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่งทั้งหมด 83 ครัวเรือน(บ้านวังเขมร 30 ครัวเรือน บ้านพุพง 28 ครัวเรือน บ้านพุม่วง 25 ครัวเรือน) มูลค่าที่ได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่มีจำนวน 7,392,873 บาท จำนวนแข่งที่จักสาน 276,038 ใบ และจำนวนแข่งนี้ต้องใช้ไม้ไผ่ในการจักสาน 414,058 ลำ รายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่เป็นรายได้สูงกว่ารายได้ชนิดอื่นๆ ทั้ง 3 หมู่บ้าน

เมื่อนำตัวเลขดังกล่าวมาเสนอในรูปกราฟ ซึ่งแสดงสัดส่วนรายได้แต่ละประเภทของทั้ง 3 หมู่บ้าน จะได้ดังภาพที่ 4.7

ภาพที่ 4.7 กราฟแสดงสัดส่วนรายได้จากการจักสานแข่งไม้ไผ่ของครัวเรือน บ้านวังเขมร
บ้านพุพง และบ้านพุม่วง ปี 2551

ไผ่ มีความสำคัญทั้งในเชิงเศรษฐกิจและในวิถีชีวิตประจำวันของคนชนบท นอกจากนำมาใช้โดยตรงแล้ว ไผ่ยังสามารถนำมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับประเทศได้อย่างมหาศาล สำหรับชุมชนในตำบลท่าเสาไม้ไผ่จำนวนมากถูกนำมาใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจในรูปของแข่งไม้ไผ่สร้างรายได้ให้ครัวเรือนในสัดส่วนที่สูงกว่ารายได้ประเภทอื่นๆ รายได้จากการสานแข่งไม้ไผ่ของบ้านวังเขมรต่อปีมีจำนวน 3,113,856 บาท บ้านพุงจำนวน 2,405,692 บาท บ้านพุ่มงจำนวน 1,873,325 บาท จำนวนแข่งที่สานได้เท่ากับ 276,038 ใบ และจำนวนไม้ไผ่ที่ใช้ในการจักสานแข่งต่อปีเท่ากับ 414,058 ลำ ซึ่งยังไม่นับรวมถึงการตัดหน่อ การตัดลำ และไผ่ที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์อื่นๆ ที่ใช้ประโยชน์ในครัวเรือนอีกจำนวนมาก ในเมื่ออุปสงค์ (demand) ไผ่มีอย่างต่อเนื่อง การตัดไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์เพื่อสนองความต้องการก็คงดำเนินต่อไป การช่วยกันอนุรักษ์และการปลูกทดแทนเป็นความรับผิดชอบของชุมชน ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันจะต้องช่วยกันบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่ว่าจะจัดการในรูปของป่าครอบครัว หรือป่าชุมชนก็ตาม ไผ่ควรอยู่คู่ชีวิตคนชนบทต่อไป

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย ความสัมพันธ์ของไฟกับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชนท่าเสา อำเภอ ไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของไฟกับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชนในปัจจุบัน และเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานการอนุรักษ์และส่งเสริมในการปลูกสวนไฟ โดยผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ

การสำรวจพื้นที่ชุมชนท่าเสาเพื่อศึกษาปัจจัยพื้นฐานของชุมชน แหล่งการผลิตเครื่องจักสาน และภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับไฟ โดยได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล หัวหน้ากลุ่มองค์กรต่างๆที่จัดตั้งขึ้นในชุมชน ประชาชนท้องถิ่น ผู้ประกอบอาชีพจักสานแข่ง ผู้ปลูกไฟ ตลอดจนประชาชนบริเวณใกล้เคียงครัวเรือนที่จักสานแข่ง

ชุมชนตัวอย่างในงานวิจัยนี้ เป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่งไม้ไผ่มากที่สุด 3 หมู่บ้านจากหมู่บ้านทั้งหมด 11 หมู่บ้าน ของตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งการสุ่มตัวอย่างได้มาโดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เนื่องบริบทของกระบวนการได้มาซึ่งแข่งไม้ไผ่ของทั้ง 3 หมู่บ้านมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันมาก หมู่บ้านและครัวเรือนตัวอย่าง มีดังนี้

1. บ้านวังเขมร หมู่ที่ 9 ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี มีผู้ประกอบอาชีพจักสานแข่งไม้ไผ่จำนวน 30 ครัวเรือน กลุ่มตัวอย่างที่เลือกเพื่อทำการวิจัย 10 ครัวเรือน
2. บ้านพุง หมู่ที่ 5 ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี มีผู้ประกอบอาชีพจักสานแข่งไม้ไผ่จำนวน 28 ครัวเรือน กลุ่มตัวอย่างที่เลือกเพื่อทำการวิจัย 10 ครัวเรือน
3. บ้านพุ่มวง หมู่ที่ 6 ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี มีผู้ประกอบอาชีพจักสานแข่งไม้ไผ่จำนวน 25 ครัวเรือน กลุ่มตัวอย่างที่เลือกเพื่อทำการวิจัย 10 ครัวเรือน

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ของไฟกับเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชนท่าเสา อำเภอ ไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี สรุปได้ดังนี้

5.1.1 สภาพบริบททั่วไปของชุมชน

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของชุมชน 3 หมู่บ้านที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งไม้ไผ่ ตั้งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาไม้ป่าปกคลุมทั่วไป ลักษณะป่าเป็นป่าไม้เบญจพรรณที่ประกอบด้วยไม้ใหญ่หลากหลายพันธุ์ มีทั้งไม้เศรษฐกิจ ไม้ผล และไม้ไผ่โดยเฉพาะไม้ไผ่รวก ลักษณะที่ตั้งครัวเรือนจะอยู่กันเป็นกระจุก โดยเฉพาะบ้านวังเขมรซึ่งมีอาณาบริเวณค่อนข้างทิศตะวันตกใกล้ป่ามากที่สุด ลักษณะของบ้านเรือนจะเป็นบ้านชั้นเดียว หลังคามุงด้วยกระเบื้อง ฝาบ้าน พื้นบ้าน

ส่วนประกอบอื่นๆของบ้านล้วนเป็นไม้ที่ได้จากป่า บ้างก็เป็นไม้เนื้อแข็ง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นไม้ไผ่ บางครัวเรือนมีรั้วกันบริเวณซึ่งไม่แข็งแรงแต่สภาพโดยทั่วไปจะไม่มีรั้วกัน เนื่องจากครัวเรือนอาศัยกันอยู่แบบระบบเครือญาติ ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขนาดเล็ก ที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูกเพียง 1-2 คน สภาพของชุมชนโดยทั่วไปจะมีต้นไม้ที่เป็นไม้ผล ได้แก่ มะม่วง มะขาม ขนุน มะเฟือง กล้วย มะไฟ และไม้ไผ่ ปลูกไว้บริเวณบ้าน และเป็นที่สังเกตว่าครัวเรือนตามชนบท นอกจากจะพบหัวหอม และหัวกระเทียมแขวนอยู่บนราวไม้ไผ่ในห้องครัว นอกจากนั้นยังพบหน่อไม้ไผ่รวกหนึ่งหรือต้มใส่ถุงพลาสติกแขวนรายเรียงบนราวไม้ไผ่ เป็นวิธีการถนอมอาหารอย่างหนึ่งเพื่อใช้บริโภคในช่วงนอกฤดูกาล

5.1.2 การจักสานแข่งไม้ไผ่

อาชีพการจักสานแข่งไม้ไผ่ เป็นอาชีพที่สังคมและสืบสานถ่ายทอดเรื่อยมาจนเรียกได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ เทคโนโลยีพื้นบ้าน ซึ่งเป็นฐานรากของการพัฒนาชุมชนให้พึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง ปัจจุบันอาชีพนี้ลดบทบาทความสำคัญลง เนื่องจาก บุตร หลาน ในครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งจะหันไปประกอบอาชีพอื่นที่สร้างรายได้สูงกว่า และอาชีพที่มีความเป็นอยู่ที่สุขสบายกว่าการสานแข่ง ผู้สานแข่งในปัจจุบันเป็นแม่บ้านที่ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ทั้งนี้สามารถทำงานบ้าน เลี้ยงบุตรได้อีกทางหนึ่งด้วย ส่วนพ่อบ้านจะออกไปรับจ้าง เช่น งานก่อสร้าง งานสวน ลูกจ้างตามสถานประกอบการในท้องถิ่น และรับจ้างทำงานตามไร่ และอีกประเภทหนึ่งคือผู้สูงอายุทั้งชายและหญิง การสานแข่งสามารถทำได้ทุกเวลาและตลอดทั้งปีซึ่งดีกว่าการนั่งๆนอนๆตามประสาผู้สูงอายุทั่วไป โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากบุตร บางครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่งนี้อพยพมาจากจังหวัดราชบุรีที่เคยสานแข่งมาก่อน ในขณะที่บางครัวเรือนเคยประกอบอาชีพรับจ้างตัดอ้อย ต่อมาได้เรียนรู้การจักสานแข่งจากเพื่อนบ้าน ซึ่งเห็นว่าการจักสานแข่งรายได้ดีและมีความมั่นคงกว่าการรับจ้างตัดอ้อยซึ่งเป็นช่วงฤดูกาลเท่านั้น

ไม้ไผ่ที่นำมาจักสานแข่งได้มาจากป่าธรรมชาติ เป็นไม้ไผ่รวกอายุไม้ที่ตัดประมาณ 3-5 ปี ไม้ไผ่กอหนึ่งที่ไม่มีการตัดเลยจะมีประมาณ 30-50 ลำ ขนาดลำจะมีขนาดเล็กกว่าไผ่ในกอที่มีการตัดไปใช้ประโยชน์ โดยทั่วไปแล้วผู้ตัดไม้ไผ่จะมีวิธีการเลือกตัดโดยการตัดหน่อหรือตัดลำเพื่อให้ไผ่เจริญเติบโตและมีลำใหญ่ การตัดไม้ไผ่ของผู้ประกอบอาชีพจักสานแข่งของชุมชนท่าเสาจะตัดไม้ไผ่โดยให้กอหนึ่งเหลือประมาณ 15-25 ลำ การบรรทุกไม้ไผ่ออกจากป่าจะใช้รถสองล้อเท่านั้น(รถมอเตอร์ไซด์) ซึ่งเป็นข้อจำกัดปริมาณในการตัดไม้ไผ่ เนื่องจากการบรรทุกครั้งหนึ่งได้ประมาณ 40-50 ลำ ซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของไม้ไผ่ ไผ่ที่ตัดแต่ละครั้งสามารถทำการสานแข่งได้ 2 วัน แข่งใบหนึ่งใช้ไม้ไผ่ประมาณ 1.5 ลำ วันหนึ่งจะสานแข่งได้โดยประมาณ 10 ใบต่อคน ราคาแข่งต่อใบอยู่ระหว่าง 24-27 บาท แข่งที่สานแล้วจะตั้งเป็นแถวคว่ำลง แถวละ 10 ใบ พ่อค้าหรือนายทุนที่ลงทุนเครื่องจักรเป็นผู้กำหนดราคารับซื้อ โดยจะตระเวนรับซื้อถึงบ้านสัปดาห์ละครั้ง แข่งที่สานเป็นแข่งขนาดเบอร์ 2 สาน

โดยไม่ต้องใส่หู เ่งที่รวบรวมซื้อทั้งหมดจะถูกนำไปไว้ที่โกดังหลังจากนั้นจึงจ้างคนมาถักหูเ่งในราคาใบละ 80 สตางค์ (การที่ยังไม่ใส่หูเ่งเพื่อป้องกันการลักลอบขายให้กับผู้ซื้อรายย่อย)

5.1.3 รายได้จากการจักสานเ่งไม้ไผ่

การจักสานเ่งไม้ไผ่เป็นอาชีพหนึ่งที่สร้างรายได้ให้ครัวเรือนในชนบท โดยเฉพาะครัวเรือนที่อาศัยอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาซึ่งมีไม้กระจายพันธุ์อย่างกว้างขวาง ได้แก่ ไผ่ไร่ ไผ่ขาง ไผ่บง และไผ่รวก ชนิดของไม้ที่พบมากในตำบลท่าเสา คือ ไผ่รวก มีทั้งที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและจากการปลูก ไม้ไผ่รวกถูกนำมาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนอย่างมากมาย ทั้งประโยชน์สำหรับวิถีชีวิตประจำวัน และประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้ครัวเรือน เ่งไม้ไผ่เป็นผลิตภัณฑ์ชนิดหนึ่งที่แปรรูปมาจากไม้ไผ่รวกที่ทำกันมากในหมู่บ้านพุง บ้านพุ่มง และบ้านวังเขมร

เ่งไม้ไผ่ที่จักสานในชุมชนมี 4 ขนาด ชาวบ้านมักจะเรียกว่า เบอร์มีตั้งแต่เบอร์ 1 ถึงเบอร์ 4 เรียงจากขนาดใหญ่ไปเล็ก ขนาดของเ่งที่สานในชุมชนกลุ่มตัวอย่างจะเป็นเ่งขนาดเบอร์ 2 จากการสำรวจพบ 2 ครัวเรือนเท่านั้นที่สานเ่งเบอร์ 1 และเบอร์ 4 ซึ่งเป็นกรณีพิเศษที่ถูกคำสั่งทำเพื่อใช้ประโยชน์เฉพาะทาง โดยเฉพาะถักในแ่งแต่ละวันคนหนึ่งสามารถสานเ่งได้ 10 ใบ บางครัวเรือนผู้สานเ่งที่มีความชำนาญสูง และประกอบอาชีพการสานเ่งอย่างเดียว จำเป็นต้องเร่งรีบสานให้ได้มากที่สุด วันหนึ่งสามารถสานได้ถึง 15 ใบ ราคาที่พ่อค้ารับซื้อ 24 บาทต่อใบ (บ้านวังเขมร) สำหรับบ้านพุงและบ้านพุ่มง ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพในการจักสานเ่งจะอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน พ่อค้ารับซื้อเป็นคนเดียวกัน ราคาจึงไม่ต่างกันโดยอยู่ที่ราคาใบละ 27 บาท

การสานเ่งส่วนใหญ่จะทำกันทุกวัน ถ้ามีเหตุจำเป็นที่สานตอนเช้าไม่ได้ก็จะสานตอนบ่ายหรือตอนกลางคืน ในเดือนหนึ่งจะหยุดทำงานโดยประมาณ 3 วัน เหตุเนื่องจากป่วย วันฝนตกหนัก ช่วงหน่อไม้และเห็ดโคนออก หรือหยุดเพื่อไปทำธุรกิจที่จำเป็นเท่านั้น

5.2 การอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของไม้กับเศรษฐกิจในครัวเรือน โดยมุ่งพิจารณา 2 ประเด็น คือ

1. ศึกษาความสัมพันธ์ของไม้ในเชิงเศรษฐกิจครัวเรือน
2. ศึกษาความสัมพันธ์ของไม้ต่อวิถีชีวิตประจำวันครัวเรือน

จากการศึกษาครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานเ่งไม้ไผ่ รายได้ของครัวเรือนสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

1. รายได้จากการสานเ่งไม้ไผ่
2. รายได้ทั่วไป ได้แก่ รายได้จากการรับราชการ ลูกจ้างชั่วคราวและลูกจ้างรายวันขององค์กรต่างๆ งานก่อสร้าง งานรับจ้างทั่วไป การเลี้ยงโค และรายได้จากสวนผลไม้
3. รายได้เฉพาะกิจ เป็นรายได้จากป่า หรือเรียกกันว่าผลิตภัณฑ์จากป่า เป็นรายได้

ที่เกิดขึ้นตามฤดูกาลในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เช่น หน่อไม้ เห็ดโคน และผักหวาน

5.2.1 ความสัมพันธ์ของไฟในเชิงเศรษฐกิจครัวเรือน

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลตัวเลขรายได้ครัวเรือนบ้านวังเขมร หมู่ที่ 9 ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า รายได้ทั้งหมดจำนวน 1,342,792 บาท เป็นรายได้จากการสานแข่ง 1,037,952 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 77.30 เป็นรายได้ทั่วไปจำนวน 243,840 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 18.16 และเป็นรายได้เฉพาะกิจ 61,000 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 4.54

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลตัวเลขรายได้ครัวเรือนบ้านพุพอง หมู่ที่ 5 ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า รายได้ทั้งหมดจำนวน 1,164,158 บาท เป็นรายได้จากการสานแข่ง 859,176 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 73.80 เป็นรายได้ทั่วไปจำนวน 304,982 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 26.20 ไม่มีรายได้เฉพาะกิจ การหาของป่าเป็นเพียงการหาเพื่อใช้เป็นอาหารในครัวเรือนเท่านั้น

ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลตัวเลขรายได้ครัวเรือนบ้านม่วง หมู่ที่ 6 ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า รายได้ทั้งหมดจำนวน 1,452,330 บาท เป็นรายได้จากการสานแข่ง 749,330 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 51.60 เป็นรายได้ทั่วไปจำนวน 647,000 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 44.55 และเป็นรายได้เฉพาะกิจ 56,000 บาท คิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 3.85

เมื่อพิจารณารายได้ของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพการจักสานแข่ง จากกลุ่มตัวอย่าง 3 หมู่บ้านแล้วพบว่า รายได้จากการสานแข่งเป็นรายได้ที่มีสัดส่วนสูงกว่ารายได้ประเภทอื่นๆ ครัวเรือนของหมู่บ้านวังเขมรมีรายได้จากการสานแข่งสูงสุด รองลงมาคือบ้านพุพอง และบ้านม่วง ตามลำดับนั้นแสดงให้เห็นว่า ไฟถูกนำมาใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจสูง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ความสัมพันธ์ของไฟกับเศรษฐกิจในครัวเรือนของชุมชนในปัจจุบันอยู่ในระดับสูงนั่นเอง

และเมื่อพิจารณาในภาพรวมทั้ง 3 หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือนที่สานแข่งทั้งหมด 83 ครัวเรือน ปรากฏว่ารายได้ที่เกิดจากการนำไม้ไผ่รอกมาจักสานแข่งทั้งปีจำนวน 7,392,873 บาท สามารถสานแข่งได้จำนวน 276,038 ใบ ใช้ไม้ไผ่ในการสานแข่งทั้งหมด 414,058 ลำ รายได้จากการสานแข่งคิดเป็นร้อยละต่อรายได้ทั้งหมดเท่ากับ 67.71 เป็นรายได้ทั่วไปร้อยละ 29.33 และ เป็นรายได้เฉพาะกิจ 2.96

5.2.2 ความสัมพันธ์ของไฟต่อวิถีชีวิตประจำวันครัวเรือน

ไฟ นับว่าเป็นพืชที่มีประโยชน์ต่อวิถีชีวิตประจำวันของคนชนบทมาก แรกสุดก็คือเมื่อขึ้นที่ใดก็จะสร้างประโยชน์ให้บริเวณนั้นๆ ช่วยให้ธรรมชาติดีขึ้น มีความร่มเย็น คนไทยรู้จักใช้ประโยชน์จากไฟตั้งแต่เกิดจนตาย แต่ก่อนเมื่อเวลาคนเกิดมามักพูดกันว่า เวลาตกฟาก ทั้งนี้เพราะ

บ้านเรือนสมัยก่อนปลูกด้วยฟากซึ่งทำจากไม้ไผ่ และเมื่อถึงคราวตายก็ใช้ฟืนไม้ไผ่มาปณกิจ ปัจจุบันมีการนำไม้ไผ่มาเผาเป็นถ่าน ถ่านจากไม้ไผ่นับได้ว่าเป็นถ่านคุณภาพดี เนื่องจากให้ความร้อนสูงและไม่มีควัน ช่วงเข้าฤดูหนาวข้าวออกใหม่ชาวบ้านจะเผาข้าวหลาม ได้ทั้งอาหารที่อร่อยและความอบอุ่นจากกองไฟ เป็นการดำรงชีวิตที่เหมาะสมและสอดคล้องกับธรรมชาติของชาวชนบท

ประโยชน์ของไผ่มีมากมาย สรุปได้ดังนี้

1. เป็นอาหารทั้งคาว และหวาน ที่ทำจากหน่อไม้สด ได้แก่ แกงส้ม แกงคั่ว แกงเลียง คัมจืด คัมจิ้มน้ำพริก ใช้ทำขนม เช่น ขนมหน่อไม้ เค้ก ไอศกรีม นอกจากนั้นยังมีการแปรรูป เช่น หน่อไม้ดอง หน่อไม้ตากแห้ง หน่อไม้ฝรั่งใส่ถุงพลาสติก และหน่อไม้อัดป๊อป เป็นต้น
2. เป็นผลิตภัณฑ์เครื่องจักสาน ได้แก่ เข่ง ตะกร้า กระจาด กระดัง กระบุง ชะลอม แแปลเด็ก ปุ้งกี๋ สุ่ม พัด และทำเป็นของใช้ต่างๆ เช่น แก้วน้ำ กระปุกออมสิน กล่องเก็บของ เป็นต้น
3. เป็นตะเกียบ ไม้เสียบลูกชิ้น ไม้จิ้มผลไม้ ไม้จิ้มฟัน ไม้ย่างปลา เป็นต้น
4. เฟอร์นิเจอร์ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เตียงนอน แครนัง เป็นต้น
5. อาคาร บ้านเรือน ตลอดจนส่วนประกอบต่างๆ ของบ้าน เช่น เสา พื้น คี้อ คาน บันได เป็นต้น
6. คอกสัตว์เลี้ยง เช่น คอกวัว ไก่ หมู เป็นต้น
7. ใช้ค้ำยันพืชผักในทางเกษตร ใช้ค้ำยันพืชผักไม้เลื้อย เช่น ถั่ว บวบ มะระ และใช้ทำอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ ค้ำมิด จอบ พลั่ว เสียม ขวาน คันไถ ไม้เปิด เป็นต้น
8. ใช้เป็นสมุนไพร คัมรับประทานแก้โรคต่างๆ

ทุกครัวเรือนที่ทำการสำรวจพบว่ามีไผ่เป็นส่วนประกอบของบ้านทั้งสิ้น โดยเฉพาะครัวเรือนที่สร้างใหม่ในหมู่บ้านวังเขมร เนื่องจากหมู่บ้านนี้อยู่ใกล้บริเวณเขาที่มีป่าไม้ปกคลุมทั่วไป การพึ่งพิงป่ายังมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ลูกท่านหนึ่ง กล่าวว่า “ปลูกไผ่บ้านละ 3-4 กอ ไว้ยามแก่เฒ่าที่เดินเหินไม่สะดวก อย่างน้อยยังคลานไปหักหน่อไม้กินได้”

ปัจจุบันเราจะพบว่าอุปกรณ์และเครื่องใช้ต่างๆ ทำมาจากพลาสติกกันมากมาย ซึ่งเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้บริโภคที่จะเลือกเพื่อใช้ประโยชน์ เช่นเดียวกัน เข่งพลาสติกผลิตออกมาเพื่อทดแทนเข่งไม้ไผ่ ไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะการเรียนรู้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในยุคนี้เป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศ เพื่อให้รู้เท่าทันความก้าวหน้าทางวิชาการเพื่อเข้าสู่การแข่งขันทางเศรษฐกิจ แต่ก็ต้องไม่ลืมหรือละเลยองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิม หรือเทคโนโลยีพื้นบ้านที่สืบสานถ่ายทอดกันมายาวนานและมีความผูกพันกับคนชนบท เข่งไม้ไผ่ยังต้องคงอยู่เคียงคู่วิถีชีวิตของคนไทยต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะการวิจัย

งานการวิจัยนี้ เป็นโครงการวิจัยท้องถิ่นชิ้นหนึ่งที่อยู่ในชุดโครงการวิจัย เรื่อง ไม้ไผ่ในตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของชุมชน นับว่าเป็นงานวิจัยที่ทำให้เกิดมโนทัศน์ใหม่ ซึ่งแต่ก่อนงานวิจัยเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก งานวิจัยมักจะเป็นความต้องการของแหล่งเงินทุน ซึ่งไม่ใช่ความต้องการของชุมชน งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่อยู่ในรูปของชุดโครงการ โดยมีศาสตร์ต่างๆ มีส่วนร่วม จึงทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินกับองค์ความรู้จากโครงการต่างๆ ซึ่งแต่ละโครงการมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงถึงกระบวนการเรียนรู้เหมือนกับการต่อจิ๊กซอว์ส ทำให้ผู้วิจัยได้รับความรู้ใหม่ๆ ที่หลากหลาย และเกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลงานวิจัย มีดังนี้

1. รัฐควรสนับสนุนองค์ความรู้ให้กับชุมชน เพื่อชุมชนจะได้มีความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสาธารณะ โดยการจัดอบรม/สัมมนา ให้แก่ผู้นำชุมชน และผู้ประกอบอาชีพจักสานแข่ง อย่างน้อยปีละครั้ง
2. รัฐควรสนับสนุนด้านการพัฒนาฝีมืองานจักสานในรูปแบบใหม่ๆ เพื่อสนองความต้องการของตลาดที่มีการแข่งขันสูง ตลอดจนการจัดเวทีเพื่อแข่งขันการจักสานแข่งในระดับชุมชน และระดับประเทศ
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับวันจะเลือนลางลง เนื่องจากมีเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาทดแทนไม้ไผ่ ปัจจุบันการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่ลูกหลานลดความสำคัญลง หลักสูตรการเรียนรู้ของสถานศึกษาในชุมชนควรได้รับการพัฒนา เพื่อให้เยาวชนเกิดความตระหนักและรู้คุณค่างานจักสานไม้ไผ่ให้สืบสานต่อไป
4. รัฐควรมีการวางแผนให้ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากป่า ร่วมกันอนุรักษ์และการปลูกทดแทน อาจจะดำเนินการในรูปของ ป่าชุมชน (community forestry) ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วม (participation) โดยชุมชนร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดการป่า ซึ่งหลายแห่งพบว่า การทำป่าชุมชนจะให้ผลดีกับคน ช่วยปรับปรุงวิถีชีวิต อาชีพและรายได้ของคนในพื้นที่ป่า และยังส่งผลถึงสภาพป่าที่ดีขึ้นและเป็นการป้องกันพื้นที่สาธารณะให้รอดพ้นจากการบุกรุกทำลายอีกด้วย
5. ควรมีการศึกษาถึงการนำไม้ไผ่ไปใช้ประโยชน์โดยตรง และโดยอ้อม เพื่อประเมินมูลค่า และปริมาณไม้ไผ่ที่ตัดไปใช้ประโยชน์ในแต่ละปี

บรรณานุกรม

กุลศิริ ศิริวัฒน์ และคณะ. (2547). “ไฟฟ้าศึกษา” ในจังหวัดกาญจนบุรี. กาญจนบุรี :

มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี.

ข่าวสด. ห้องประชุมหนังสือพิมพ์ข่าวสด. (2552). สัมมนาไฟ ... พืชสร้างไฟไหม้สร้างเศรษฐกิจชาติ.

กรุงเทพฯ.

เจริญ จันทลักษณ์และ กษิต อื้อเขียวชาญกิจ. (2548). คัมภีร์การวิจัย และการเผยแพร่สู่นานาชาติ.

กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์.

จักรกฤษณ์ โพธิ์เพงพุ่ม. (2550). แบบสรุปข้อมูลพื้นฐานของชุมชนระดับตำบล. (เอกสารอัดสำเนา).

จักรกฤษณ์ โพธิ์เพงพุ่ม. (2550). สภาพทั่วไปของพื้นที่ 11 หมู่บ้านที่ทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง

ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี. (เอกสารอัดสำเนา).

ทวีศักดิ์ ชัยเรืองยศ. นิตยสาร. เทคโนโลยีชาวบ้าน. ปีที่ 21 ฉบับที่ 453, 15 เมษายน 2552.

ทวีศักดิ์ ชัยเรืองยศ. นิตยสาร. เทคโนโลยีชาวบ้าน. ปีที่ 21 ฉบับที่ 455, 15 พฤษภาคม 2552.

นฤมล ปัญญาวิโรภาส. (2549). ไฟกับวิถีชีวิตชุมชนชาวเลย : กรณีศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัก

สานกระบือข้าว บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย. คณะมนุษยศาสตร์และ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

ปิติชัย พงษ์วานิชน้อย. (2543). กาญจนบุรี. กรุงเทพฯ : องค์การคำครูสภา.

พานิชย์ ชัยปัญญา. นิตยสาร. เทคโนโลยีชาวบ้าน. ปีที่ 21 ฉบับที่ 454, 1 พฤษภาคม 2552.

พิชญานี กิตติกุล. (2549). วิจัยทางธุรกิจ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัฒนาชุมชนอำเภอไทรโยค. สำนักงาน. ข้อมูลทั่วไปโดยสังเขปของ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี

และตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค. (เอกสารอัดสำเนา).

ไพวรรณ เล็กอุทัยและคณะ. (2547). การป้องกันรักษาไฟ. จุลสาร. กรุงเทพฯ : สำนักเศรษฐกิจและผลิต

ผลไม้ป่า.

ภราดร ปรีดาศักดิ์. (2547). หลักเศรษฐศาสตร์จุลภาค. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มหาวิทยาลัย. ทบวง. (2545). ชุดวิชาการวิจัยชุมชน. กรุงเทพฯ : เอส อาร์ พรินติ้ง แมสโปรดักส์.

รามคำแหง. มหาวิทยาลัย. (2548). ไฟ ... กับวิถีชีวิตคนไทย. <http://www.kk.ru.ac.th/pai-vitheethai.htm>

ยุวดี บุญลาภ. (2543). การใช้ประโยชน์ไม้และหน่อไม้ของราษฎรในท้องที่ตำบลศรีมงคล

อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์บัณฑิต.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ระวี ถาวร. (2449). “การติดตามสภาพไร่รวกและผลผลิตหน่อเพื่อการจัดการยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง ถึงอำเภอเนินขาม จังหวัดชัยนาท.” ในการติดตามระบบนิเวศน์อย่างมีส่วนร่วม : บทเรียนปัจจุบันสู่ทิศทางในอนาคตแผนงานสนับสนุนความร่วมมือในประเทศไทย. ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์. กรุงเทพฯ.

รุ่งนภา วงศ์จิตรและคณะ. (2536). ไม้ไผ่. ส่วนวนวัฒนวิจัย สำนักวิชาการ กรมป่าไม้ : กรุงเทพฯ.

รุ่งนภา พัฒนวิบูลย์และคณะ. (2540). ไม้ไผ่. ส่วนวนวัฒนวิจัย สำนักวิชาการ กรมป่าไม้ : กรุงเทพฯ.

รุ่งนภา พัฒนวิบูลย์และคณะ. (2544). ไม้ไผ่ในประเทศไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์.

วนิดา สุบรรณเสณี. (2544). ของป่าในประเทศไทย. ส่วนป่าชุมชน. สำนักส่งเสริมการปลูกป่า :

กรุงเทพฯ.

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคน. (2548). หลักเศรษฐศาสตร์จุลภาค. (พิมพ์ครั้งที่ 18) กรุงเทพฯ :

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิชาการเกษตร. กรม. (2550). เทคโนโลยีการผลิตไม้กวาดอิมเพื่อการค้า.

<http://www.doac.go.th.report/bt95.htm>

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. (2548). คำอธิบายศัพท์ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพฯ : แสงดาว.

วิสุทธิ ใบไม้. (2550). ธรรมชาติกับวัฒนธรรมและสังคมไทย. กรุงเทพฯ : จีรวัฒน์ เอ็กซ์เพรส.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2550). การจัดการป่าชุมชน : เพื่อคนและเพื่อป่า. (พิมพ์ครั้งที่ 1) กรุงเทพฯ :

ทวีวัฒนาการพิมพ์.

เสรี พงศ์พิศ. (2547). ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.

Anantachote, A. (1990). **Flowering characteristics of some bamboo in Thailand.** Bamboos current research. Project of the international Bamboo Workshop. 14-18 November. Cochin, India.

Bunvong, T. (2000). **Bamboo Plantations of the Royal Project.** Proceedings of the international Symposium by Ralyal Project Foundation. August 2-4 , 2000, Chiangmai Thailand.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นางสาวธีระพันธ์ โชคอุดมชัย
Miss Teerapun Chokudomchai

วัน เดือน ปีเกิด 8 กุมภาพันธ์ 2501

ภูมิลำเนาเดิม อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี

ที่อยู่ปัจจุบัน 70 ก 40 ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี 71000

ประวัติการศึกษา ปริญญาตรีเศรษฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
ปริญญาโทเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตำแหน่งทางวิชาการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ระดับ 8

หน่วยงานที่สังกัด คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี
ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี 71000
โทรศัพท์มือถือ 083-3156504

ประสบการณ์การทำงานวิจัย

งานวิจัยระดับปริญญาโท เรื่อง การศึกษากิจกรรมเชิงเศรษฐกิจและการลงทุน
เพื่อการศึกษาของเด็กในชนบท จังหวัดเชียงใหม่

ประสบการณ์ในการทำงาน

2544-2547 ตำแหน่งรองคณบดี คณะวิทยาการจัดการ

2544-ปัจจุบัน ปฏิบัติหน้าที่สอนวิชาเศรษฐศาสตร์ ม. ราชภัฏกาญจนบุรี

2547-ปัจจุบัน ปฏิบัติหน้าที่สอนเศรษฐศาสตร์ ในโครงการหลักสูตร
ปริญญาตรีโครงการขยายห้องเรียนคณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย
วัดไชยชุมพลชนะสงคราม จังหวัดกาญจนบุรี

2548-2549 กรรมการและเลขานุการสภาคณาจารย์และข้าราชการ

2551-ปัจจุบัน กรรมการสภามหาวิทยาลัย (ผู้แทนคณาจารย์)

ภาคผนวก

ภาพไฟ และการใช้ประโยชน์จากไฟ

ไผ่รวก

กอไผ่รวกที่ไม่ได้รับการตัดไปใช้
ประโยชน์ ถ้าไผ่จะเบียดกันแน่น
และมีขนาดเล็ก กอหนึ่งมีประมาณ
40-50 ลำ

การแตกหน่อของไผ่รวก
ในช่วงฤดูฝน

ไผ่ : พืชสารพัดประโยชน์

หน่อไม้รวกที่วางขายริมทางหลวงในชุมชนท่าเสา

ธุรกิจข้าวหลามที่ต้องใช้ไผ่จำนวนมาก

การนำไฟมาประกอบอาหาร

หน่อไม้สดคองเกลือในขวดพลาสติก ราคาขายขวดละ 10 บาท

หน่อไม้แห้งในถุงพลาสติก พบทั่วไปในครัวเรือนของชุมชนท่าเสา
และแขวนจำหน่ายตามร้านค้าริมทางหลวง ราคาขายถุงละ 20 บาท

ผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่

เข่งไม้ไผ่ ใช้เป็นที่นอนและฟักไข่ที่อบอุ่นของไก่

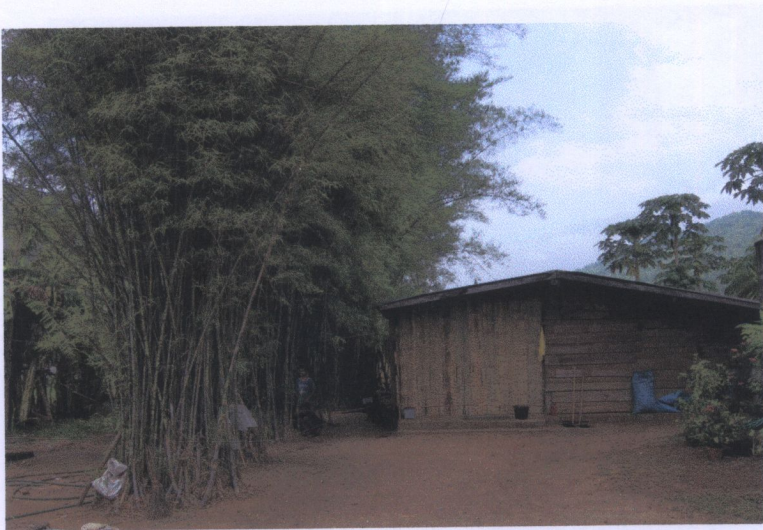

คอกวัวและคอกไก่ที่ทำจากไม้ไผ่

การใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่

บ้านและส่วนประกอบหลักเป็นไม้ไผ่

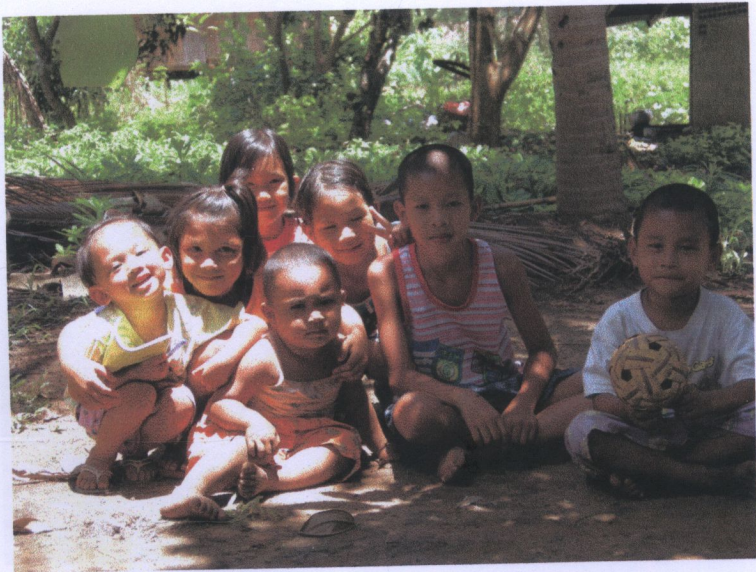

วิถีชีวิตของคนชนบทที่ต้องพึ่งพิงไผ่

ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพจักสานแข่งไม้ไผ่

แม่บ้านที่ต้องเลี้ยงดูเด็กและสานแข่งไม้ไผ่

เด็กๆ ที่แม่มีรายได้จากการสานแข่งไม้ไผ่

ภาพการลงพื้นที่

ถ้าจะมาเป็นช่างไม้

เข้าป่าศึกษาไม้จากผู้รู้ท้องถิ่น

หากมาเป็นช่างไม้แล้ว

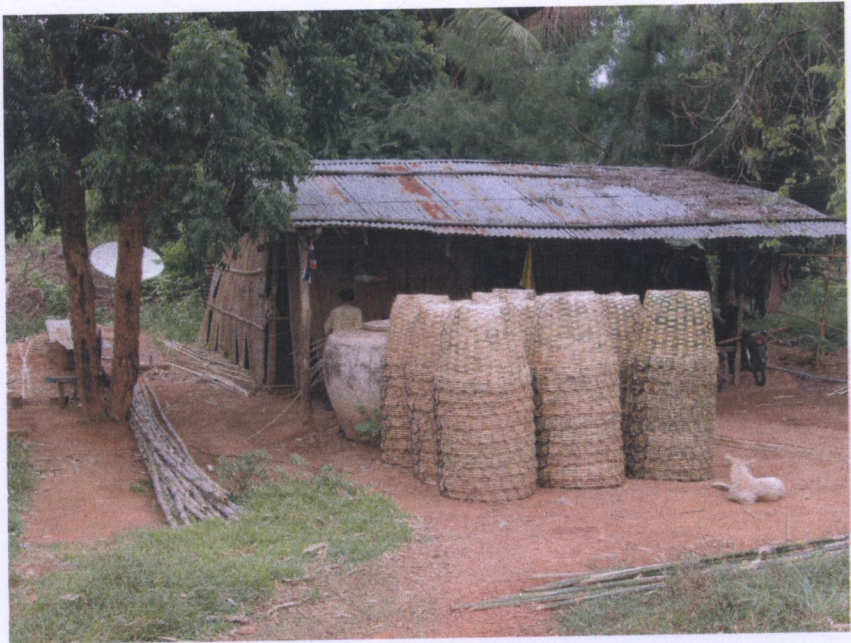
วิธีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงไม้

คนในป่าเป็นช่างไม้... คนในป่าเป็นช่างไม้...

กว่าจะมาเป็นแข่งไม้ไผ่

การสานแข่งไม้ไผ่เบอร์ 2

แข่งไม้ไผ่ที่สานแล้วจะคว่ำลงโดยตั้งเป็นแถวๆละ 10 ใบ